

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÜMİT KARDAŞ

'Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi

DEMOKRASİYİ
MİLİTARİZMDEN
NASIL KORURUZ?

hayykitap

Hayyıkıtap - 52
Sivil Direniş Tarihi - 4

'ÖTEKİLER' İÇİN SİVİL İTAATSİZLİK REHBERİ
Ümit Kardaş

Kapak tasarımı: Latif Çetinkaya
Sayfa tasarımı: Dursun Çavuş

ISBN: 978-975-9059-55-2
1. Baskı: İstanbul, Haziran 2008
Baskı: Barış Matbaası
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi
C Blok No: 291 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212.672 85 28

Hayyıkıtap
Zeytinoglu cad. Şehir Erdoğan İban Sok.
No:36 Akatlar Beşiktaş 34335 İstanbul
Tel: 0212.352 00 50 Faks: 0212.352 00 51
info@hayyikitap.com
www.hayyikitap.com

Bu kitabın telif hakları Hayyıkıtap'a aittir.
Yayınevinden ve yazardan yazılı izin alınmadan
kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez,
çöğaltılamaz ve yayınlanamaz.

‘ÖTEKİLER’ İÇİN SİVİL İTAATSİZLİK REHBERİ

Ümit Kardaş

Ümit Kardaş

18 Mart 1950'de doğdu. 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1972 yılında avukatlık stajını tamamlayarak avukatlığa başladı. 1975 yılında askeri yargıç, 1985 yılında hukuk doktoru oldu. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde savcılık, yargıçlık ve adli müşavirlik yaptı. 1980-81 yıllarında Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Savcılığı görevinde bulundu. 1995 yılında yargıç albaylıktan kendi isteğiyle emekli olup serbest avukatlığa başladı. Çeşitli dergi ve gazetelerde kitapları yayınlandı.

Kitapları:

Hâkim Bağımsızlığı Açısından Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yetkileri

Türkiye'nin Demokratikleşmesinde Öncelikler

Askeri Ceza ve Ceza Yargısı

Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun

Hukuk Devlete Sızabilir mi?

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM: DÜNYADA SÜRGÜN OLMAK..... 11

Ötekiyi yok etmek!.....	13
Birlikte yaşayabilecek miyiz?.....	17
Ulus-devletin hayal kırıklığı.....	21
Amerika'nın yeni dünya politikası: Savaş açmak!.....	26
Türkiye-Mısır, gel demokrasiyi ısır!.....	29
Daha az devlet, daha çok toplum.....	35
Demokrasinin öznesi: Birey-yurttaş.....	43
Devletin kamusal alana tasallutu.....	50
Zorba otoritenin psikanalizi.....	53
Siyasetin sefaleti.....	56
İtaatsizliğin erdemi.....	60
Yurttaş itaatsizliği ve GDO'lar.....	65
Toplumun vicdanındaki yırtık.....	69

İKİNCİ BÖLÜM: ÇELİKTEN DEVLET..... 73

Yazılı olmayan şiddet ve terör hukuku.....	75
Hukuk kimin içindir?.....	80
301'i savunanlara 3 kolay soru!.....	84
İrkçi milliyetçiliğin "son" kartı!.....	90
Devlet, dini nasıl 'kontrol' eder?.....	94

Anti-militarizm ve vicdani ret.....	106
Askerin siyaset yapması nasıl engellenir?	129
Çift başlı yargının yarattığı sorunlar	135
Jandarma, EMASYA ve hukuk.....	141
'İyi' polis, 'kötü' polis!.....	146
Polis devletten hukuk devletine.....	162
Türkiye'de yargının geleceği.....	167
Vicdanın hapsedildiği yerde insan yoktur	184
Kürt sorunu demokrasinin anahtarı.....	187
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DEMOKRASİ VE ANAYASACILIK.....	191
Devlet, demokrasi ve sol.....	193
Anayasalarda resmi dil	204
Anayasacılık hareketleri ve Türkiye	207

Türkiye’deki hukuk erbabını üçe ayırabiliriz: Hukukun evrensel standartlarına aldırmayan, “devlet bizim için adaletten önce gelir”ci kavruk “kanuncular”; evrensel hukuku izleyen ve Türkiye’nin hukuk sistemini oraya uydurmaya gayret eden “salt hukukçular” ve nihayet Ümit Kardaş gibiler... Yani mevcut evrensel hukuk çerçevesini önemsemekle birlikte onunla yetinmeyen, onun içine daha fazla adalet zerk etmenin yollarını arayan, kafasını buna çalıştıran, dolayısıyla yalnız hukukla değil siyasetle, felsefeyle ve sosyolojiyle de hemhal olan “adalet arayışçıları...”

Bunu, elinizde tutmakta olduğunuz kitabın daha ilk sayfalarında, yazarın, “Tek ülkede demokrasi mümkün müdür” sorusunun cevabını ararken yazdıklarını okurken anlayacaksınız:

“Küresel demokrasiye yalnızca yerel demokrasilerin gerçekleşmesinden sonra varılabileceği, bir tez olarak öne sürülmüştür. İtalyan hukuk Profesörü Nonberto Bobbio tüm devletlerin demokratikleşmesi durumunda uluslar arası rejimin zorunlu olarak demokratik ilkeler üzerine kurulacağını savunmuştur. Bu görüşe göre demokratik rejimler kendi iç politikalarını şekillendiren demokratik ilkeleri aynı zamanda dış politika alanında da uygulama eğiliminde olacaktırlar. Oysa bugün geldiğimiz noktada bunun hiç de böyle olmadığı açıktır. Aksine demokratik devletler çoğunlukla otokratik, güce dayalı bir uluslar arası ortamda işlev görmektedirler. Prof. David Held’in deyişiyle sorulması gereken ‘Demokratikleşmemiş bir dünyada bir devlet tamamen demokratik olabilir mi?’”

Prof. Held’in cümlesini mealen “Tek ülkede demokrasi mümkün müdür?” diye aktarırken, birkaç kuşağın ömrünü alan “Tek ülkede

sosyalizm mümkün müdür?” sorusundan doğan tartışmaya nazire yaptığımı anlamışsınızdır. Ben, demokrasi ve küreselleşme çerçevesinde bu türden bir tartışmanın varlığından bihaberdim doğrusu.

İşte tam bunu söylüyordum: Ümit Kardaş gibi “adalet arayışçıları”nın hukuku kavrayışları o kadar geniş ve zengindir ki, onların “hukuk” metinlerinde yepyeni siyasi tartışmalarla karşılaşmanız bile pek mümkündür.

Kardaş’ın bu tartışma çerçevesinde aldığı pozisyon da onun adalet arayışının, görünüşte çok sağlam hukuksal ön kabullere karşı sorgulayıcı karakterini gösteriyor. Hukukun evrensel standartlarıyla yetinebilen “salt hukukçular” için Anglo-Sakson hukuk literatürü, önünde huşûyla eğilinmesi gereken bir zirvedir. Fakat Ümit Kardaş gibi adalet arayışçıları bununla yetinmez, o hukukun neden içerde demokratik, dışarıda saldırgan bir model ürettiğini sorar:

“Yapılan araştırmalar tarihsel olarak demokrasilerin hiçbir zaman otokrasilerden daha barışçı olmadığını göstermektedir. Demokrasiler dış politikalarını otokrasilerden daha barışçı yürütmemektedirler. ABD’nin gelişmiş bir demokrasi olarak küresel düzeyde tahakkümcü bir güç olarak hiçbir demokratik ilkeye ve hukuka uymaması ve imparatorluk hukukunu bir güç olarak kabul ettirmeye çalışması bunun örneğidir. Demokrasinin ve parlamenterizmin beşiği olan İngiltere’nin ABD ile uyum içindeki politikası, demokratik kriterler oluşturan AB’nin de otokratik uluslar arası alandaki yetersizliği ve zaman zaman tahakkümcü güce eklemlenmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Gerçekten demokratikleşmemiş bir dünyada bir devletin tamamen demokratik olması olanaklı değildir. Nitekim gerek ABD’de gerekse İngiltere’de demokrasi ve insan hakları demokratik olduğu var sayılan devlet tarafından tehdit altına alınmıştır. Bu tari-

hi bir çelişkidir. Bu nedenle küresel düzeyde demokrasiye ulaşılması bir iç politika sorunu olmayıp, devletler arası ilişkiler alanında da ulaşılmaya çalışılması gereken bir hedeftir. Dünya düzeni daha demokratik olmazsa, ülkelerdeki demokrasi daima kısıtlı olacaktır.”

Ümit Kardaş bir yandan alçakgönüllü bir araştırmacı görünümüyle dünyada adalet adına söylenen sözleri bize aktarmaya çalışırken, bir yandan da bize has hukuksuzluk ve adaletsizlik ucubeleriyle militanca bir mücadele içine girer. Bu ucubeler söz konusu olduğunda Ümit Kardaş’ı sık sık sesi en gür çıkan hukukçu pozisyonunda görürüz (mesela vicdani ret). Bu kitapta yer alan “vicdani ret” bölümünde onun hem alçakgönüllü araştırmacı halini hem de vicdandan kaynaklanan militan tavrını birlikte gözleyebilirsiniz.

Hukukumuzdaki çift başlılıktan (sivil yargı-askeri yargı) kaynaklanan devasa sorunlara işaret ederken de onu yine sık sık yalnız görürüz. Bu çift başlılığın yol açtığı sorunları en son “Darbe Günlükleri” davası vesilesiyle avukat ve müvekkil olarak birlikte bir kez daha yaşadık. Kitapta, yargı sistemimizdeki bu çift başlılık, konu üzerinde en fazla düşünmüş hukukçu tarafından her yönüyle gözler önüne seriliyor.

Son olarak Ümit Kardaş’ın üslubundan söz etmek istiyorum. Galiba bizim meslekteki ajans muhabirliği - günlük gazete muhabirliği - dergi muhabirliği arasındaki dil ve üslup farklılıkları kanuncular - salt hukukçular - adalet arayışçıları arasında da var.

Gazeteciler bilir ve kabul eder: En tatsız ajans muhabirliğidir, gördüğünü yazarsın, o kadar. Günlük gazete muhabirleri onlardan hallicedir. Dergi muhabirleri ise çok daha özgürce kalem oynatırlar ve yazdıkları çok daha lezzetlidir.

Dergi muhabirlerinin, hukuk adamlarının “adalet arayışçıları” kategorisine tekabül ettiğini anlamışsınızdır.

Ümit Kardaş'ı okurken, dilindeki lezzete bakıp “bu nasıl hukukçu” diye sorabilirsiniz. Dedim ya, o başka bir hukukçu.

Alper Görmüş

BİRİNCİ BÖLÜM:
DÜNYADA
SÜRGÜN
OLMAK

Ötekiyi yok etmek!

Saksonya’da 12. yüzyılda yaşamış olan keşiş St. Victor’lu Hugo şu önemli satırları yazmış: “Memleketini güzel bulan insan daha yolun başındadır; her yeri kendi yurdu gibi gören insan güçlüdür; ama bütün dünyayı yabancı bir ülke gibi gören insan mükemmeldir. Yolun başında olan ruh sevgisini dünya üzerindeki tek bir noktaya sabitlemiştir; güçlü insan sevgisini her yere yaymıştır; mükemmel insan ise sevgisini söndürmüştür.” (Edward Said - Kış Ruhu) İnsanın bağımsızlığa, tarafsızlığa ulaşabilmesi, vicdanının sesine kulak verebilmesi, önyargı sonucu ortaya çıkan dışlama ve tepkilerden kurtulması “bütün dünyayı yabancı bir ülke gibi görmek” şeklindeki özgün bir bakış açısı ile olanaklıdır. Bu bakış açısına belki dünyada sürgün gibi yaşamakla yaklaşılabılır. İnsanların çoğu esas olarak tek bir yurdun, tek bir kültürün farkındadır. Sürgünler ise en az iki yurdun, iki kültürün farkındadırlar. Bu bakış açısı Said’in respiriyle çoğul düşünüp duyumsamaya, eşzamanlı diğer boyutlara ilişkin bir farkındalığa yol açar. Bir sürgün için yeni ortam da hafızanın arka planı önünde yaşanır. Her iki ortam da canlı ve gerçektir ve yan yana, bir arada bir farkındalık içinde duyumsanırlar. Ancak sürgün olan veya kendisini sürgün eden insan asla kendini mutlu ve güven içinde hissetmez. Uysal değildir, katılığa ve donmuşluğa karşı dağıtıcı gücü her an ortaya çıkabilir. Said’in Wallace Stevens’ ten aktardığı gibi “bir kış ruhudur” sürgün.

Kendimizi güvenlik içinde hissettiğimiz toprak parçalarının kuşatıldığı sınırlar, duvarlar, tel örgüler bizi tutsak kılan hapishaneler olurlar. Bir süre sonra onları savunmaya, onlarsız kendimizi güven içinde hissetmemeye, diğer tarafta olanları düşman ve tehdit unsuru olarak algılamaya başlarız. Sınırlar, bayraklar, marşlar, silahlar, silahlı güçler... Oysa sürgün olmak bunları aşmak, kesin

tasniflerin ve kalıpların dışına çıkmaktır. Adorno'nun deyişiyile yerleşik ev geçmişte kalmıştır. Savaşlarda kentlerin ve evlerin bombalanmasıyla, insanların toplama kamplarında işkenceler ve kıyımlarla son bulan bir yaşama mecbur edilmeleriyle ev güven içinde yaşanır bir yer olmaktan çıkmış; kullanılıp, atılacak bir nesneye dönüşmüştür. Adorno şöyle der: "Kendi evimizi ev olarak görmemek, orada kendimizi evimizde hissetmemek ahlakın bir parçasıdır."

Kuşkusuz 20. yüzyıl yaşanan acılar ve baskılarla tahakküm ve sömürü altında geçmiştir. Savaşlarda yaşanan göçler, mülteci durumuna düşen insanlar, yitirilen yaşamlar, evler, duygular. 20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılın başında yaşadıklarımız bunlardan farklı değil. Bir işgal gücü ile başka bir işgal gücü arasında el değiştiren Afganistan. Savaşın, şiddetin evsiz, yoksul bıraktığı insanlar... Mayınlarla bacaklarını yitirenlerin uçaklardan atılan yanıp bacakların peşinde koşmaları... Irak'ın hile ve yalanla, enerji kaynaklarına el koyma amacıyla işgali... Ölen binlerce insan... Yaşanan insanlık trajedileri... Beyrut'un bombalanması ve evleri başlarına yıkılan insanların göçü... Filistinlilerin kamplarda bombalar altında süren yaşamları... Türkiye'de köyleri, evleri yakılıp, yıkılan ve zorunlu göçe tâbi tutulan ya da zorunluluklarla kentlere göç eden yersiz, yurtsuz, işsiz Kürt kökenli insanlarımız... Ve daha dünyanın birçok yerinde yaşanan ve gündemimize dahi girmeyen çatışmalar, ölümler, göçler... Güzel bir gezegende yaşanan bir cehennem...

Yoksulluğun pençesinden kurtulmak için yerini, yurdunu terk edip sınır tellerini aşarak gittikleri ülkede kaçak yaşayan insanlar... Savaşta evleri başlarına yıkılmış, birkaç parça eşya ile komşu ülkelere sığınanlar... Dünyanın birçok bölgesinde umudun, göçün ve başka yerlere yerleşme çabasının oluşturduğu çaresizlik sahneleri yaşanmaktadır. Göçerlik ve sürgün, Said'in belirttiği gibi "kesintili

bir var olma durumudur ve geride bıraktığınız yerle bir kavgaya tu-
tuşma biçimidir. Bundan dolayıdır ki modern kültürün güçlü, hat-
ta zenginleştirici bir motifine dönüşmüştür. Sürgündeki kişi bilir
ki, seküler ve olumsal bir dünyada evler daima geçicidir.” (Edward
Said - Reflection on Exile) Evsizlik dünyanın kaderi olmaya de-
vam ediyor. (Martin Heidegger - Letter on Humanism)

Üçüncü Dünya'nın yoksulluklarında, edebiyatlarında, müzik-
lerinde bastırılmış, aşağı kılınmış ve unutulmuş olanlar, Birinci
Dünya'nın ekonomilerini, kentlerini, kurumlarını, medyasını ve
eğlence dünyasını işgal ederek geri dönmektedirler. (Iain Cham-
bers - Göç, Kültür, Kimlik) Üçüncü Dünya artık uzaklarda bir
yerlerde olmaktan çıkmış, farklı kültürler, tarihler, dinler ve diller
Birinci Dünya'nın kent ve kültürlerindeki yaşamların göbeğinde
ortaya çıkmaya başlamıştır. Artık merkezdeki insanların yaşamlar-
ında, kültürlerinde, dillerinde ve geleceklerinde önemli bir kopuş
meydana gelmektedir. (Chambers - a.g.e) Göçerlik ve sürgün mo-
derniteyi temellerinden sarsmakta ve bu kavramın sorgulanmasına
yol açmaktadır. Dünya üzerindeki insan göçleri, kenti dönüşüme
uğrattığı gibi ulus-devlet sınırlarını yapaylaştırmakta ve modernli-
ğin açıklama kalıplarını da geçersiz kılmaktadır. Tek kimlik kur-
gularının parçalandığı, dilin melezleştiği, farklı tarihlerin birbirine
girdiği bu hareketli dünyayı modernitenin gözlüğünden anlamak
olanaksız hale gelmiştir. Melez diller, tarihler ve dünyalar önümüze
ötekiyi çıkartmaktadır. Connolly tarih boyunca öteki üzerindeki
baskılara işaret etmektedir: “Her kimlik bir dizi farklılıkla bağ-
lantılı olarak ve bu farklılıklardan bazılarının da kötü, anormal
veya akıl dışı, özetle ‘öteki’ tanımlanması üzerine kurulur. Öteki
sırf varlığıyla bile kimliğin kesinliğini, doğruluğunu, normallliğini,
akılcılığını kuşkulu kılar. Bu yüzden de öteki, tarih boyunca hep
'doğru' kimliği benimsemeye davet edilmiş, olmuyorsa üzerinde

baskı kurulup susturulmuş, fethedilmiş, o da olmuyorsa yok edilmiştir.”

Göç, sürgün hali, marjinallik, melezlik ve evsizlik aslında Batı'nın rasyonel düşünme inancını bozguna uğratmaktadır. Modernitenin zaaf içinde kaldığı bu yeni durum karşısında yeni bir düşünme tarzının gerektiği ortadadır. Chambers bu gerekliliği şöyle açıklıyor: “Artık tanrıların ya da onların buyurgan bir rasyonalizm veya pozitivist izdüşüm cüppesini giymiş seküler dirilişlerinin koruması altında olmayan düşünce, kendisinden ve varlığın korunmasından sorumlu olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Artık düşüncenin tek koruyucusu Rilke ve Heidegger'in söyledikleri gibi, korumanın yokluğunda bulunmaktadır.”

Dünyaya sürgün edilen insanın göçü ve sürgün hali devam etmektedir. Başka bir yer, başka bir dünya, başka bir gelecek olasılığı var mı?

Birlikte yaşayabilecek miyiz?

Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz? Fransız toplumbilimci Alain Touraine bu soruya aynı isimli yapıtında cevap aramaktadır. Birlikte yaşayabilecek miyiz sorusuna zaten birlikte yaşıyoruz şeklinde yanıt verebiliriz. Aynı davranışlarda bulunduğumuz, aynı nesneleri kullandığımız için birlikte yaşıyoruz. Gezegenimizde bir ölçüde birlikte yaşıyoruz ama bu birliktelik içinde hemen hemen hiçbir ortak yanımız bulunmuyor. Belli bir geçmişi ya da belli bir inancı da paylaşsak bizden farklı olanları itiyoruz. Kimliğimizi yitirdiğimizde birlikte yaşayabiliyor ya da kimliğimize sarıldığımızda karşı tarafla savaşa giriyoruz. Ve savaşın tarafları olarak kendimizi farklı ve hatta üstün görmeye başlıyoruz. Yine Touraine'in çok yerinde belirttiği gibi azınlıkların ve toplulukların çıkarların, inançların ve fikirlerin barışçıl bir ortamda var olabilmelerini sağlayan kurallara uymalarını yeterli görüyor; ancak aynı zamanda aramızdaki iletişimden vazgeçiyor ve ötekilerle salt araçsal etkinliklere katılmak dışında başka ortak yanımız olduğunu kabul etmiyoruz. Ortak değerlerimiz olduğunu düşünüyor, bu değerleri bizimle paylaşmayanları yadsıma eğilimine giriyoruz. Birbirimizle iletişim kurmadan birlikte yaşıyoruz. Bu ikilemi gezegenimizdeki tüm toplumlar yaşıyor. Düne kadar üretim ilişkilerinden, sınıf çatışmalarından, ulus egemenliğinden söz ederken bugün küreselleşme ya da dışlamadan sermaye, teknoloji ve iletişimin yayılmasından veya giderek büyüyen toplumsal uzaklıklardan söz ediyoruz.

Touraine, yanıtı bulunamayan soruyu soruyor: Başkalarıyla nasıl iletişim kurabilirim ve nasıl birlikte yaşayabilirim? Farklılıklarımızla ortak bir yaşamın birliğini nasıl bağdaştırabiliriz?

Bu soruya en zayıf çözüm geçmişteki modelleri önerenlerden gelmektedir. Genel iradeyi, yasayı ve yurttaşlığı dayanak yapmakla yetinen ideolojiler. Fransa'da yurttaşlık, ülkemizde Türklük-Müslümanlık bilinci. Bu öneride söz konusu olan olumlama değil, rettir. Farklı görünenleri kabul etmek üzere geliştirilmiş eski ideolojilerin dışlamak amacıyla kullanılması söz konusudur. Sol partilerimizden birinin genel başkanı bu sorunun yanıtını bir televizyon kanalında hoşgörü göstermek olarak veriyordu. Oysa ötekini kabule dayalı bir hoşgörü barış ve esenlik içinde yaşamının temeli olamaz. Sorun iletişim kurma, farklılıklarımızla birlikte ortak bir yaşamı bağdaştırma sorunudur. Yoksa salt birbirimizi hoş görmek değil. Hangi taraf farklılığı nedeniyle ayrıcalığa sahip ki diğer tarafı hoş görsün ve bu hoşgörüden dolayı da üstünlüğünü ve yüceliğini kanıtlasın. Soruna getirilen karşıt ikinci çözüm farklılıklarımızın getirdiği kopukluğu hızlandırarak bunu bir kurtuluş gibi yaşamak önerisidir. Kuralların etkisi azaltılır ve aidiyet duygusu zayıflatılırken hiçliğin yüceltilmesi bizi ırkçılık, ayrımcılık ve şiddet karşısında savunmasız bırakacaktır. Bu iki karşıt öneri karşısında Habermas da anayasal yurttaşlık olarak somutlaşan üçüncü çözüm önerisi geliştirildi. Çıkarların örgütlenme yoluyla temsil edildiği, hoşgörünün kurumsallaştığı, biçimsel kurallarla yetinmeyen, özgürlük, adalet, hoşgörü ilkelerine bağlı bir siyasal topluma ait olma bilincini ön plana alan bir öneri. Kuşkusuz bu çözüm önerisi farklılıkların varlığını ve yaşamasını korumakla birlikte iletişimi sağlayamaz. Diğer bir deyişle farklı kültürlerin varlıklarını tanıyabilir, onların insan ve yaşama ilişkin söylemlerine de hoşgörü gösterebiliriz. Ancak salt bu yaklaşım iletişim kurmamıza ve barış içinde farklılıklarımızla birlikte yaşamamıza yeterli olamaz.

Touraine, söz konusu çözüm önerilerinin zayıf yönleri karşısında ekonomiyle kültürler arasındaki kopukluğun toplumsal çö-

zümünün ne olacağı noktasına geliyor ve bu büyük kopukluğun en doğrudan sonucunun tüm toplumsal ve siyasal aracılıkların zayıflaması olduğunu belirtip bir "toplum dışılaşma"dan yeni bir toplumsallaşmanın nasıl olacağını sorguluyor. Gelişmenin ve adaletin sorumlusu olan devlet ekonominin küreselleşmesiyle birlikte kültürel kimliklerin parçalanması sonucu işlevsiz kalmış durumda. Yerel kurumlar ile birlikte evrensel kurumlar da etkisiz ve hareketsiz kalarak düzensizlik, adaletsizlik üretmektedirler. Çünkü bu kurumların yerini büyük parasal güce sahip şirketler, spekülâtörler, tekelleşmiş ve magazinleşmiş medya almıştır. Siyaset ve kültürün ekonomiyle bağlantıları kopmuştur. Hızla değişen bir dünyada toplumlar risk altında yaşamaktadırlar. Küresel sermaye ve bilgi akışını yönetenlerle bu gelişme karşısında kendini tehdit altında gören her kimlik arasındaki çatışmaya, birlikle çeşitlilik arasındaki karşıtlığa nasıl bir çözüm getirmeliyiz? Çözümü zor ama tartışılması gereken bir sorun. Evet, değişimi yaratan bir teknoloji var. Teknolojinin ürettiği yeni ideolojiler de var. Ancak gerek küresel düzeyde gerekse yerelde büyüyen toplumsal ve siyasal boşluk toplumsal bir düzen yaratmamakta, iktidar pazarı yönetenlerin amaçlarına ulaşmalarını sağlayan taktik bir güce dönüşmektedir. Bu oluşan güce karşı nasıl bir güç oluşturulacaktır? Tüm bireylerin din, ulus ya da tarihin aynı evrensel yasalarına boyun eğmesini sağlama çabası insanlık için bir cehenneme dönüşürken her tür birlik ilkesini yadsımak ya da farklılıkları hiçbir sınır tanımadan kabul etmek de ayrımcılığa ve iç savaşların yıkımlarına neden oldu. Evet, küresel birlik önemli bir amaçtır. Ancak bu birliği kültürlerin ve kişiliklerin çeşitliliğiyle ve dünyanın tüm insanlar için barış içinde yaşanılır olması amacıyla nasıl bağdaştıracacağız? Birlik ve çeşitlilik karşıtlığını nasıl aşacağız?

Touraine'in önerdiği çözüm ise bireyin özneye dönüşmesidir.

Özne durmadan değişen, dengesiz kaotik bir evrende kendi kendisinin parçalanmasına direnme gereksinimi dışında hiçbir davaya, hiçbir yasaya hizmet etmeyen, taktikçilerin çıkarlarına ve toplulukçu diktatörlerin erklerine karşı bir özgürlük kesinlemesidir. Kendisini bir yandan dünyanın, bir yandan da topluluğun düzenine uydurmak isteyen tüm ideolojilere karşı savaş verir. Bireyin özneye dönüşebilmesi ötekini de özne olarak tanımasından geçer. Özne düşüncesi kültürlerarası iletişim düşüncesini zorunlu kılar. Ancak bu yeterli değildir. Ayrıca öznelerin birbirleriyle kurdukları iletişimin kurumsal olarak korunmasına gerek vardır. Bu durumda genel iradeye katılım olarak düzenlenen demokrasi düşünce ve yapısının değiştirilmesi, yeni anlayış ve kurumların öznenin özgürlüğüne ve özneler arasındaki iletişime hizmet edecek biçimde tanımlanıp kurulması gerekmektedir.

Touraine'in bu saptamalarını ve çözüm önerisini insanların barış içinde yaşayacakları bir dünya kurmak için dikkate alıp tartışmamız gerekmiyor mu?

Ulus-devletin hayal kırıklığı

Bir ulus-devletin sınırları içerisinde demokrasinin karşılaşılabileceği tehditlerin ne olabileceğini tartışıp, düşünceler üretmemize rağmen, ulus-devletin demokratik düşüncenin merkezinde yer alıp, alamayacağını henüz tartışmış değiliz. Devletler ve toplumlar arasındaki karmaşık ilişkilerin küreselleşme ile birlikte büyümesinin ortaya çıkardığı sorunların yanı sıra ulusal ve uluslararası güçlerin karşılaşmaları ve ulus üstü oluşumların bu sorunlar çerçevesindeki yetersizlikleri de tartışılmayı bekliyor.

Küresel demokrasinin özelliği

Küresel demokrasiye yalnızca yerel demokrasilerin gerçekleşmesinden sonra varılabileceği bir tez olarak öne sürülmüştür. İtalyan hukuk Profesörü Nonberto Bobbio tüm devletlerin demokratikleşmesi durumunda uluslararası rejimin zorunlu olarak demokratik ilkeler üzerine kurulacağını savunmuştur. Bu görüşe göre demokratik rejimler kendi iç politikalarını şekillendiren demokratik ilkeleri aynı zamanda dış politika alanında da uygulama eğiliminde olacaklardır. Oysa bugün geldiğimiz noktada bunun hiç de böyle olmadığı açıktır. Aksine demokratik devletler çoğunlukla otokratik, güce dayalı bir uluslararası ortamda işlev görmektedirler. Prof. David Held'in deyişiyle sorulması gereken "Demokratikleşmemiş bir dünyada bir devlet tamamen demokratik olabilir mi?" sorusudur. Yapılan araştırmalar tarihsel olarak demokrasilerin hiçbir zaman otokrasilerden daha barışçı olmadığını göstermektedir. Demokrasiler dış politikalarını otokrasilerden daha barışçı yürütmemektedirler. ABD'nin gelişmiş bir demokrasi olarak, küresel düzeyde tahakkümcü bir güç olarak hiçbir demokratik ilkeye ve hukuka uymaması ve imparatorluk hukukunu bir güç olarak kabul ettirmeye çalışması bunun örneğidir. Demokrasinin ve parlamentarizmin beşiği olan İngiltere'nin

ABD ile uyum içindeki politikası, demokratik kriterler oluşturan AB'nin de otokratik uluslararası alandaki yetersizliği ve zaman zaman tahakkümcü güce eklenmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Gerçekten demokratikleşmemiş bir dünyada bir devletin tamamen demokratik olması olanaklı değildir. Nitekim gerek ABD'de gerekse İngiltere'de demokrasi ve insan hakları demokratik olduğu var sayılan devlet tarafından tehdit altına alınmıştır. Bu tarihi bir çelişkidir. Bu nedenle küresel düzeyde demokrasiye ulaşılması bir iç politika sorunu olmayıp, devletlerarası ilişkiler alanında da ulaşılmaya çalışılması gereken bir hedeftir. Dünya düzeni daha demokratik olmazsa, ülkelerdeki demokrasi daima kısıtlı olacaktır.

Ulus-devlet ve küreselleşme

Ulus-devletlerde hükümetler kararlar alırken sadece kendi yurttaşları için karar almış olmazlar. Bir akarsu üzerine baraj inşa etme kararı komşu ülkenin su sıkıntısı çekmesine neden olabilir. Yağmur ormanlarının tarıma açılmasına ilişkin bir karar çok uzaktaki ülkelerde ekolojik zararlar doğurabilir. Bir ülkede ekonomik dengeler gereği faiz oranlarının yükseltilmesi kararı diğer ülke ekonomilerini etkileyebilir. Ulus-devletler bu kararları alırken bundan etkilenecek ülkelere danışmazlar. Silahlanma, yatırım, AIDS gibi konularda oluşturulan politikalara ilişkin alınan kararların ulus-devletin meşru yetki alanına girdiği kabul edilir. Küreselleşme insanları ve toplumları çok yanlı işlem ve koordinasyon sistemleriyle ve modern iletişimin karmaşık yollarıyla birbirlerine bağlamakta ulusal sınırları yok ederek yeni siyasal belirsizlikler yaratmaktadır. Bu durumda ulus-devletlerin aldığı kararlara kimin katılımı veya kimin itirazı meşru kabul edilebilir? Bu kararlarda katılımı veya itirazı sağlayacak en uygun oluşum bölgesel mi yoksa küresel mi olmalıdır? Karar alıcılar kime karşı meşru olacaklardır?

Tahakkümcü emperyal gelenekten etkilenmiş bulunan modern ulus-devlet hayal kırıklığı yaratmaktadır. Ulus-devletin kendi sınırları içinde güvenlik ararken dışarıda çıkar ve siyasi güç peşinde koşması (ABD gibi) yine kendi yurttaşları saydıkları için demokrasi ve insan haklarını öngörürken, dışarıdan gelen göçmen yurttaşları için tüm bunları inkâr etmesi (Fransa gibi) küresel düzeyde bir demokrasi düşüncesini önemli kılmaktadır.

“Westfelyan model”

Otuz yıl savaşlarından sonra yapılan 1648 tarihli “Westfelyan barışı” uluslararası düzene modellik etmiştir. Sorunlarını çözmede ve farklılığını kabul ettirmede çoğunlukla güç kullanan egemen devletlerden oluşan bir dünya topluluğunu öngören bu modelde devletler, aralarında diplomatik ilişki kurmalarına rağmen en alt düzeyde işbirliği gösterirler, kendi ulusal çıkarlarını diğerlerinin üzerine çıkarırlar. Bu modelde dünya güç kullanarak kendi çıkarlarının peşinde koşan, sonuç olarak zora dayalı örgütlenmelerle desteklenen siyasi güçlerden oluşmaktadır. BM sistemine kadar devam eden bu sürecin, BM Şartı’ndan sonrasını da etkilemekte devam ettiği, Westfelyan mantığının değişmediği görülmektedir. Dünyanın önemli çıkarlar nedeniyle güçlü ulus-devletlere bölünmesi BM Şartı’nı şekillendirmiştir. Soğuk savaş boyunca BM hareketsiz bırakıldı. BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesine tanınan özel veto yetkisi bunu göstermektedir. Sonuç olarak BM, Westfelyan anlayışını tamamen değiştirecek, siyasal uzlaşma ve işbirliğini sağlayacak demokratik mekanizmalar yaratamadı.

Küresel kozmopolit demokrasi

İtalyan Ulusal Araştırma Kliniği’nde araştırmacı olarak görev yapan Daniel Archibugi kozmopolit demokrasinin esas amacının dünya toplumunda yurttaşların, kurumsal planda devletlere paralel

bir ses çıkarmalarını sağlamak olduğunu söylemektedir. Kozmopolit terimi yurttaşların, nerede yaşarlarsa yaşasınlar hem kendi hükümetleriyle paralel olarak, hem de onlardan bağımsız biçimde seslerini içeren, uluslararası olaylara müdahil oldukları ve siyasal olarak temsil edildikleri bir siyasal örgütlenme modelini işaret etmektedir. Bu tanıma göre demokrasi rehber kuralların yanı sıra siyasal süreçlere halk katılımını yaygınlaştırmayı içeren demokratik değerlerin izlenmesidir.

Soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB uluslararası olayları belirlerken, çoğu devlet gözlemci durumuna itilmişlerdir. Bu dönem bittikten sonra oluşan yeni durumda ABD tahakkümcü güç olarak BM'yi istediği doğrultuda kullanmış, hatta Irak'ın işgalinde devre dışı bırakmıştır. Ulusal egemenlikler güçlü olanlarca sınırlandırılmıştır. Kozmopolit demokraside ise ulusal egemenlik demokratik kamuoyunun doğrudan müdahalesiyle sınırlandırılacaktır. Princeton Üniversitesi profesörlerinden Richard Falk'ın deyişiyle bu kamuoyu “olgunlaşmakta olan küresel sivil toplum”dur.

Ulusal sivil toplumlarla kamusal bağların gelişmesi hem uluslararası toplumda hem de ülkelerde demokratik işleyişi güçlendirecektir. Gezegende yaşayanlara, yaşadıkları sınırların ötesinde ve ulusal hükümetlerden bağımsız siyasi temsil hakkı verilmeli ve bunun için de bir dünya yurttaşlık hakları kavramı geliştirilmelidir. Yurttaş hem tarihsel ve kültürel değerlerini paylaştığı bir devletin, hem de gezegenin tümünde yerleşik olanların haklarının savunulduğu ve bu hakların kullanıldığı bir rejimin yurttaşı olacaktır. Bunu sağlayabilmek için BM rejiminin küresel kozmopolit demokrasiye yönelik olarak yeniden tasarlanması gerekmektedir.

Lübnan'lı ozan Halil Cibran'ın dediği gibi dünyada barışı sağla-

mak ancak insanların adil olmalarıyla mümkündür. Küresel yakıcı sorunların çözümü ve barışın sağlanması insanı ve doğayı temel alan ve gelecekle ilişkili olarak insanlık hukukunu oluşturan küresel kozmopolit bir demokrasi ile mümkün olacaktır.

Amerika'nın yeni dünya politikası: Savaş açmak!

Kennedy döneminin danışmanlarından Arthur Schlesinger Jr., Irak'a yönelik saldırının gerisindeki Bush Doktrini'ni "ABD'nin dış politikasında ölümcül bir değişim" olarak nitelemiştir. Kuşkusuz bu değerlendirmenin önemli gerekçeleri bulunmaktadır. Savaş politikası olarak meşru gören anlayış I. Dünya Savaşı'ndan sonra terk edilmiştir. Paris Misakı olarak bilinen 27 Ağustos 1928 tarihli Kellogg-Briand Paketi ile savaş milli siyasetin bir aracı olmaktan çıkarılmış, tüm saldırı savaşları yasaklanmıştır. Nitekim bu Misak'a aykırı hareketler Nürnberg Mahkemesi'nde suç sayılmıştır. 24 Ekim 1945'te yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Antlaşması ile bu yasak pekiştirilmiştir. Oysa Bush Doktrini bu yasağı kabul etmemekte, savaş açmanın ve saldırının Amerika'nın yeni dünya politikasının bir aracı olduğunu açıkça savunmaktadır.

Bush Doktrini bu yasağın ihlali dışında "önleyici savaş" ilkesini getirmektedir. Nürnberg Mahkemesi'nde önleyici savaş "ani, ezici, başka bir seçeneğe ve düşünceye zaman bırakmayan bir meşru müdafaa zorunluluğu" olarak tanımlanmıştır. ABD'nin Irak'ı işgali bu tanıma uymadığı gibi, BM Güvenlik Konseyi'nin barışı tehdit eden yeterince ağır bir durumun doğduğu yönünde bir kararı da bulunmamaktadır. Bu durumda ABD'nin tek yanlı olarak savaş açma hakkını savunması ve eyleme geçmesi evrensel hukukun çiğnenmesi demektir. Colin Powell BM'de ABD'nin askeri eyleme geçmesinin, ABD'nin egemenlik hakkı olduğunu söyleyebilmiştir. Ancak ABD'nin hukuksuz davranmasından daha çok tehlikelisi, tek yanlı olarak "hukuku tanımlama, belirleme, oluşturma" girişiminde bulunmasıdır. "Amerikan İmparatorluğu" kendi çıkarları için mutlak güvenliğe dayalı yeni bir dünya düzeni oluşturmaya çalışırken, eylemleriyle sadece hukuksuzluğu meşrulaştırmamak-

ta, daha da ileri giderek kendi tek yanlı iradesine dayanan hukuk normları oluşturma girişiminde bulunmaktadır (önleyici savaş normu gibi). Bu doktrin gezegene hükmedecek olan hukukun bir imparatorluk hukuku (Lex Amerikana) olmasını öngörmektedir. İmparatorluk hukuku “bir küresel gücün tek yanlı bir tutumla oluşturduğu ve dayattığı, gayrimeşru ve hesap vermeyen” bir yönetimi işaret etmektedir. Bu anlayışla ABD hukuku kendi iradesinin bir türevi olarak görmektedir. ABD’nin silahlarını dayatarak, kendince sorunlu saydığı ülkeleri askeri şiddet ve dünyaya yayılmış bir toplama kampları zinciri yoluyla yönetmesi söz konusudur (Guantanamo, Ebu Garip, Kandahar gibi).

İmparatorluk hukuku Jürgen Habermas’ın deyişiyle “ateş ve kılıçla” yerleştirilmeye çalışılmaktadır. İşlenen insanlık suçlarının gerisinde yatan “imparatorluk hukukuna” ve “küresel siyasetin ahlak dışılığına” karşı nasıl mücadele edilecektir? “Ius contra bellum”u (savaşa karşı hukuk) canlandırmak ve orman yasaları yerine, hukuka dayalı yasaları getirmenin yol ve yöntemi nasıl olmalıdır?

Sorun ABD’nin sadece hukuk kurallarına karşı gelmesi değil, bunun ötesinde hukukun meşruiyetini oluşturan temel değerleri yok etmesidir. İsrail’in öteden beri yürüttüğü operasyonların nasıl bir hukuk ve insan dışılığı barındırdığı ortadadır. İsrail Başbakanı “elektriksizlikten kimse ölmez” şeklindeki beyanıyla tüm insanlığı ve insani değerleri aşağılamaktadır. Bir ülkenin merkezi siyasi sorumlularından yerel sorumlularına kadar birçok seçilmiş insanını hukuki ve ahlaki hiçbir dayanağı olmadan esir eden aşağılayıcı bir şiddete karşı tepkisiz kalan bir dünya, hak edilmiş bir yer olamaz.

Bu tablo karşısında alternatif bir dünya görüşünü nasıl tasarlayabiliriz? İnsani bir uygarlığı amaçlarken, buna uygun yeni bir hukuk

anlayışını nasıl evrenselleştirebiliriz? Bugünkü cehennemi yaratanların değerlerini, gücün öne çıkmasına dayanan evrenselleştirmeyi reddederken, keşfetmemiz gereken uygarlıklar, kültürler ve değerlerden nasıl yararlanabiliriz? Siyasetin ve siyasetçinin, hukukun ve hukukçunun, bilimin ve bilim insanının dışlandığı, entelektüellerin sözünün değer bulmadığı bir gezegende emperyalizmle mücadele hangi zeminde, nasıl yürütülebilir?

Türkiye-Mısır, gel demokrasiyi ısır!

12. Abant Platformu toplantısı 25-26 Şubat 2007'de Kahire'de Al Ahram Politik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde yapıldı. "Türkiye-Mısır Söyleşileri - 1" başlığı altında "İslam, Batı ve Modernleşme" konusunda yapılan iki günlük toplantıda bulunmak benim için bir şans oldu. Bu iki günün dışındaki zamanda Kahire ve Mısır ile ilgili gözlemlerde bulunma olanağını da elde ettim. Mısır 2004 yılı itibariyle 72,6 milyon nüfusa sahipken, 2015 yılında nüfusun 88,2 milyona ulaşması öngörülüyor. Yıllık nüfus artışı 1975-2004 yılları arasında yüzde 2,1 iken, 2004-2015 yılları için öngörülen artış ise yüzde 1,8. Kahire gündüz vakti 21-22 milyona çıkan 18 milyonluk nüfusa sahip bir kent. Trafik çok yoğun, trafik uyarı ışıkları bulunmuyor. Trafikteki özel otolar, taksi, minibüs ve otobüsler çok eski model. Nüfusun çoğunluğu çocuk, genç ve işsiz. Bu genç nüfusun eğitim, iş ve gelecek sorunu var. Gençlerin Müslüman Kardeşler'e katılmak ya da yasadışı yollardan Batı'ya göç etmek dışında fazla seçenekleri yok. Otoriter rejimin başkanı Hüsnü Mübarek 26 yıldır iktidarda. ABD'nin baskısıyla demokratikleşme yönünde adımlar atmak zorunda kalan Mübarek başkanlık seçimlerinin çok adaylı olmasını kabul etmiş, seçim sonucunda tekrar seçilmiş ama kendisine rakip olan Ayman Nur'u tutuklatmış. Ayrıca yasaklı parti olan Müslüman Kardeşler bağımsız olarak seçime girip 88 vekillik kazanmışlar. Mübarek, bu vekillere ilişmese de ülkenin önde gelen aktivistlerini tutuklatmış. Demokratikleşme yönündeki bu başarısızlık üzerine devreye AB girmiş bulunmakta ve AB-Mısır Ortak Hareket Planı çerçevesinde Mısır'da demokratikleşmenin önünün açılması amaçlanıyor.

Mısırlı ve Türkiyeli birçok akademisyen ve gazetecinin konuşmacı ve müzakereci olarak katıldığı bu toplantı Türkiye-Mısır

ilişkilerine bir katkı getirdiği gibi, tarihsel, kültürel ve ekonomik bağları bulunan bu iki ülkenin birbirlerini tanıyıp keşfetmekle birlikte yapabilecekleri birçok şeyin bulunduğunun anlaşılmasını sağladı. Mısırlı entelektüellerin Türkiye'yi çok yakından izlediklerini, halkın ise Türklere özel bir ilgi ve sevgi beslediğini saptadım. İki günlük toplantının birinci oturumunda Mısır ve Türkiye'nin modernleşme tecrübeleri, ikinci oturumda modernleşme sorunları, üçüncü oturumda Türkiye'nin AB üyelik süreci, dördüncü oturumda ise İslam, Batı ve Modernlik çerçevesinde bir gelecek perspektifi konuşuldu.

Mısırlı Dr. Vahit Abdülmecid yaptığı konuşmada Mısır'da merkezîyetçi, devletçi, üstten dayatılan bir modernleşme yaşandığını, bunun modern devlet ve toplumu getirmediğini, akıl, kültür, eğitim ve anlayışta bir modernleşme olmadığını, gösterişe ve şekle dönük bir yenileşme yaşandığını, beyinsel eleştirinin gelişmediğini, modernleşme anlamında örnek bir model çıkmadığını, geleneği ihmal etmeden modernleşmeye ulaşılması gerektiğini ancak Batı değerlerinden de dikte edilmemesi koşuluyla yararlanılması gerektiğini belirtti. Prof. Dr. Yasin Aktay da Türkiye'nin modernleşmesinin dışsal tehdide karşı kendi iradesiyle rakibinin araç ve güç enstrümanlarını ele geçirme amacına yönelik bir kategori oluşturduğunu, Mısır'ın da bu kategoriye girdiğini öne sürdü. Sosyolog Ali Bulaç ise Türk modernleşmesinin dışarıdan geldiğini, şekilci, taklit ve uyarlama olduğunu, dinin modernleşmeye aykırı bulunduğu iddiasının getirildiğini söyleyerek modernleşmenin Batı'nın hegemonyasına girmeden, sömürge olmadan, çevreyi bozmadan ve öz benliği koruyarak sağlanması gerektiğini öne sürdü. Tartışmalardan çıkan ağırlıklı sonuç genellikle uygarlıklar arası çatışmadan, uygarlıklar arası diyalog yoluna gidilmesi ve batı kültürünün tek belirleyici olamayacağı yönünde oldu.

Osmanlı-Türk modernleşmesi, modernite, kimlik ve kültür kavramları ve bunlar arasındaki ilişki konularında bu toplantıda ifade ettiğim görüşlerimi aşağıda bulabilirsiniz.

Osmanlı-Türk modernleşmesi

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başındaki Osmanlı modernizasyonu politikaları kimseye danışılmadan, grupların görüş ve duyguları öğrenilmeden, sivil bir katkı sağlanmadan devlet-hükümet tarafından belirlenerek uygulanmıştır. Muhalif görüşler ise yıkıcı ve bölücü sayılmıştır. Modernleşme politikaları asker-sivil bürokrasinin dar bir kadrosu tarafından uygulanmıştır. Bu kadrolar, geçmişte ya padişahın isteğiyle (1839-1876) ya da şiddet yoluyla (1876-1878 Mithat Paşa darbesi, 1878-1908 döneminde padişahın Meclis-i Mebusan'ı feshi, 1908-1918 İttihat ve Terakki dönemi) iktidarı ele geçirmişlerdi. Yukarıda belirtilen durum Kemal Karpat'ın saptamasıyla epeyce rafine edilmiş olsa bile hâlâ sürmektedir. Bütün bu değişikliklerin amacı modernliğe ulaşmaktır. İktidarı kullanan azınlığın kullandığı yöntemler sosyal-kültürel sürekliliği sağlayamıyor, bir önceki iktidarın politikalarıyla çelişiyor, bu da toplumsal huzursuzluğu artırıyordu. (Kemal Karpat - İslam'ın Siyasallaşması)

Ulus-devletin kurulmasıyla birlikte devlet Osmanlı ve İslam mirasına sırt çevirerek tarih ve milli kültürün Türk milliyetçisi yorumunu öne çıkardı. Milliyetçilik modernleşmenin bir aracı olarak özellikle Türk Ocakları aracılığıyla sağlanmaya çalışıldı, daha sonra Türk Ocakları partiye mal edilerek Halkevleri kuruldu. Bir kimlik üzerinden asimilasyoncu çabalarla ulaşılmaya çalışılan modernleşme milli sorunun ilk sırasına oturan Kürt sorunu karşısında başarılı olamamıştır. Batı değerlerini benimsemiş, Batı ailesinin bir evladı olduğuna inanan, kendi üstünlüğünden emin seçkinler grubunun halka medeniyet taşımalarında kolonyal bir yaklaşım

bulunduğu sezilmektedir. Türkiye'nin halen şeriat ve bölücölük paranoyasıyla enerjisini tüketmesi ve merkez-çevre gerginliğini aşamamış olması, uzlaşma-işbirliği yerine çatışma-gerilim ekseninde yaşaması modernitenin kalıplarının ve yöntemlerinin yeterli olmadığını göstermektedir.

Modernite paradigması yeterli mi?

Kuşkusuz siyasi ve hukuki anlamda modernitenin öngördüğu modernleşmenin ortaya çıkardığı demokrasi, çoğulculuk, insan hakları ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü ve adil yargılanma hakkı gibi kavramların önemi yadsınamaz. Ancak modernite bu olumlu yanlarına rağmen küresel bağlamda ve ulus-devletlerde barışı, fırsat eşitliğini, özgürlüğü ve huzuru sağlayamamıştır. Teknolojinin gelişmesinin insanlığın gelişmesi sonucunu doğurmadığı ve doğayı egemenlik altına alan ve çevreyi kirleterek gezegenin tüm dengelelerini altüst eden modernite paradigmasının iflas ettiği açıktır. Savaşların, ekonomik, siyasi ve sosyal krizlerin ortaya çıkardığı göçerlik, sürgün ve evsizlik durumları bütün trajedisıyla devam etmektedir. Dünya üzerindeki insan göçleri kentleri dönüşüme uğrattığı gibi ulus-devletlerin sınırlarını da yapaylaştırmakta ve modernitenin açıklama kalıplarını geçersiz kılmaktadır. Tek kimlik kurgularının parçalandığı, dilin melezeleştiği, farklı tarihlerin birbirine girdiği bu hareketli dünyayı modernitenin gözlüğünden anlamak imkânsız hale gelmiştir. (Iain Chambers - Göç, Kültür, Kimlik)

Göç, sürgün hali, melezlik ve evsizlik aslında Batı'nın rasyonel düşünce biçimini bozguna uğratmaktadır. Modernitenin zaaf içinde kaldığı bu yeni durum karşısında yeni bir düşünme tarzının gerektiği ortadadır. Bu tablo karşısında siyasi ve hukuki alandaki modernleşmenin uygulamada istenilen sonuçları vermediği ortadadır. Yeni paradigma doğanın dengelerine uyumlu, insanı, insani-

yeti temel alan bir gelişmeyi ve yaşamı öngören ve buna dayalı bir siyasi ve hukuki yapılanmayı içeren bir paradigma olmalıdır.

Modernite, kimlik, kültür

Modernite ile birlikte önem kazanan iki kavramdan biri kimliktir. Gerçek kimlik sayısız kaynaklarla beslenen kesintisiz bir akımdır. Ortadoğulu şair Adonis'in sözleriyle "kimlik tamamlanmış ve kesin bir şey olarak kabul edilemez. Tam tersine özellikle yaratıcılık alanında her zaman açık bulunan bir olanaktır." Yine yazar Paul Auster kimliği şöyle tanımlamaktadır: "Kimlik sabit bir şey değildir. Bir insan ya da karakter bir tayf gibidir. Renkli bir tayf... Ya da içinde bir sürü nota bulunan bir klavye. Hemen her zaman değişiriz. Düşüncelerimiz, tavırlarımız, içinde kendimizi bulduğumuz koşullar... Değişiriz... Atlamalar yaparız. Bu arada kendimizi ve kim olduğumuzu anlamaya çalışırız. Ama asla tam manasıyla kim olduğumuzu bulamayız." (Paul Auster ile söyleşi - Müge İplikçi, Radikal gazetesi, 22 Şubat 2007) Kimlik kavramına bu şekilde baktığımızda tek bir kültürü başat bir kültür olarak kabul etmek anlamsızlaşır. Olsa olsa melez, başka uygarlıkların katkılarıyla zenginleşmiş bir kültür olabilir. İspanya örneği ilginçtir. İspanya 11. yüzyıldan itibaren Müslümanların, Musevilerin ve Hristiyanların ortak ülkesi olarak doğmuştu. Bu unsurların barış içinde birlikte yaşadıkları ve örneği olmayan bir kültür alışımına temel hazırlayan üç kültürlü bir İspanya vardı. Ancak Musevilerin sürülüşü, Müslüman sultanlığı Gırnata'nın fethi, Katolik hükümdarların uygulamaları büyük gelişmeler gösteren İspanya'nın kendi üstüne kapanmasına, kültürünün gerilemesine neden olmuştur. İspanya'nın yeniden o melezliği ve çoğul kültürü yakalaması olanaksızdır. Yine Dante, Yunan, Latin ve Arap kültürlerinden yararlanarak eserler vermiştir. Bu nedenlerle Batı kültürü değerlerinin merkez olarak alınmasından vazgeçilmelidir. Batılı olsun, doğulu olsun tüm

kültürlerin arasında onların varlığını reddeden moderniteye karşı dayanışma sağlanmalıdır. Kültür çoğul, melez, değiş tokuş-ve etkileşim ürünü, uzak ve farklı ufuklardan gelmiş insanlarla ilişki sonucu oluşmaktadır.

Göçlerin yoğun bir şekilde yaşandığı bir dünyada kültür sadece Batı kültürü olamaz. Batı'nın kurbanı olmuş uygarlıklarla birlikte melez bir kültür oluşmaktadır. Modernite paradigmasına bu açıdan da yaklaşmakta yarar bulunmaktadır.

Daha az devlet, daha çok toplum

Merkez-çevre ilişkisinin tarihsel geçmişi her ülkede değişik sonuçlar doğurmuştur. Bu ilişkinin geçirmiş olduğu evreler, bir toplumun sorunlarını uzlaşma içinde çözmesine ya da sürekli gerilimler üretmesine neden olmuştur. Merkez-çevre ilişkisini incelerken “daha az devlet-daha çok toplum tasarımı”nın yaşama geçirilmesi nasıl olabilir?” sorusunun yanıtını tartışmanın önemi açıktır. Bu soru kapitalizmin ve otoriter devlet sistemlerinin “toplumsallaştırılmasının” tartışılması gerekliliğini de içinde barındırmaktadır. Bu konuda anarşist bir ütopya kavramı geliştirilebileceğini öne sürenler vardır. Katılşma, donma anlamında “topya”, dağıtıcı, parçalayıcı güç anlamında “ü - topya.” Bu anlamda ütopya en başta eleştiridir. Devletin, kapitalizmin, sosyal ve bireysel çöküntüye neden olan insani ilişkiler alanındaki tüm tahakküm yapılarının ve ırkçılığın eleştirisi. (Rolf Cantzen - Daha Az Devlet, Daha Çok Toplum) “Böylece demokrasi, dağıtım imha etmeyi hedeflediği devlet gücünü ve zorunu ele geçirmeye kalkınca, kendi kendini parçalayıp yok etti.” Pierre Joseph Proudhon’un bu sözü bugünü hem dünya hem de Türkiye açısından açıklamakta. Ancak Türkiye’nin sorunu merkez-çevre ilişkisinde bir uzlaşma-işbirliği geleneği oluşturamamasının yanı sıra tabanda örgütlenmiş bir demokrasi temelinde kendi kendini yöneten kurumları yaşama geçirecek bir toplumsallaştırmayı başaramamasıdır. Gerçek bir toplumsallaştırma projesi “daha az devlet-daha çok toplum” tasarımı”nın yaşama geçirilmesidir. Peter Kropotkin’in sözleriyle “yasanın önceden belirlediği, katılmış, donmuş biçimlere karşı koyan, ama karmaşık ve değişik güçler ve etkiler arasındaki durmadan değişen, geçici dengenin içinde uyum arayan bir toplum.”

Devletin toplumsallaştırılması

Devlet mevcut toplumda yüklendiği işlevler nedeniyle varlığını

sürdürse de toplumun tahakkümcü hiyerarşik yapılardan kurtarılması ve devletçi önlem ve kanunların elden geçirilmesi gerekmektedir. Özgürlükçü bir yaklaşımla şeffaf yönetimler ve kurumlar oluşturmak zorunludur. Devletin, onu eleştiren yurttaş tarafından güvenceye alınmasının aksine insanın devletin müdahalesine karşı güvenceye kavuşturulması gerekir. Devleti arındırmanın başka bir boyutu belli inanç, düşünce ve ideolojileri yerleştirme yönündeki zihinsel yönlendiriciliğinden, baskısından ve toplum mühendisliğinden vazgeçirilmesidir. Toplumun devletsizleştirilmesi tartışılırken, devletin işlevlerinin yeniden tartışılarak, “şiddete başvurmadan devlet şiddetten ne ölçüde arındırılabilir?” sorusuna da yanıt aramak gerekir.

Rolf Cantzen’in saptamasıyla toplumsal yapıların yeniden inşası amacıyla bireysel ve kollektif yarara dönük, daha geniş serbest hareket alanları oluşturmak için yani “daha az devlet” için, devletçi kurumsal etkileme alanlarının daraltılması boyutunun yanı sıra devletin toplumsallaştırılmasına çalışmak üzere “daha çok toplum” istemini de birlikte oluşturmak gerekir. Daha çok toplumu öngörmek için devletçi anlayışa dayalı tahakküm yapılarının yıkılmasını öngören bir özgürlükçü talep gerekir. Bunun için de her alanı devletleştirmeye çalışan merkeziyetçi yaklaşımlara karşı çıkmak zorunluluğu bulunmaktadır. Merkezileştirme eğilimleri egemenliğin otoriter devletler elinde toplanmasına neden olmaktadır. Toplumların militaristleştirilmesi ve silahlandırılması bu tip devletlerde kolayca mümkün olmakta, otoriter yapıların güçlendirilmesine yönelik teknolojiler geliştirilmektedir. Milliyetçi duygular kışkırtılarak aslında yabancılaştırıcı bir etki yaratan merkeziyetçilik korunmakta, bölgesel kültür farklılıklarının üstü örtülerek etnik ve dini azınlıklar üzerinde baskı yaratılmaktadır. Bu nedenlerle gerek özyönetimi ve gerekse toplumun kendi kendini belirleme olanakla-

rının genişletilmesi yoluyla merkeziyetçi yapıların geriletilmesi gerekmektedir. Kuşkusuz bu sorun gelişmiş ülkelerin sorunu olduğu gibi Türkiye'nin de sorunudur. Ancak Türkiye açısından gelinecek nokta yaşamsal önemdedir. Toplumun devletsizleştirilmesine yönelik toplum tasavvurunun siyasi partilerce tartışılması gerekmektedir. Cantzen'in belirttiği gibi devletin toplumsallaştırılmasıyla gelinecek nokta halkın egemenliği olmayıp, bireyin kendi kendini belirlemesine ve toplumsal işbirliğine dayalı kendi kendini yönetme olacaktır. Böylece demokrasi özgürleştirici bir içerik kazanacaktır.

Toplumun uzun süreli çıkarlarının ne ölçüde toplumdan ve siyasi kurumlardan bağımsız olarak belirlendiği ve toplum mühendisliği bağlamında siyasi kurumların ne ölçüde yönlendirilip, baskılandığı daha çok veya daha az devleti belirlemektedir. Çeşitli şekillerde ortaya çıkan toplumsal çatışma alanlarındaki sorunları, toplum uzlaşma kültürü ile ve siyasi yöntemleri kullanarak çözmede başarı ve beceri gösterdiği durumlarda merkez-çevre ilişkisi demokratik bir çerçeveye oturabilir ve "daha az devlet - daha çok toplum" ortaya çıkabilir. Sorunların toplum tarafından çözülemediği ve uzlaşmaya varılamadığı durumlarda ise toplumun karşısında egemen, baskıcı, topluma ve siyasi kurumlara karşı özerk bir devlet vardır.

Merkezi feodalizm - adem-i merkeziyetçi feodalizm karşıtlığı

Avrupa'daki merkezi feodalizme örnek oluşturan İngiltere'de kralların ve baronların eşit güce sahip olmaları, hukuk güvenliği, adalete kralın karışmaması, kralın tek başına vergi koymasına getirilen sınırlama, ticaret özgürlüğünün güvenceye alınması, İngiliz Parlamentosu'nu oluşturacak kuralların konulması sonucu (Magna Carta Libertatum - Büyük Şart, 1215) 14. yüzyıldan itibaren merkez ve çevre arasında siyasi bir entegrasyon gerçekleşmiştir.

Nitekim daha sonraki yüzyıllarda kabul edilen 1628 tarihli Petition of Rights (Haklar Dilekçesi), 1641 tarihli Great Romantrance (Parlamento'nun krala yaptığı büyük uyarı), 1679 tarihli Habeas Corpus Act (Kişinin hukuk güvenliğini sağlayan belge), 1689 tarihli Bill of Rights (Haklar Bildirisi), 1701 tarihli The Act of Settlement (Kralın yetkilerini kısıtlayan, Protestan kralların yolunu açan Tac-ı Tevarüs Kanunu) hep Magna Carta'ya dayandırılacaktır. Bu nedenle Ortaçağ İngiltere'sinde klasik feodalizmden çok sözleşmeye dayalı bir yönetim biçimi doğmuş olup, yukarıda belirtilen gelişimi birçok Avrupa ülkesi çok sonra ve sancılı süreçler sonucu gösterebilmişlerdir. İngiltere'de asilzadeler, ruhban sınıfı ve avamdan oluşan siyasi yapılanmalar merkezi otorite ile işbirliği içinde olduklarından, farklı tercih ve çıkar çatışmalarının yarattığı uyuşmazlıklar uzlaşma yoluyla çözülebilmiştir. Merkez de toplumun siyasi talepleri karşısında geri çekilmeyi bilmiştir. Böylece çok önemli olarak toplumun çeşitli kesimleri mevcut siyasi ve ekonomik yapıya entegre olup, iktidarı kullanır duruma gelmişlerdir. (Metin Heper - Türkiye'de Devlet Geleneği)

Merkez-çevre arasındaki entegrasyonu sağlayan, "daha az devlet - daha çok toplum" modeline örnek oluşturan İngiltere'deki bu gelişim uzun bir tarihsel evrimin sonucudur. Bu evrim sürecinde son 300 yılda bir ihtilal karışıklığı da yaşanmamıştır. Üsrelilik İngiltere'de anayasal düzenin temel ilkelerini bütünüyle içeren bir pozitif düzenleme de bulunmamaktadır. Parlamenter rejim İngiltere'de bir doktrinden kaynaklanmamış olup, uygulamada karşılaşılan zorlukları aşmaya çalışırken mantığa ve gerçekliğe dayanan bir sistem olarak doğup, gelişmiştir. (Ayferi Göze - Siyasal Düşünceler ve Yönetimler) Sonuç olarak İngiltere'de "merkez" ve "çevre" arasında siyasal bir entegrasyon (bütüncül bir siyasi yapılanma) ortaya çıkmıştır.

Adem-i merkeziyetçi feodalizme örnek oluşturan Fransa'da ise Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra ortaya çıkan Frank Krallığı, birliği gerçekleştirecek merkezi bir devlet kuramamıştır. Fransa'da İngiltere'dekinin aksine krallar asilzadelere fiili otoritelerini kabul ettirebilmek için siyasi alanı denetimleri altına almışlar, yerleşik siyasi yapıyı korumuşlardır. Böylece feodal yapı kalmakla birlikte kralın yetki ve otoritesi sürekli kılınmıştır. Fransa'da kralların vassal duruma düşmeleri önlenmiştir. 14. yüzyılın başında (1302) feodal bir yapı olarak kurulan Etats-Genearux (Kral Meclisi) bir danışma organıdır. Kral bu organın görüşünü aldıktan sonra kararında tamamen serbesttir. Hatta daha sonraları kral bu meclisi toplamaya gerek duymadan yeni vergiler koyma yoluna gidecektir. Bu durumun sonucu olarak Fransa'da kral ile yerel soylular arasında sürekli bir gerilim ve çekişme ortamı doğmuştur. Fransa'da merkez-çevre uyumsuzluğu ne XIV. Louis'nin Mutlakiyet döneminde ne de Cumhuriyet dönemlerinde çözülememiştir. Bu durum Fransa'da siyasal alanı ve etkinlikleri sınırlayan ve bunları belirleyen bir devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fransa'nın bugün de çektiği sıkıntıların önemli bir nedeni budur. Sonuç "daha çok devlet daha az toplum" olmuştur. Bu nedenle Fransa yarı başkanlık sistemine kaymış, parlamento zayıflatılarak, yürütme güçlendirilmiştir. Yasama ve yürütme arasında sert bir ayrılık bulunmaktadır. Sonuç olarak Fransa'da, İngiltere'deki siyasal entegrasyonun yerine, devlet ve cumhuriyet ön plana çıkmıştır.

Osmanlı-Cumhuriyet geleneği

Türklerin Osmanlı'ya taşıdıkları gelenekte, toplumsal sorunların çözümünde mutlak yetki devlettedir. Halil İnancık, Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemini anlatırken (1300-1600) merkezin, herkesi kendi konumunda tutarak tebaayı koruduğunu belirtmektedir. İngiltere'dekinin aksine Osmanlı aristokrasisi merkez

tarafından sisteme entegre edilmemiş, daha sonra ortaya çıkan yerel eşraf, yerelliğini korumuş, bürokratik merkezi etkileyememiştir. Yerel eşrafın güç kazanması, merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde mümkün olabilmektedir. (Heper - a.g.y) Tebaanın, padişahın ve bürokratik merkezin yaptırımlarından korkar durumda tutulması, korku ile gelecek arasındaki “gel-git”ler Osmanlı siyasi kültürünün sürekli bir gerilim temeli üzerinde şekillendiğini göstermektedir. Şerif Mardin’in merkez-çevre ilişkileri çalışmasında belirttiği gibi, merkez daima çevrenin niyetlerinden kuşku duymuş, çevre de merkeze duyduğu güvensizlik nedeniyle merkezle işbirliğine gitmemiş ve sürekli bir gerilim ve çatışma ortamı doğmuştur. Bu gerilim merkezin rahatlıkla hukuk dışına çıkmasına neden olmuş, tüm sorunlar bölünme korkusu içinde güvenlik boyutuyla idari sorunlar olarak algılanmıştır. Merkez-çevre ilişkisi bakımından Osmanlı geleneğinde İngiltere’deki uzlaşma-işbirliği geleneğinin aksine uzlaşmazlık ve gerilim vardır. Cumhuriyet, Osmanlı’daki devlet-tebaa çatışmasını tevarüs etmiş, bürokratik seçkinlerin aşkın devlet anlayışı “daha çok devlet daha az toplum” (güçlü merkez - güçsüz çevre) sonucunu doğurmuştur. Bugün yaşanan gerilim, bu tarihsel geleneğin sonucudur. Gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde sonu anlaşılmaz bir çatışma yoktur. Merkezden yapılan dayatmalar sonucu bütünleşme sağlanamamıştır. Demokrasiye geçişte de bu nedenle siyasal yaşam meşruiyet krizi yaşamaktadır.

Bugünkü durum

Ülkemizde ‘güçlü merkez - güçsüz çevre’ geleneği siyasetin meşruiyetinin sorgulanması sonucunu getirmiştir. 1950’den bu yana DP, AP ve AKP’nin çevreyi, merkezde siyasi alana taşımalarıyla çatışma görünür duruma gelmiştir. Nitekim askeri müdahalelerin temelinde de bu çatışma ve gerilim olgusu yatmaktadır. Yerleşik solun

temsilcisi olarak görülen CHP ise devlet çıkarlarını her şeyin üstünde tutan geleneksel devletçilik anlayışıyla, tabanda örgütlenmiş bir demokrasi temelinde kendi kendini yöneten kurumları yaşama geçirecek bir toplumsallaşmayı engellemiş, hiyerarşik yapılara yol vererek, toplumun devletleştirilmesi sonucunun doğmasına katkıda bulunmuştur. CHP, halen kendi otoriter, devletçi geleneğini sorgulamamaktadır. Kendi kendini örgütleyip, düzenleme temeli üzerine kurulu, uzlaşma ve işbirliğine yer veren, sosyal bir topluma ilişkin bir yaklaşım sergilememektedir. Yine siyaset, devlet, ekonomik ve sosyal alanı kapsayan tahakküm sorunlarını eleştiren bir duruşu da bulunmamaktadır. Bu nedenlerle CHP, merkez-çevre arasındaki gerginliğin büyümesine katkıda bulunmamaktadır. Askeri bürokrasi, YÖK ve üst yargı mercilerinin oluşturduğu devletçi blok çevreyi merkeze taşıyan bir partinin siyasi meşruiyetini sorgulamakta, daha çok devlete dayalı, siyaseti ve toplumu vesayet altında tutan, siyasi ve toplumsal alanı daraltan ve bu alanlara dayatmalar da bulunan bir anlayışı sürdürmektedir. Bu baskılama siyasi alanın gerilmesine neden olmakta, toplumu da kaygı ve korkuya sürüklemektedir. Ancak kopuşa doğru gidişi hızlandıran en önemli etken gerçek bir sol partinin mevcut olmayışıdır. CHP devletçi bir parti olarak yukarıda belirtilen blokla birlikte hareket etmekte, sloganlar üzerinden siyaset yaparak “daha çok devleti” güçlendirmekte, demokrasiyi zayıflatmaktadır. (“Devleti ele geçirirsen o senindir, sen de onunsundur ve artık sen yoksundur.” Alfred Döblin)

Radikal bir devlet eleştirisinin yokluğu, adem-i merkeziyetçi bir özyönetim, uzlaşmaya açık bir merkez ve kendi kendini örgütleyip düzenleme temeli üzerinde kurulu, işbirliğine yer veren sosyal topluma ilişkin bir tasavvurun bulunmayışı ve devlet eleştirisinin yanı sıra ekonomik ve sosyal alanı da kapsayan tahakküm sorunlarını da eleştiren bir yaklaşımın düşünülmemesi solun eksiklikleri olarak

ortaya çıkmaktadır. Solun tarihinde hüküm sürmüş olan otoriter, merkeziyetçi ve devletçi gelenek sosyal demokrasiyi tıkamıştır. Bu nedenle solun otorite ve şiddet karşıtı, özyönetimci, özgürlüklerden yana, daha az devlet – daha çok toplumu gerçekleştirme konusundaki toplumsal tasavvuru projelendiren ve her alandaki tahakkümcü yapıları geriletecek öneriler getiren bir temelde yeniden yapılanması zorunlu hale gelmiştir. Bu yapılamadığı takdirde eğik bir düzlemde kopuşa doğru gidilmektedir. Bu ağırlığı AKP'nin tek başına kaldırması olanaklı değildir. Bazılarının sandığı gibi gök kubbe sadece AKP'nin değil, herkesin başına çökecektir.

Demokrasinin öznesi: Birey-yurttaş

Bireyselleşme, birey hak ve özgürlüğü sorunu dünya sisteminin bir sorunudur. İnsanların büyük bir çoğunluğu dünya sisteminin karşısında hakları anlamında özgür değildir. Yaşamlarını etkileyen kararlarda söz sahibi olamadıklarından demokrasi içinde yaşamamaktadırlar. İnsanlar bireysel ve toplumsal tarihlerini kendileri üretip, yaratamamaktadırlar. Dünya sisteminin ezdiği insanların yaşadıkları ülke sınırları içindeki durumları bu sisteme bağlı olarak değişmemektedir. Devletlerin ya da cemaatlerin baskıladığı, özgür düşünemeyen, fikrini ifade edemeyen, kendisi ile ilgili kararlara katılamayan, kendi yaşamını üretip, yaratamayan, kimliğini kuşatma altında yaşayan, bireyselliğini toplumsal alanda özerk yapılanmalar içinde paylaşamayan insanlar topluluğu ile karşılaşmaktayız. Kuşkusuz Batı ülkelerinde yaşayan gelişmiş ülke insanların başka bazı sorunları olmakla birlikte bireyselleşme yönünde gelişme kaydettikleri, yurttaş olarak da uyrukluktan kurtuldukları açıktır. 16. yüzyıldan itibaren ekonomik değişiklikler sonucu özerk yapılanmalar geliştiren Batı'da ulus aşamasına kendiliğinden gelinmiştir. Nitekim bu süreç Batı'da düşünsel anlamda da sıçramalar yaratmış ve ulus olarak nitelenen toplumun toplumsal bir sözleşme ile bir arada bulunduğu noktasına gelinmiştir. Bu zemin üzerinde bireyselleşme ve birey hak ve özgürlüğü ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz Batı'da bu aşamaya gelinceye kadar büyük mücadeleler yaşanmış, kazanımlar kan ve can pahasına elde edilmiştir. Belirleyici rolü halkı arkasına alan burjuvazi oynamıştır. Ancak sanayi sonrası toplumunda insan ilişkilerindeki sürekli bağlar zayıflamış, yani yaşam biçimleri yalnızlaşmayı ve yabancılaşmayı, bireysellikten çok bireyciliği ön plana çıkarmıştır. Bu Batı'nın karşı karşıya kaldığı metafizik (manevi) bir krizdir.

Osmanlı'da ise devlet tek güç olarak kalmış, sermaye birikimi oluşmadığından ekonomik ve sosyal yaşam durgunluğa itilmiş, düşünsel ve sosyal canlanma da kösteklenmiştir. Kuşkusuz bunda hukuk güvenliğini sağlayan bir ortamın bulunmayışı da etkiliydi. Çokuluslu bir imparatorluk içinde yaşayan insanları bireysel özgürlük felsefesine yabancı bir anlayışla yönetmeye çalışan Osmanlı devlet sistemi kendi ideolojisinin temeli saydığı adalet anlayışından uzaklaşmış, keyfilik ve zulüm halkı bezdirmiştir. Bu baskı ve sömürü sadece kaba bir zorlama olarak kalmamış, halk kitlelerine itaat etme duygusu aşılayan, kanaati ve kaderciliği erdem haline getiren bir ahlak anlayışı sistemi ve bunu destekleyen dinsel vaatler ve yaptırımlar da üretilmiştir. Artık bu sistemde bireyselliğin ve birey özgürlüğünün ortaya çıkması olanaksızdır. Bu sistemde imtiyaz ve lütuf vardır. İnsanlar hakları için mücadele yerine kerim devletten sadaka isteyen uyruk durumunda kalmışlardır. Ancak bireyselleşmenin oluşmaması ve bireysel özgürlük alanının gelişmemesi sadece devletin baskısı ile ilintili değildi. İktidara karşı bir sivil itaatsizlik eylemi olarak görülen tarikatlar da insanları tevekkül ve koşulsuz itaate sürüklediğinden bu durum onların otorite ve gelenegın hizmetinde iş görmeleri sonucunu doğuruyordu. Pir ya da şeyhe teslim olan ben, biz oluyordu. Tasavvuf ve tarikat odakları otoriteye itaat etme felsefesini tabana indiriyor, hiçbir şeyi sorgulamayan bir kitle yaratmaya aracılık ediyorlardı. Böylece tarikat ahlakı ister köyde ister kentte olsun halkı feodal bağımlılık içinde tutarak uysallaştırıp, edilgenleştiriyordu. I. ve II. Meşrutiyet dönemlerindeki açılımlara rağmen bu alanda önemli bir değişiklik olmamıştır. İşte Cumhuriyet'le birlikte ulus-devlet böyle bir mirasla kurulmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar sistemin otoriter, seçkinci, vesayetçi ve ulusçu özellikleri anlayışta ve uygulamada değişmemiştir. Devlet hala mistik bir kavram olarak algılanmaktadır. Ayrıca cemaat örgütlenmelerinin aynı an-

layışla yapılarını korudukları görülmektedir. Bu nedenlerle ülkenin en önemli sorunlarından biri bireyselleşmenin ve birey hak ve özgürlük alanının genişletilerek sivilleşmenin sağlanamamasıdır. Kuşkusuz bireyselleşme ile birlikte bunun toplumsal alanda özerk yapılanmalara dönüşmesi sivilleşmenin diğer sonucu olacaktır. Bu özerk yapılanmaların bireyciliği değil, bireyselleşmeyi kolaylaştırması gerekir. Tarihten gelen olumsuz mirası bilip, bu konuda iç dinamikleri eyleme geçirerek projeler üretmek aydınların görevidir.

Önce birey-yurttaş

Ülkemizde evrensel hukuk ilkelerine uygun, hukukun üstünlüğüne ve yargıç bağımsızlığına dayalı, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin gerçekleşmesi uzun bir süreç alacağa benzemektedir. Bu konuda yurttaşların istemi önemlidir. Bireyci değil, ama birey olan yurttaşlar çoğaldıkça bu istem ağırlığını daha çok duyuracaktır. Şu anda yurttaşların önemli bir bölümü böyle bir istemin konusunun farkında değildir. Bunun önemini kavramış gözükken küçük bir bölümü ise sesini duyuramamakta, sistemin tıkanması nedeniyle yeni bir soluk getirememektedir. Kuşkusuz aydınlarla birlikte söz konusu kesimin üzerinde ağır baskılar vardır. Düşünceyi açıklama ve bu yönde örgütlenme özgürlüğü kısıtlanmış olduğu gibi, siyasi partilerin dahi bazı konularda çözüm önermeleri olanaklı değildir. Ancak kanımızca sorun salt çağdaş anayasa ve çağdaş yasalar yapmamak sorunu değildir. Aslında sorun, yukarıda tanımladığımız demokrasinin altyapısını oluşturacak donanımda, anlayışta ve duyguda birey-yurttaş yetiştirememe sorunudur. Bu nedenle kısa vadede gerçek demokrasi hedefine varmak olanaksız gözükmektedir. Bu hedefe varmaya bugün karar verdiğinizde iki kuşak sonra bu hedefe yaklaşabilirsiniz.

Ülkenin her alandaki kadrolarının tanımlanan demokrasinin

altyapısını oluşturacak birey-yurttaş modeli ile hiçbir ilgileri bulunmamaktadır. Çünkü bu kadrolar da varolan toplumdan çıkmaktadır. Ayrıca sistemdeki olumsuz ayıklama nedeniyle azınlıktaki iyi modellerin bu kadrolar içinde yer almaları olanaksızlaşmaktadır. Demokrasi eğitimi ve kültürü alamamış kuşaklardan hukukun üstünlüğüne dayalı, özgürlükçü bir demokrasinin yollarını açmalarını beklemek aşırı iyimserlik olur. Elimizdeki siyasi kadro ortadadır. Bu kadronun değil ülkeye, kendi partilerine demokrasiyi getirmeleri ham hayaldir. Ancak bu yurttaşlar da aramızdan çıkmışlardır. Ve demokrasi eğitimi almayıp, bu kültüre de yabancı olduklarından yerlerini bırakma erdemini de gösterememekte ve sistemi tıkayıp rtmektedirler. Yine elimizdeki bürokrasi kadrosu da ortadadır. Birey-yurttaş olamamış insanlarımızın itelenip ezilmelerinde, haksızlığa ve adaletsizliğe uğrayıp haklarını alamamalarında, adaletin geç ya da g ortaya çıkmasında bürokrasinin de sorumluluğu vardır. Sonuç olarak siyasette de bürokraside de şiddetli bir kalite sorunu vardır. Siyasetimizin de, brokratiimizin de, hkimlerimizin de, öğretici ve eğiticilerimizin de birey-yurttaş modeline uygun, araştırıcı, yaratıcı, hukuk bilincine sahip, erdemli, düşüncelere ve özgürlüklere saygılı, kamuya ve çevreye duyarlı, barışçı, ufuklu, donanımlı, sanatı ve kültürü yaşamın ve kişiliğinin bir boyutu olarak kavrayan insanlar olmalarının tek yolu eğitimden geçmektedir. Eğitimin böyle bir temele oturtulması ve ekonominin sosyal yönden dengelenmesi ile birlikte yaratıcı, üretici ve rekabetçi bir yapıya kavuşturulması sonucu uzun bir süreçte demokrasinin altyapısı oluşturulup kalite sorunu çözülebilir.

Cumhuriyetin demokratikleşmesi ancak bu şekilde ve uzun bir süreçte olabilir. Sorunun salt ağdaş kanunlar yapma sorunu olmadığı açıktır. Mahatma Gandhi 'nin sözlerine aynen katılıyorum: "ağdaş kanunların var olduğu, ancak çağdışı anlayıştaki uygu-

layıcıların bulunduğu bir ülkede yaşamaktansa, çağdaş olmayan kanunların var olduğu, ancak çağdaş anlayışlı uygulayıcıların bulunduğu bir ülkede yaşamayı yeğlerim.”

Sorun beynimizde, anlayışımızda ve yetişmemizde... Sadece kanunlarda değil...

Demokratik cumhuriyet ve birey-yurttaş

Demokratik düşüncenin eylem noktası hiç kuşkusuz cumhuriyettir. Cumhuriyet demokrasiye geçiş yönünde önemli bir evredir. Cumhuriyetin de demokrasinin de ortak eylem noktası halk egemenliği düşüncesidir. Çünkü iktidar erki yasallığını tanrısal bir iradede veya gelenekte aradığı sürece demokrasiden de söz edilemez. Fransız devrimi ve Amerikan bağımsızlık eylemi ile birlikte iktidar, siyasal modernliğin sonucu olarak insan istencine bağlanmıştır. Artık iktidar bir araçla halkın egemenliğine dayanmıştır. Bu araç Rousseau’da sosyal sözleşme, Locke’da güven, Hobbes’da antlaşmadır. Sonuç olarak halk egemenliği düşüncesi olmadan demokrasi de olmaz. Ülkemizde de cumhuriyet, halk egemenliği düşüncesine dayanılarak kurulmuş ve Fransız devriminin getirdiği cumhuriyet düşüncesinden etkilenilmiştir. Ancak cumhuriyet ya da halk egemenliği demokrasinin yeterli bir tanımı olabilir mi? Fransız toplumbilimci Alain Touraine’in çok yerinde belirttiği gibi “Cumhuriyetçi düşünce siyasal düzene demokratik yapısını değil, özerkliğini kazandırır.”

Cumhuriyetin diğer ülkelerde olduğu gibi bir ekini (kültürü) vardır. Cumhuriyet ekini birliği arar ve önemser. Özgürlüğü ise yurttaşlıkla özdeşleştirir. Demokratik ekin ise çeşitliliği savunur. İnsan hakları ile yurttaşın ödev ve sorumluluklarını karşı kutuplara koyar. Diğer bir deyişle demokratik ekin cumhuriyetin yurttaşına

birey boyutunu getirmektir. Demek ki cumhuriyet bir kazanımdır. Ancak 84 yıl sonra cumhuriyet ile yetinemeyiz. Cumhuriyet demokrasiyi yeşerten bir fidanlıktır. Touraine, demokrasinin de olmazsa olmazı olan halkın erkini tanımlarken şöyle demektedir: “Halkın erki demek, olası en çok bireyin özgürce yaşaması, yani olmak istediği kişiyle olduğu kişiyi birleştirerek hem özgürlük hem de ekinel bir kalıta (mirasa) bağıllık adına iktidara katlanarak bireysel yaşamını kurması demektir.” Yine Touraine, demokratik yönetim biçimini de şu şekilde tanımlamaktadır: “En çok sayıda bireye en geniş özgürlüğü veren, olası en geniş çeşitliliği tanıyan ve koruyan siyasal yaşam biçimi.” Bu tanımlamalar üzerinde yapılacak tartışmalar cumhuriyetin demokratik niteliğinin sağlanması ve güçlenmesi bakımından yararlı olacaktır.

Birey-yurttaş olabilmek doğrudan demokratik ekinle ilgilidir. Demokratik ekin özel inançları, aitikleri ve bellekleri tanımayıp, bunlara karşı koyan jakoben düşünce biçimini reddeder. İşte demokratik ekinde birey Touraine’in de çok yerinde belirttiği gibi davranışlarında özgürlük isteğini, bir ekine ait olma duygusunu ve usa çağırısı birleştiriyorsa öznedir. Demek ki özne salt usa (akla) indirgenemez. Öznenin salt usa indirgenip, toplumsal aksaklıklara salt us yolu ile yaklaşım (seçkinici görüş) toplumbilimdeki dönüşüm sonucu terk edilmiştir. Öyleyse demokrasi kişisel öznenin tanınması ve bu öznenin araç olan usu belli bir topluluğun bütünleşmesiyle bağdaştıran çabalarının çeşitliliğinin herkesin olabildiğince özgür olduğu bir ortamda sağlanmasıdır. Yine Touraine’in belirttiği gibi özne hem us hem özgürlük hem de bellektir. Bu üç boyut demokrasinin boyutları ile de uyusmaktadır. Çünkü demokratik bir toplum, bireylerin özgürlüğünü ve farklılıklara saygıyı uygulayıcılar ve yasalar yoluyla ortak yaşamın ussal kılavuzuna bağlar. Sonuç olarak demokrasi insanı salt bir yurttaş olmaya indirgemez.

Onu aynı zamanda ekonomik, sosyal ve ekinsel topluluklara bağılı özgür bir birey olarak tanıır. Özne içinde yer alan yurttaşlık toplumla ulusu özdeşleştirme yerine demokrasi düşüncesine somut bir anlam getirir. Touraine'in deyişiiyle "Yurttaşlık, yaşamın birliğini çıkarların çeşitliliğı ve temel haklara saygıyla birleştiren toplumsal bir düzenlemenin özgür ve gönüllü oluşumunu gösterir." Burada söz konusu olan devletçi veya pazarcı olmayan tam anlamıyla siyasal bir alanın kurulmasıdır. Demokrasi bütünleştirici ve seferberlikçi bir yurttaşlığa indirgenemeyeceğı gibi, olumsuz bir özgürlüğe, keyfi bir iktidara karşı korunmaya da indirgenemez. O halde demokrasi demokratik kişiliklerin var olmasına dayanır. Ve birincil amacı ötekini yadsımayan, ötekini anlayan, ötekine saygı duyan, evrensel ve özeli, açılmayı ve belleğı birbirine bağlayan çok sayıda özne-bireyin yaratılması olmalıdır. Tanımlanan özne olan birey-yurttaş ise demokratik ekin yaratacaktır.

Cumhuriyetimizin birey-yurttaş ve dolayısıyla demokrasinin öznesini yaratmada ve özellikle demokratik ekini oluşturmada başarısız olduğı açıktır. Demokratik ekini özümsemiş ve özne olmuş birey-yurttaş toplumun en üst katmanlarında bulmak zor olduğı gibi, siyasetçi-bürokrat ekseninde de bulmak zordur. Çünkü toplumda kök salmış bir demokratik ekin bulunmamaktadır. O halde tartışılacak konu cumhuriyet-demokrasi ve birey-yurttaş karşıtlığı olmayıp, cumhuriyete demokratik evrilmeyi kazandıracak birey-yurttaşın hangi demokratik ekin ortamında ve ne kadar sürede yaratılacağıdır.

Devletin kamusal alana tasallutu

Bir insanlık durumu olan özel alan ile insanlık yaratımı olan kamusal alan arasındaki ilişki bir denetimler ve dengeler ilişkisidir. Göreneksel olarak sınırlamalar getiren ifade kodlarının karşısında kişinin bir yaşamı, kendisini ifade etme biçimi ve hakları vardı. Ancak kamusal alan da özel alan karşısında düzeltici durumdaydı. Doğal insan bir hayvandı. Bu nedenle kamusal alan salt aile sevgisi kodlarına bağlı bir yaşamın ürettiği yabanıllık, kabalık gibi bir eksikliği düzeltmekteydi. Aslında her iki alan da zaman içinde biçimlenen ve birbirini etkileyen evrimsel zincirlerdi. (Richard Sennet - Kamusal İnsanın Çöküşü)

Kamu - kamusal

Kamu sözcüğünün İngilizce'de ilk kullanımı 15. yüzyılda toplumun ortak çıkarı anlamında olmuştur. 16. yüzyılın ortalarında "genel gözleme açık ve ortada olan" anlamını kazanmıştır. 17. yüzyılın sonlarında ise kamu ve özel karşıtlığına gelinmiş ve bu sözcükler bugünkü anlamlarına yakın bir içerik taşımaya başlamışlardır. Kamusal sözcüğü herkesin denetimine açık olan anlamına gelirken, özel sözcüğü kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan saklanmış bir yaşam bölgesi anlamına geliyordu. "Kamuya çıkmak" (swift) özel alandan kamusal alana gelmeyi ifade ediyordu. Türkçedeki "halkın arasına karışmak" deymi bu durumu karşılamaktadır. Böylece kamusal alan başlangıçta ortak çıkarı ve politik topluluğu ifade ederken giderek sosyallığın, toplumsallaşmanın özel bir bölgesi haline dönüşmüştür. Fransa'da da "le public" sözcüğü aynı evrimi geçirmiştir. 17. yüzyıl ortalarında tiyatro izleyicilerinden oluşan kamu, XIV. Louis zamanında "la cour et la ville" (saray ve kent) elit bir grubu anlatıyordu. Bu yüzyılın sonlarına doğru bir grup küçük tüccar toplumsal kökenlerini örtecek tavırlar göstere-

rek saray ile ilişkilerini geliştiriyordu. 18. yüzyıl başlarında artık burjuvalaşan bu kesimin yaşadıkları kentler çok çeşitli kesimlerin ilişkide oldukları yerler haline geliyorlardı. Artık kamu modern anlamıyla salt aile ve yakın arkadaş çevresinden farklı bir toplumsal yaşam bölgesini değil, çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıkların ve yabancıların oluşturduğu bir kamusal alanı belirliyordu. (Sennet - a.g.y.)

Kamusal insan

İşte bu noktada kamusal insanı en iyi ifade eden sözcük “kozmpolit” idi. Çeşitlilik taşıyan kent insanını ifade eden kozmpolit her yere girip çıkabilen, alışık olduğu şeylerle hiçbir ilgisi ya da benzerliği olmayan durumlarda rahat hareket edebilen kimsedir. Kamuya çıkmak anlamında kozmpolit bir zenginliği ya da feodal yükümlülüğü miras almayan, bu dünyevi çeşitlilik içinde isteğinin peşinde giden mükemmel bir kamusal insandı. (Sennet - a.g.y.) Böylece kamusal alanda çeşitli, karmaşık toplumsal gruplar bir araya gelecekti. Nitekim 18. Yüzyıl “kozmpolis”lerinde sosyallik ağının genişlediği, büyük parkların yapıldığı, kafe, kahvehane ve hanların sosyal mekânlara dönüştüğü, tiyatronun halka açıldığı görülecektir. Ancak 19. yüzyılda sanayi kapitalizminin yol açtığı sarsıntılar sonucu, insanlar kamusal alanı biçimlendirmekten vazgeçerek kendilerini özellikle aile içinde korumaya alacaklardır. Evlilik kurumu üzerinden sağlanan maddi güvenliğin eşlik ettiği idealize edilmiş burjuva ailesi ortaya çıkacaktır. Artık kamusal alan aydınlanma çağında olduğu gibi sosyal ilişkilerin yaşandığı bir alan olarak görülüyor, ahlaki bakımdan kötü görülüyordu. Mahremiyet ve istikrar özel yaşamdaydı.

Kamusal alanda boşluk

Bugün gelineen noktada bırakın aynı kentte birlikte yaşadığımız

insanları, aynı sokakta yaşadığımız insanlarla bile ilişki kuramıyor, başka insanlarla kuracağımız çok boyutlu ilişkileri ve zevkleri yaşayamıyoruz. Kamusal hayatı özel hayatımıza kapanarak seyrediyor, yalnız kalmayı bir hak sayıyor, yabancıyı tehlike olarak görüyoruz. Richard Sennet kamusal alanların yaşanan mekânlar olmaktan çıktığını, gelip geçilen bu mekânlarda başka insanların ötekileştiğini, özel yaşamımıza dâhil olanlar dışında başka insanlarla iletişim kurma yeteneğimizi yitirdiğimizi, özel yaşamın mahremiyetinde saklanışımızın kişiliklerimizi eksilttiğini belirtmektedir. Böylece kamusal alanda bir çöküş yaşanmaktadır.

Türkiye'deki son tartışmalar

Kuşkusuz yukarıda belirtilen saptamalar büyük kentlerimizde aynen geçerlidir. Ancak ülkemizde bunun dışında başka bir önemli sorun devletin kamusal alana tasallutudur. Yukarıda belirtildiği gibi kamusal alan ortak çıkarı ve politik topluluğu temsil etmemektedir. Kamusal alan toplumsallaşmanın özel bir bölgesidir. Onun için bu bağlamda bizim sorunumuz devletin toplumsallaştırılması ya da toplumun devletsizleştirilmesidir. Kamusal alanda ceza yasalarında yaptırım öngörülenler dışında kalan durumlarda herkes istediği giysiyi giyebilir. Çünkü kamusal alan tek tip olmayıp, kozmopolittir. İşsel bir gerçeğe dayalı olarak giyilen giysilere bir başkasının aşkın bir anlam vererek o kişiyi dışlama hakkı yoktur. İşsel gerçeğin hangi tür duygu ve düşünceye dayandığının değerlendirilmesi karşı tarafın hak alanında değildir. O halde resmi kabullerin yapıldığı yerleri kamusal alan diye belirlerseniz burada kişilere giysileri nedeniyle tavır belirleyemezsiniz. Ancak resmi kabullerin yapıldığı alanları ya da havaalanlarının uğurlama-karşılama yerlerini devletin resmi protokol alanı olarak düşünüyorsanız o zaman bu mekânlar kamusal değildir. Başka bir yerdir. İşte burada sorunun devletin toplumsallaştırılması boyutu önem kazanmaktadır.

Zorba otoritenin psikanalizi

Politik çatışma insanlığın her çağında ve her toplumda var olmuştur. Kuşkusuz bu çatışma ve gerginliklerin sertliği ve yumuşaklığı ulusların sosyo-ekonomik, kültürel, demografik, coğrafi ve psikolojik özelliklerine bağlı olarak kendini gösterir. Politik çatışma iktidarı ele geçirme, paylaşma, etkileme amacına yönelik olup, yönetenler ile yönetilenler arasında ikincilerin birincilere direnmesi şeklinde ortaya çıkar. Denetlenemeyen her insan adaleti tutkularına feda eder. Bu nedenle iktidarın ahlakı bozduğu, mutlak iktidarın ise mutlak biçimde bozduğu söylenmiştir. Maurice Duverger “eldeki malların giderilmesi gereken gereksinimlerden daha az olduğu bir toplumda her insan ötekilere göre en çok çıkarı kendisi elde etmek ister, oralar da iktidarı elde bulundurmaya başarı kazanmak için etkin bir çareidir” demektedir. Yani “homo politicus”, “homo economicus” gibi kişisel çıkar kaygısı gibi bir ilkel psikoloji ile devinebilmektedir. Bunun dışında politik çatışma sırasında gösterilen saldırgan, otoriter, zorba eğilim ve davranışların psikanalitik açıklamaları bulunmaktadır.

Politik çatışma ve psikolojik yoksunluk

Kuşkusuz politik çatışma alanındaki kişisel çıkar tutkularını, saldırganlıkları, zorba ve otoriter eğilimleri salt psikolojik yoksunluklarla açıklamak yeterli değildir. Birçok davranışlarımızın, duygu ve düşüncelerimizi anlatım biçimlerimizin belirlenmesinde sosyo-ekonomik, kültürel, coğrafi, tarihsel ve genetik koşulların oluşturduğu toplumsal yapının büyük önemi vardır. Politik çatışmanın niteliğini de büyük ölçüde bu yapı belirler. Ancak psikolojik etkenler de politik çatışmanın şiddetini ve düzeyini etkiler.

Bir insanın doğumundan itibaren uyum süresi içinde yaşamını sürdürebilmek amacı ile nasıl davrandığı doğa, çevre ve kültürle

ne tür ilişkilere girdiği Freud'un belirlediği gibi her insanın normal olarak geçirdiği oral - anal - genital dönemlerden birine takılı kalıp kalmamasına göre belirlenmektedir. Bu dönemlerden birinde takılı kalmak bazı karakter özelliklerinin ipuçlarını vermektedir. Örneğin oral dönemde takılmış “oral-sadistik” karakter yapısına sahip bir insan beklediklerini ve istediklerini başka insanlar kendi istekleri ile vermezlerse o bunları baskı yaparak elde edecektir. Yani zorba ve sömürücü bir karakter yapısı ortaya koyacaktır. Kuşkusuz insanların yaşam içinde hiç tükenmeyecek sonsuz gereksinimleri vardır ve olmaya devam edecektir. Dünya nimetlerine sırt çevirmiş insanların bile zorunlu gereksinimleri vardır. Önemli olan bu gereksinimleri nasıl, hangi yöntemle karşıladığımızdır. İnsan sonsuz gereksinimlerini zorla mı, kurnazlık ve hile ile mi, karşılıksız mı, spekülatif davranarak mı yoksa üreterek, çalışarak ve emek vererek mi karşılamaktadır?

Bir yanda insanın doğduğundan itibaren geçirdiği evrelerden birine takılı kalması ve anne tarafından bağıllık ve sorumluluk duymadan korunup sevildiği ve zevk ilkesinin egemen olduğu cennetsi ortama duyduğu özlem (Erich Fromm - Yitik Cennet) diğer yanda toplumsal kurallar ve gerçekler. Bu çatışma sonucu ya zevk gereksinimleri bilinçaltına itilerek nevrozların gelişmesine neden olur ya da yüceltme veya yer değiştirme yolu ile başka nitelikte bir gereksinmeye dönüşür.

Politik çatışmaların etkenlerinden olan zorbalık, saldırganlık ve otoritercilik savunma mekanizmalarından ödünleme ile ortaya çıkabilir. Psikanaliz duygularla davranışların çift değerliliği ve zıtlığı üzerinde durur. Yukarıda belirttiğimiz davranış biçimleri güçlü bir politik kişiliğin gerçek iradesinden doğabileceği gibi, bir içsel kaostan veya ruhsal bir zayıflıktan da doğabilir ve bu davranışlar karşıt

davranışın ardında gizlenir. Duverger'nin çok yerinde belirttiği gibi saldırgan, zorba ve otoriterci politik davranışların tümü özellikle kendi benliklerinden emin olmayan, kendi kişiliklerini yaratmayı, tutarlı ve sürekli kılmayı hiçbir zaman başaramayan kimselerde görülür. Kendi kimliklerinden kuşkuludurlar, kendi içlerinde tutunacakları hiçbir şey olmadığı için dış görünüşlere sarılırlar. Toplumsal düzenin dengesi kendi kişiliklerinin dengesini sağlar. Karşıtlara, başka türlü olanlara ve düşünenlere karşı saldırganlıkları bundan ileri gelir. Ülkemizde de politik çatışma alanında bu tür örneklerle sıkça rastlamaktayız. Karşıt düşünceye, eleştirel bakışa karşı kaba kuvvete varan davranışları; yine demokratikleşme çabaları karşısında şövalye ruhu ile mücadele veren otoritercileri gözlemlemekteyiz.

İktidarın algılanması

Psikanaliz ayrıca iktidarın ataerkil niteliğini de açıklar. Politikada mücadele- uzlaşma, savaş - barış karşıtlığı olarak gözüken çifte nitelik vardır. İktidarın da hem gerekli hem zorbacı hem sömürücü hem düzen sağlayıcı iki yönü vardır. Bu insanın çocukluk döneminde anne babasına karşı duyduğu zıt duyguları anımsatmaktadır. İnsanların bilincinde otorite baba - anne otoritesi üzerinde yer bulur. Anadolu bizim anayurdumuz yani anamız, cumhurbaşkanı da babamız gibi algılanır. Ülkemizde “padişahım çok yaşa,” “kurtar bizi baba” ve “anamız” tarihsel çizgisi de bu izleri yansıtmaktadır. Politik çatışma alanında mücadele edenler ile bu çatışmaya girme niyetinde olanların politik çatışmanın hiç anımsanmayan bu yönü üzerinde de durmaları kanımca yerinde olacaktır. Belki de demokratikleşme önündeki engellerimizden biri de budur.

Siyasetin sefaleti

Ermeni konferansının düzenlenmesine ilişkin olarak CHP Milletvekili Şükrü Elekdağ'ın teşvik ettiği, iktidarın hem de Adalet Bakanı'nın "arkadan hançerleniyoruz" söylemiyle yarattığı şiddet ortamı siyasetin demokrasiye ve ülkeye verdiği zararların en büyüğüdür. Şiddet sadece bireyin fizyolojik varlığına yönelik fiziksel zor kullanılarak bedeni ve ruhi anlamda zarar verilmesi değildir. Şiddet bunun dışında bizi bunaltan, mutsuz kılan, diğer bireylerle ilişkilerimizi bozan, hatta çevremize ve kendimize zarar vermemize neden olan, kültürel gelişmemizin yollarını tıkayan sosyal, siyasal, hukuksal, kültürel, ekonomik alanlarda yaşadığımız baskı, sertlik ve sıkılıktır. Bugün başta iktidar olmak üzere siyasi kadronun yarattığı şiddet bireylerin yanı sıra gelişmenin yollarını açmak ve hakikate yaklaşmak çabası içinde olan bilimi ve bilim insanlarını etkilemiştir. Eleştirel ve analitik düşünemeyen bir toplumda var olmayan ifade özgürlüğünün yeşerebileceği umudunu başta Adalet Bakanı olmak üzere siyaset kadrosu yerle bir etmişlerdir. Siyaset kadrosu demek istiyorum. Çünkü bu şiddetin mimarları mecliste temsil edilen iki büyük partidir. Lafta demokrasi ve özgürlük havarileri kesilen diğer siyasi partilerden ise nefes çıkmamaktadır. Bu siyaset kadrosu askeri vesayetten hiç şikâyet etmemelidir. Nitekim bu vesayetten de yakındıkları görülmemiştir. İktidar erkini askerle paylaşmakta, zaman zaman ülkenin gündeminde olmaması gereken sorunlar üzerinden iktidar kavgası yapmakta sakınca görmemişlerdir. Sadece aynı anlayışta olmalarına rağmen halka karşı demokrasi, özgürlük ve hukuktan yanaymış gibi yapmışlardır.

Hakikat yani bilim, özgürlüğün diyalektik eylemi şeklinde ortaya çıkar. Bu eylemi yöneten güç özgürlüğün içinden gelen özgür akıl ve özgür vicdandır. Fikirler hem özgürlük kaynaklı hem

de özgürlük hedeflidir. Her fikir ister tez veya antitez, ister diatez veya sentez şeklinde ortaya çıksın daima özgürlüğün bir yönüdür. Her fikrin bir özgürlüğü vardır. Kuşkusuz fikirler değişebilir ama bir fikir kendi özüyle değişmeden kalmak istiyorsa özgürlüğün ana zemininden ayrılmamalı ve fikirlerin özgür dialektiğinde kendi karşıtını daima korumalı ve onunla ilişkisini kesmemelidir. Çünkü ancak bu durumda eleştirilebilme, değerlendirilebilme, ilerleyebilme ve gelişebilme olanağı bulabilir. Özgür akıl ve özgür vicdan, özgür bilim ve özgür felsefe eylem halindeki hakikati temsil ederler. Bilmek tek hakikat olduğunu iddia edip, onu tartışılmaz kılmak değildir. Hakikate tam olarak ulaşabilmek hiçbir zaman olanaklı değildir. Asıl olan sürekli eleştirip, araştırarak hakikate yaklaşma çabası göstermektir. Gelişme de buna bağlıdır. Bu nedenle fikirlerin özgürce açıklanması ve tartışılması zorunludur. Erich Fromm bunu “bilmek gerçeği eline geçirip ona sahip olmak değil, sürekli eleştirip, araştırarak gerçeğe biraz daha yaklaşma çabasıdır” şeklinde açıklamıştır. Bu nedenle Voltaire’in “söylediklerinizin hiç birine inanmıyorum ama konuşma hakkınızı ölünceye dek savunacağım” sözü evrensel ahlaki bir ilkedir. Fikir özgürlüğüne yapılan saldırı ancak totaliter despotik bir anlayışın ürünü olabilir.

Özgürlüğün yerine geçmeye çalışan, özgürlük ve hakikat olduğunu iddia eden ve böylece bir ideoloji haline gelen fikir aslında kendi özgürlüğünü yitirir, başkalaşır yani hiç olur. Diğer bir deyişle tüm fikirleri kendine göre ölçen, değerlendiren, dünyaya kendinden pay biçen bir mutlaklaşma yoluna gider. Aslında tek fikir olduğu için sınırlıdır ve bu sınırlılık sonucu mutlaklaştığı için artık hukuk ve özgürlük tanımaz, baskıcı bir güç haline gelir. Bu hakikatin bloke edilmesidir.

İnsan zihninin özgürlükten arındırılıp güdümlü hale getirilmesi insanın ruhuna karşı işlenmiş bir cinayettir. İnsanların zihinlerinin

içine devletin “resmi görüşü” veya “resmi felsefesi” olarak girip orada saltanat kurmak, insanları robot haline getirmek ahlak dışı bir davranıştır. Keyfiliğe dayanan baskı yönetimi (istibdad) sorunu da bu nedenle ahlaki bir sorun olur. Çünkü insana bir araç, bir eşya muamelesi yapılamaz. Bir toplumun gelişmesi özgür bireylerin varlığına bağlıdır. Korku ve baskıyla sindirilmiş, özgürlükleri kullandırılmayan, bir otoriteye bağlı kılınmış, birey olamamış insanların oluşturduğu oluşuma toplum denemez. Özgürlük olmadan hakikat olmaz. Ahlak ve adalet olmaz. Sonuç olarak insan olmaz.

Hakikat (bilim), estetik (sanat), etik (adalet, eşitlik, insaniyet) gibi yüksek ahlaki değerleri insanlığın yararına sunabilmek ancak fikir özgürlüğü ile olanaklıdır. Yaşam fikirlerle aydınlanmalı ve dile gelmelidir. Kuşkusuz fikir özgür olurken, özgür kalabilmek için aynı zamanda özgürlüğe saygılı ve ona hizmet eder olmalıdır. Her fikir özgür kalabilmek için kendi karşıtlarının özgürlüğünü de korumalıdır. Ancak bu durumda hakikatin anlamı ortaya çıkabilir. İnsanı özgür olmaya çağıran ses manevi dünyadan gelen vicdanının sesidir. Vicdan bizi özgür olmaya çağırır. Çünkü özgür olmak demek kendimize, diğer insanlara, doğaya, tarihe, tanrıya karşı sorumlu olmak demektir. Bu nedenle özgürlük manevi karakterli, doğuştan gelen bir iç güçtür.

Türkiye gibi bir ülkede ifade özgürlüğüne ihtiyaç daha fazladır. Bu nedenle aydınların halkı mutlak ve totaliter fikirlere doğru değil, özgürlük yolunda ve özgürlüğe doğru eğitime ve yönlendirme sorumlulukları vardır. Bu onların insanlığa karşı insani ve vicdani görevleridir. Siyasi kadroların bugün ülkenin içinde bulunduğu durumda bilim insanlarına, sanatçılara, yazarlara, tüm aydınlara bu görevi yerine getirebilmeleri için hukuken güvence altına alınmış bir özgürlük ortamı yaratmaları gerekirken, aksine bunu engelleyip

şiddet uygulamaları, despotik tavırlar sergilemeleri aslında toplumun ve bireyin manevi dünyasının ve ruhunun hançerlenmesidir. Bugün insana verilen değer ve birey-yurttaşın tanınan insan hak ve özgürlüklerinin düzeyi ile değerlendirdiğimiz ülkelerde özgürlük uğruna uzun mücadeleler verilmiş ve bunun sonucu söz konusu ülkelerin iç düzeni özgürlüğün ana zemini durumuna gelmiştir. Buna rağmen o ülkelerde dahi özgürlük sürekli bir emek ve özenle korunmaktadır. Adalet Bakanının ifade özgürlüğüne yönelik şiddet eylemi savcılarını aleniyete sokulmamış tebliğleri isteme eylemine sokmuştur. Bakan savcılarını bu eyleme azmettirmiştir. Bu belgeleri isteyen savcılarının hangi hukuki yetkiyle bu işleme kalkıştıkları sorulması gereken bir sorudur. Hukukun güce veya siyasete alet edilmesi durumunda toplumda uyumsuzluk ve huzursuzluk artar, kültürün gelişmesi engellenir ve toplumun geleceği tehlikeye düşer. Ama hukuk nihai hedefi olan adalet, özgürlük ve insaniyete yönelik olarak görev yaparsa toplumda uyum, denge, barış ve huzur sağlanır ve kültürel gelişmenin yolları açılır.

Türkiye'nin demokratikleşme yönüne doğru gitmeyip faşizan bir anlayışa sürüklenmesi ve siyaset kadrosunun bunun öncülüğünü yapıyor olması hazin bir durumdur. Bir tarafta askerin müdahalesi, diğer tarafta siyasetin sefaleti... Ve ne yazık ki hep aynı soru: Ne olacak bu memleketin hali?

"Nerede iktidar varsa, orada iktidara karşı direnç vardır."

Michel Foucault

Toplumsal yaşamın örgütlenme, yönetim ve dönüştürülme tarzı olan politika, bunu yapanların kullandığı araçlarda ahlaki dışlamakta; iktidarı alma amacına yönelik olarak buna ulaşmanın en hızlı araçlarına başvurulmaktadır. Bu noktada ilke, ahlak ve vicdan terk edilmektedir. Hedef iktidarı elde etmektir. Zorunluluk, ahlaki amaca yönelik araç olmaktan çıkarmaktadır. Hedef belirli bir dönem için herkesin iyiliği olduğundan bunun önemi yoktur. İlkesizlik, ikiyüzlülük ve acımasızlık iktidarı ele geçirmek ve halkın mutluluğunu sağlamaksa doğru bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Her şeyin araçların içinde bulunduğunu, amacın araçlara denk olduğunu belirten Gandhi şöyle demektedir: "Araçlar tohum, amaç da ağaç gibidir. Amaç ile araçlar arasındaki ilişki, ağaç ile tohum arasındaki ilişki kadar zaruridir. Çünkü kalıcı bir bağın yalandan ya da şiddetten asla kaynaklanamayacağını deneyim bana kanıtlamaktadır. Sonuç olarak, şiddetsizlik (ya da sevginin gücü) yolları temsil eder, hakikat ise amacı."

İktidarı hile ve yalana başvurarak ya da şiddet yoluyla ele geçirenler iktidarda kalabilmek için aynı şeyleri yapmak zorunda kalacaklardır. Bir politik ya da toplumsal davanın da bu yöntemlerle kazanılması, onun demokratik yollarla yayılıp, güçlenmesini engeller. Bu nedenle politik araçlarda bireysel ahlaki, kamusal eyleme bağlayacak şekilde değişiklik yapmak gerekmektedir. Adaletsizlik ahlaken reddedilirken, politika adaletsizlikle işbirliği yapmamalıdır. Ülke genelinde yüzde 10'luk seçim barajı uygulanması ya da oy verecek yurttaşların yanılmalarını sağlamak amacıyla bağımsız

adayların birleşik oy pusulasında gösterilmesi adaletsizliktir. Kendi kişisel tutarlılığını savunan birey, adaletsiz olduğunu söylediği bir uygulamayla işbirliği yapamaz. Gandhi'nin belirttiği gibi vicdanın hüküm vereceği yerde, çoğunluğun yasasının söyleyecek sözü olamaz. Bu tutarlılığı savunan birey, topluma en yararlı olan bireydir. Onun yurttaşlık erdemi, itaatkâr olmasında değil, sorumlu olmasındadır.

Hukukun nihai hedefi de özgürlük içinde hakikate ulaşmak ve adaleti sağlamaktır. "Barış, ancak insanlar adil olduğunda mümkündür." (Halil Cibran) Adalet, özgürlük, ahlak ve hakikat hukukun asli boyutlarıdır. Bu nedenle hukuk yalnız norm realitesine yani yasa koyucunun irade bildirimi olan yasalara indirgenemez. Hukuku savunmak için yasalara karşı mücadele edilebilir. Bunun bir yöntemi şiddetsizlik yoluyla sivil itaatsizliktir. Sivil itaatsizlikte hukukun karşıt açıdan anlamlandırılması vardır. Sivil itaatsizliğin Antik Çağ'daki örneği Sophokles'in Antigone'sinde dile gelir. Thebia'nın yeni kralı Kreon, krallığı paylaşamayıp, savaşarak ölen iki kardeşten biri olan Eteokles'i kahraman ilan ederek törenle gömülmesini, diğer kardeş Polyneikos'un ise ülkesine zarar verdiği için gömülmeyle cesedinin hayvanlara yem olarak açıkta bırakılmasını emreder. Ayrıca onu gömmeye yeltenecek kişilerin ölümle cezalandırılacağını açıklar. Antigone, bu buyruğa karşı gelerek kardeşini gömer ve eyleminin değişmez, evrensel yasalara uygun olduğunu, suç oluşturmadığını savunur. Kreon'un temsil ettiği sınırsız, hukuksuz sertliğe karşı vicdanının tanıdığı bir hukuku önerir. Antigone, kralın buyruğunun çiğnenmesini haklı gösteren bir meşruluk gerekçesiyle itaatsizliğe yönelmektedir. Antigone, bu itaatsizliği yaparken şiddetten kaçınmakta, bu eylemiyle buyurganı hukuku anlamaya çağırmakta ve bu yolu bir iletişim olanağı olarak kullanmayı denemektedir. (Hayrettin Ökçesiz - Sivil İtaatsizlik)

Vatan aşkından daha güçlü olan bireysel ödevinden vazgeçmeyen Antigone, askerleri hiçe sayarak eylemini gerçekleştirir. Hücreye konduğunda kendisini asarak yaşamına son verirken, adaletsiz ya-saya yurttaşları tanık yaparak onları yasayla ve vicdanlarıyla yüz-leştirir.

Tüm iktidar sahiplerinin beklediği itaattir. İktidar, itaati toplumun huzuru için zorunlu bir toplumsal kural olarak sunar ve üretir. Başkana, patrona, çoğunluğun kararlarına, bürokratik ve-sayete, silahlı güce itaat... Kuşkusuz ortak yaşamı daha rahat ve güvenli kılabilmek için öldürmemek, çalmamak, trafikte kırmızı ışıktaki geçmemek gibi ortak kurallara uymak da bir itaattir. Ancak sözünü ettiğimiz itaat tiranlığa, tahakküme ve tahakkümcü yapı-lara, çoğunluğun ezici otoriter yasalarına, yöneticilerin iktidarı kö-tüye kullanmalarına, militarizme boyun eğmedir. Verilen bir emre kesin itaatin çoğunlukla konformizmden (genel kurallara uyma ve tek tipleşme eğiliminden) destek aldığını belirten Jose Bove - Gilles Lu-neau şu saptamalarda bulunmaktadır: “Özgürlük ve yaratıcılık açısından yıkıcı olan bu sinsi itaat biçimi varken, buyruğa ihtiyaç yoktur. Konformizmin hükümlerliği altında insanın komşusunu taklit etme eğilimi güçlü olur; hem de hiyerarşik zorunluluk olma-dan, otoriter bağ olmadan.

Ona benzeme özlemi midir bu? Komşu tarafından sevilmenin tek yolunun onunla aynı tavırları benimsemek olduğuna inanç mı? Karavana konformizmi mi? Hayvan sürüsünün atavizmi mi? Ken-di kendine güçlenen alışkanlığın gücü mü? Kolektif baskı öyle güç-lüdür ki, çoğu çağdaşımızı sanki içine alıp yutmaktadır.” (Bove-Luneau - Sivil İtaatsizliğe Çağrı) Modernleşme süreci insanın itaat etmesini ve disiplin altına alınmasını sağlamışken, insanın özerk bir düşünceye sahip bir özne haline gelip, bu düşünceye uygun ey-

leme geçebilmesinin nasıl sağlanacağını tartışmak gerekmektedir. Herkesin boyun eğip, itaat ettiği yasa ya da uygulama eğer özgürleştirici bir ahlak ve demokratik bir değer içinde yer almıyorsa buna hayır diyebilecek bir özgür irade ve cesaretin var olması önemlidir.

Teknolojik gelişmenin ortaya koyduğu modeller, normlar, üretkenlik, kârlılık, güvenlik gibi teknik kavramlar demokratik ilkeleri, toplumsal ve kurumsal muhalefeti ortadan kaldırmaktadır. Bove - Luneau bu kaymayı şöyle anlatmaktadırlar: “Kurumsal karşı- iktidarlar ortadan kalkınca, yurttaşlar hiçbir yasal çıkış yolu bırakmayan teknik bir bloğu karşılarında bulurlar. Hukuk, kısmen de olsa, hukuk alanının dışındaki eylemler sayesinde evrim geçiren bir aygıt olduğundan, böyle bir toplumda hukukun temelini kim oluşturmaktadır? Yargıç Sainati cevap veriyor: “Hukuka artık hukuk denemez: Bu bir güvenlik sistemidir. Çünkü hukuk bireye ve temel haklara göndermede bulunur. Burada bunlar yoktur.” Ve şu sonuca varır: “Fransız toplumunun içinde bulunduğu durumda, eğer ben bireyin özgürlüğünün karşısında yer alıyorsam, ona kalan tek şey baskıya direniş hakkıdır.” Bu nedenle devleti yönetenler toplumda tehlike oluşturan insanların bulunduğu, çeşitlilik ve zenginlik oluşturan farklı kesimlerin topluma zarar verecek niyette ve güçte oldukları korkusunu topluma mesaj olarak verdiğinde rejim faşizmin kıyısında demektir. 27 Nisan e-muhtırasını verenlerin “ne mutlu Türküm diyene” demeyen herkesi düşman olarak nitelemelerinin ne anlama geldiğini değerlendirmemiz gerekir. Böyle bir anlayışta cumhuriyet artık toplumsal olmaktan çıkmıştır. Devlet kamçılayıcı, hami bir baba, yönetenler vasi, yurttaş ise itaatkâr bir tabidir.

Küresel bir demokrasinin bulunmadığı ve bu nedenle gelişmiş ulus-devletlerde de demokratik ilkelerin yasalarla terk edildiği

(ABD, İngiltere, Fransa) bir gezegende artık yasalardan çok ilkeler önemlidir. Politikanın içi boşalırken teknik-ekonomik aygıt, kendisini sınırlandırmak istememekte, özerkleşerek devleti yeniden şekillendirmektedir. Bunun sonucu ilkeler dışlanmakta, yasalar çıkarların taşıyıcısı olarak değer haline gelmektedir. Dominique Rousseau'nun şu önerisine katılmamak elde değil: "Farklı ve metafizik adalet anlayışları üzerinde temellenen yasalara saplanıp kalmamak için artık yasa yapmayabilir ama ilkelere göre yönetebiliriz. Bu ilkeler zaten İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde mevcuttur."

Toplumların çoğullaştığı bir dönemi yaşıyoruz. Homojen, tek parçalı bir toplumdan çeşitlilikleri barındıran bir topluma geçiş süreci yaşanmaktadır. Bu değişim yalnız ülkemizi değil, gelişmiş Batı ülkelerini de sarsmaktadır. Göçler ve sürgün olma hali bütün hızıyla devam etmektedir. Bu değişim hem küresel düzeyde, hem ulus-devletlerde yeni toplumsal sözleşmeler yapılmasını gerektirmektedir (BM Sözleşmesi, AB Anayasası ve ülke anayasaları). Bu sözleşmeler tabandan, dünya toplumlarının tüm kesimleriyle birlikte yeniden yazılmalıdır. Yazımı Bove-Luneau'dan bir temenni ile bitirmek istiyorum: "Eğer, 'ötekinin özgürlüğü benim özgürlüğümü sonsuzca genişletir' ilkesini esas alırsak, bu ilke, 'öteki'nin asla mutlak bir rakip değil, bir partner olarak görülmesini gerektirir. Bilgelik yolunun başlangıcı. Ve belki de toplumun yetişkinlik çağı..."

Yurttaş itaatsizliği ve GDO'lar

Sivil itaatsizlik (civil disobedience) Anglosakson kökenli bir kavram. Yasal olana karşı toplumun vicdanının meşru ve haklı gördüğü istemler için barışçıl yöntemle örgütlenerek, şiddete başvurmaktan harekete geçme. Filozof Hannah Arendt'e göre "sivil itaatsizlik eylemleri, gelişimin normal mekanizmalarının artık işlemediğine, taleplerin işitilmediğine ya da hiçbir etkisi olmadığına belli sayıda yurttaş inandığında veyahut tam tersine, yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde tartışmalı bir eyleme kalkışmış olan hükümetin bu tavrını değiştirmenin mümkün olduğuna inandıklarında gündeme gelir." Kolektif vicdan ve ortak ilkeler adına, bu ilkeleri egemen kılmak için iktidara, devlete karşı koyan insanın yurttaş sözcüğüyle nitelenmesi dolayısıyla bu karşı çıkışa yurttaş itaatsizliği denilmesi daha uygun olabilir. Çünkü birey kolektif bir vicdan adına hareket etmektedir.

Yurttaş itaatsizliği kişisel ve sorumluluğu üstlenilen, çıkar gözetmeyen, kolektif bir direniş eylemidir. Bu itaatsizlik şiddetsiz bir eylemdir. İtaatsizliğin amacı rakibe saygı göstererek, onun inancını değiştirmektir. İtaatsizlik aynı zamanda şeffaf, insani ve kurumsal tüm diyalog yolları denendikten sonra yapılan nihai bir eylemdir. Yurttaş itaatsizliğinin Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 2. maddesinde düzenlenen ve dört doğal haktan biri olan, zamanaşımına uğramaz "baskıya direnme hakkı"nın açılımı olduğu söylenebilir. Yurttaş itaatsizliği bir taraftan bir kurala karşı itaatsizlik gösterilerek siyasi iktidara, diğer taraftan toplumsal hareketin büyümesi için ikna yöntemiyle kamuoyuna seslenir. Ya yasa dönüştürülecektir, ya da toplumsal yapı. Yurttaş itaatsizliği bir hak talebi olup, toplumu başka türlü inşa etme iradesinin gösterilmesidir. (Jose Bove-Gilles Luneau - Sivil İtaatsizliğe Çağrı)

Yurttaş itaatsizliğine verilebilecek birçok örnek bulunmaktadır. Sivil itaatsizlik deyimini ilk kez Amerikalı felsefeci ve şair Henri D. Thoreau 1849'da hükümeti eleştirirken kullandı. Gandhi ve Martin Luther King sivil itaatsizlik yöntemleriyle tarihin akışına yön verdiler. ("Sivil itaatsizliği reddetmek, vicdanı hapsetmektir." Gandhi)

Yurttaş itaatsizliğine önemli bir örnek de genetik müdahalelerle tarımsal ürünleri bozan çokuluslu şirketlere karşı yapılan mücadelede yaşanmaktadır. Genetik değişim canlı bir varlığın genomuna müdahale, canlının doğal programlanmasında değişiklik yapmak anlamına gelmektedir. Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) hem genetik hem kimyasal açıdan biyolojik çeşitliliğe zarar vererek genetik kirlenmeye neden olmaktadırlar. Yapılan melezlemelerin sonucu böceklerin çiçek özü toplaması, rüzgârın esmesi, kuşların uçuşu engellenmektedir. Dünyanın biyolojik çeşitliliğinin yok olma riski bulunmaktadır. Kanada'da biyolojik kolza üretiminin sona ermesi, Meksika'ya özgü mısırların zehirlenmesi buna örnektir. (Bove-Luneau - a.g.y) GDO'lar aynı zamanda sağlık riskleri de taşımaktadır. Genetiği dönüştürülmüş mısırın ekildiği bölgelerde alerji vakalarının arttığı gözlenmiştir. Ayrıca bağışıklık sistemi ve metabolizma bozuklukları, kanserler, baskı altına alınmış ve engellenmiş araştırmaların sonucudur. 2003 yılında soya ile mısır dünyada yetiştirilen GDO'ların önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bugün dünyanın çeşitli yerlerinde buğday, pirinç, domates, patates ve lahanayla ilgili uygulamalara başlanılmış bulunmaktadır. Asıl önemli soru GDO'ları kimin ürettiğidir. Az sayıda çok uluslu tarımsal - farmakolojik - kimyasal şirket. (Monsanto (ABD), Simogrin (Fransa), Bayer (Almanya), Syngenta (İngiliz-İsveç-İsviçre ortaklığı))

Yurttaş itaatsizliğinin bu konudaki en önemli örneği Fransa Larzac'da 2003'te yaşandı. GDO'ları tahrip eden Jose Bove ve Rene Riesel'in hapis cezalarına mahkûm edilmeleri üzerine isyan eden bir grup, "Gönüllü Oraklılar Çağrısı"nı kaleme aldılar. Çağrıda yönetimlerin özel çıkarları herkesin ve toprağın zararına dayatması ve bunu engellemeye çalışan insanlar hakkında ağır ceza davaları açması karşısında yasanın düzenleyici bir referans halini alabilmesi için sorumlu yurttaşların ne yapması gerektiği sorularak sivil itaatsizlik yoluyla direniş önerildi; tüm Fransa topraklarında bir günlük gönüllü orakçılık eyleminin düşünüldüğü belirtildi. 2004 Temmuz ayında yüzlerce kişi ellerinde oraklarla suçluları tespit için fotoğraf çeken jandarmaların önünde mısır başaklarını söktüler. Aslında GDO'lara karşı ilk eylem 1997'de 300 köylünün genetiği dönüştürülmüş deneyisel bir kolza tarlasını tırpanlamasıyla başladı. 1998'de genetiği dönüşmüş mısır stokları yok edildi. 1999'da Hint ve Fransız köylüleri genetiği dönüştürülmüş bin pirinç fidesini imha ettiler. Kuşkusuz eylemleri örgütleyenler mahkûm edildiler. Uluslararası Via Campesina örgütü GDO'lara karşı olan 200 milyon kişiyi bir araya getirmiş olup, Brezilya ve Hindistan'da GDO'ları yok etme eylemleri gerçekleştirmiştir.

Türkiye'ye bugüne kadar hukuk dışı yollarla milyarlarca dolarlık GDO'lu ürün girdiği belirtilmektedir. 2007'de Bandırma Limanı'ndan GDO'lu mısırlar ithal edilmiş, ancak bu konuda Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nca kamuoyuna hiçbir açıklamada bulunulmamıştır. Ekoloji Kolektifi ve Tüketici Hakları Derneği gümrüklerden aldığı mısırlar üzerinde yaptırdığı analizlerde GDO bulunduğunu saptayarak, kamuoyunu uyarmıştır. Cartage-na Biyogüvenlik Protokolü açık şekilde GDO'ları insan, hayvan, bitki ve çevre sağlığı ile genetik kaynaklar için riskli ürün olarak

değerlendirmekte ve ülkelere bu ürünlerin ithalatı esnasında her türlü tedbiri alma hak ve yükümlülüğünü getirmektedir. Hükümet söz konusu protokol doğrultusunda bir yasayla düzenleme yapması gerekirken aksine GDO'lu ürünlere serbestlik yolunu açacak ve doğacak zararı toplum ve çevrenin sırtına yükleyecek bir talimat yoluyla düzenlemeye gitmiştir. GDO'lu ürün üreticisi ülkelere ABD, Arjantin, Brezilya gibi pek çok ülke söz konusu protokole taraf olmamışlardır. Bakanlıkça çıkarılan talimat ise sadece AB ülkelerini kapsamakta, ithalatın yapıldığı ülkelere gelen büyük miktarda GDO'lu ürün denetim dışında bırakılmaktadır. (GDO'ya Hayır Platformu Ankara Bileşenleri - 20/07/2007 basın açıklaması) Hükümetin söz konusu talimat ile GDO'ların ithalatını ve işlenmesini meşrulaştırmaya çalıştığı ve ülkemizi genetik bir yıkıma sürüklediği anlaşılmaktadır. Gözleri çıkarlarından başka bir şey görmeyen şirketlere ve iktidarlara karşı yurttaş itaatsizliği toplumsal vicdanı uyandırarak çocukların geleceği için mücadele etmek zorundadır.

Toplumun vicdanındaki yırtık

Hrant Dink ruh halini son yazısında “ürkek güvercin” benzetmesiyle anlatıyordu. Bu ruh halini anlamaya çalışırken bile yüreğim acıdı. Vicdanım yara aldı. Sadece uzlaşmanın, farklılıklarımızla birlikte barış içinde yaşamamanın, gerçek bir demokrasinin yollarını arayan, bu konularda düşünen, yazan, konuşan, vicdan sahibi, insaniyet değerlerine bağlı, topluma ışık tutan, değerli bir aydını hedef tahtası haline getirmeye kimin ne hakkı vardı? Orhan Pamuk, Elif Şafak, Perihan Mağden gibi değerli yazarların duruşmalarında yapıldığı gibi Hrant Dink’in duruşmalarında da aynı faşist saldırılar yapıldı. Amaçları çok açık belli olan bu saldırganların hakaretleri, tehditleri, fiili tecavüzleri, savcı ve hâkimleri tehdit edip, baskı altına almaları seyredildi. Hatta bu grup medyada sivil toplum örgütü olarak tanıtıldı ve görüşleri önemsendi. Sanki suç duyuruları ve müdahil olma talepleriyle hukuk yoluyla hareket ediyorlarmış gibi bir izlenim yaratıp, mahkeme salonlarını bir arenaya çevirip, demokrasinin, ifade özgürlüğünün ve hukukun canına okuyarak suç işlemleri sorgulanmadı. Medya olayı çıkarı doğrultusunda kullanırken, baro sessiz kaldı. Hükümet, özellikle Adalet ve İçişleri Bakanları bu saldırıların ve gerisindeki oluşum ve zihniyetlerin üzerine gitmedi. TCK 301. maddenin psikolojik linç ve saldırıların aracı olarak kullanılması bu madde derhal kaldırılarak engellenmedi. Göstere göstere gelen tasarlanmış bir cinayete siyasi iktidar, bürokrasi, medya tarafından göz yumuldu ve cinayet çok kolay ve basitçe işlendi. Suçlu ayağa kalk dendiğinde herkesin, hepimizin ayağa kalkması gerekiyor. Bu cinayet Türkiye’nin kaldırabileceği bir cinayet değildir. Çok önemli bir kırılma noktasıdır. Hükümet cinayete giden süreci değerlendirmeyerek, büyük bir aymazlıkla izleyip, tavizkâr bir tutum takınmıştır. Türklüğü, cumhuriyeti aşağılamak gibi soyut, ifade özgürlüğünü yok eden, faşist uygulamaların aracı durumuna

gelmiş, daha önce de 159. madde olarak aynı anlayışla kullanılmış bir maddeyi “hele bir uygulamayı görelim”, “sivil toplum örgütleri anlaşıyorlar” gibi samimiyetsiz gerekçelerle kaldırmayan hükümet, ayrıca açık hedef haline gelmiş, sürekli yoğun tehditler alan Hrant Dink’i koruyamayarak ağır bir hizmet kusuru işlemiştir. Bu gerekçelerle hükümetin hem hukuki hem siyasi sorumluluğu doğmuştur. Ayrıca bu hükümetin iki bakanı olan Adalet ve İşleri Bakanlarının olay sonrasında istifa etme basireti göstermemeleri hayret vericidir. Bu bakanların toplumun içine çıkabilecek durumda olmamaları gerekirken görevlerinde tutuluyor olmaları demokrasi kültüründen ve etik değerlerden ne kadar uzak olduğumuzu göstermektedir. Yine Hrant Dink’in Valiliğe çağrılıp, bir vali muavininin yanında iki istihbarat görevlisi tarafından tehdit edilmiş olması tam bir skandaldır. Bu işin içinde olanların tamamı suç işlemişlerdir. Vali, söz konusu vali muavini, istihbarat görevlileri görevlerinden alınmalı ve yargı önüne getirilmelidirler. Bu bürokratların herhangi bir yurttaşı böyle bir sorgulama için çağırma yetkileri yoktur. Bu yetkiyi kötüye kullanmak suçunu oluşturur. Hükümetin bu skandallar zinciri üzerinde oturması, muhalefetin bu skandallar üzerine gitmemesi rejimin çürüdüğünün en önemli göstergesidir.

Hrant Dink kimliğini büyük harflerle yaşamayan bir insandı. Evet, bir Ermeni olarak kendi toplumunun yaşadığı acıları içinde duyumsuyor, uğranılan insani, hukuki haksızlıkları dile getiriyordu. Ama demokrasiyi, özgürlüğü bir etnik temel üzerinden değil, insani bir eksen üzerinden savunuyordu. Kimliğine ve toplumuna da eleştirel bakabilen bir anlayışı sergiliyordu. Önemli olan insandı.

Kuşkusuz her kimlik kendi olumsuzluğu içinde kök salmıştır. Genetik ve ailevi etkenler, tarihsel gelenekler, yaşanan savaşlar, yitiri-

len aileler, kültürel değer ve yaşantılar kimliğin unsurları olup, insanın içine kazınmışlardır. Tüm bunlar insanın doğası içindedirler ve insan bu kimliğinden kopamaz. Ancak kimliği şekillendiren bu unsurların hepsi olumlu olmayabilir. Bir kimlik, diğer bir kimliğin unsurlarıyla çatışabilir. Bir kimlik kendini kusursuz, güzel ve ilkeli görse bile eğer kendi kimliğinin hakikate dayandığı konusunda ısrarcı olursa bu karşı tarafa saldırgan ve yıkıcı gelir. Baskın kimlik fethetmeye ve dönüştürmeye eğilimlidir. Diğer kimlikler de kuşkusuz bu kimliğin daha alçakgönüllü olması için ısrarcı olacaklardır. Her kimlik kendisine yönelik ironiyi ortaya koymalı ve bu ironiler olumlanmalıdır. Kimlikler hep birlikte kendilerine gülmelidirler. Demokratik kimlik siyaseti, aşkın gerçeğe sahip olduğunu iddia eden bir komuta etğine karşıdır. Kendisinin ve dünyanın belirsizliğinin farkında olan, tartışmaya açık, bu yüzden de kendisine belli bir mesafe ve ironiyle bakan, ötekine özen gösteren ve yaşamın zenginliğine saygı duyan bir etige dayanır. (William E. Connolly - Kimlik ve Farklılık) İşte Hrant Dink böyle bir demokratik kimlik siyasetinin bilincinde olan ve bunu yaşamında da gösteren bir gazeteciydi.

Sevgili Hrant! İki şey yüreğime oturdu. Birincisi, o son yazındaki aslında ruh halini anlattığın “ürkek güvercin” benzetmesi. Bu ruh halini anlamaya çalışırken bile içim burkuluyor. Bu senin ne kadar hassas ve duyarlı bir insan olduğunu ve nasıl insafsızca bir baskı altında tutulduğunu gösteriyor. Seni anlamamış olmak ve yalnız bırakmak nasıl bir vicdani yüküdür. Yüreğimi çizen ikinci şey boylu boyunca uzandığın yerde görünen ayakkabının altındaki yırtıktı. O yırtık toplumun vicdanında derin bir yara açtı. O yırtık özverinin, dürüstlüğün ve vicdanın bir simgesiydi. Seni vurduranlara bir şey söyleyemiyorum. Çünkü onlar için söylenebilecek bir sözün henüz söylenmemiş olduğunu biliyorum.

İKİNCİ BÖLÜM:
ÇELİKTEN
DEVLET

Yazılı olmayan şiddet ve terör hukuku

Klasik Marksist kurama göre devlet, her şeyden önce devlet aygıtı adını verdikleri şey olup, devlet iktidarı ile devlet aygıtını birbirinden ayırmak gerekir. Sınıf mücadelelerinin hedefi devlet iktidarıdır, dolayısıyla bütün siyasal sınıf mücadeleleri devlet iktidarının herhangi bir sınıf veya sınıflar ya da sınıf fraksiyonları tarafından elde edilmesi ve korunması çevresinde döner. Bu kuram bir ölçüde betimleyici olmakla birlikte geliştirilmeye muhtaç görüldü. Nitekim Gramsci, devletin, baskı aygıtına indirgenemeyeceğini, bunun dışında sivil toplumun belirli sayıda kurumunu da kapsadığı düşüncesindeydi (kilise, okullar, sendikalar gibi).

Bu düşünce Louis Althusser'in şemasıyla geliştirilmiştir. Devletin baskı aygıtının yanında devletin ideolojik aygıtları (DİA) bulunmaktadır. Devletin baskı aygıtının fiziksel baskıya kadar uzanan zor kullanma tekeline sahip olduğu bilinmektedir (polis, ordu, hükümet, idare, mahkemeler, cezaevleri gibi). Dinsel DİA, öğretim ve eğitime ilişkin DİA, siyasal DİA, hukuki DİA, aile DİA'sı, medya DİA'sı, sendikal DİA, kültürel DİA devletin ideolojik aygıtlarını içermektedir. Kanımızca bu listeye devleti kitlelerin gözünde tabulaştıran ve kitlesel gösterileri örgütleyen STK DİA'sını da eklemek gerekir. Devlet alanı ne kamusal ne de özeldir, aksine her türlü kamusal ve özel ayrımının ön koşuludur. Çünkü devlet alanı hukuk ötesidir. İşte DİA'ların da kamusal veya özel olmaları belirleyici olmayıp, önemli olan işleyişleridir. Türkiye' de son zamanlarda ortaya çıkan bazı sivil toplum örgütlerinin devletin ideolojik aygıtları gibi bir işlev gördükleri açıktır. DİA'lar için ideoloji ağırlıklıdır. Ancak ikincil olarak çok hafifletilmiş, gizlenmiş dahi olsa baskı vardır. Salt ideolojik aygıt yoktur. Devletin baskı aygıtı ise fiziksel baskı dâhil olmak üzere baskıya ağırlık vererek işler. Ancak

bütünöyle baskıya dayanan aygıt olamayacağından ideolojiyi de kullanır. Bu bakımdan ordu ve polis hem kendi içlerindeki dayanaşma ve bütünlüğü hem de konumlarının sürekliliğini ve yeniden üretimlerini sağlamak için topluma sundukları değerlerle birlikte ideolojiyi kullanırlar.

Türkiye'de devletin baskı aygıtı Osmanlı'dan tevarüs edildiğı şekilde çelikleşerek devam etmiştir. Osmanlı'da merkezi iktidarın birçok unsurunun (saray, ulema, paşalar, tüccarlar, sarraflar gibi) ittifakının hassas dengelere dayanması, bu güç odaklarının karşıtlarından haberdar olabilmek için istihbarat ağıları kurmalarına neden olmuş, iç tasfiyeler sonucu istihbarat sistemi içe dönük görev yapmaya başlamıştır. Osmanlı devleti kendisi için zararlı gördüğü kişilerin gizlice idam edilmelerini ve işkenceye tâbi tutulmalarını bir yöntem olarak benimsemiştir. Namık Kemal bir işkence olayını anlatırken biçare olarak nitelendirdiğı kişinin ufak bir deliğı olan dolapta aç, susuz bırakıldığını anlatır. Anlaşılmaktadır ki çağdaş Türkiye işkence yöntemi olan tabutluk işkencesi uygulamasını Osmanlı'dan almıştır. (Suat Parlar - Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet)

Abdülhamit döneminde polis siyasi yetkilerle donatılarak, siyasi görevleri olan bir kuruma dönüştürölmüş, böylece yaşamın her alanı denetim altına alınmıştır. Abdülhamit devletin baskı aygıtlarını polis, jandarma ve istihbarat örgütleriyle sınırlı tutmayarak, bölgedeki Kürt halkından 'Hamidiye Alayları' oluşturup, paramiliter örgütlenmeler kurmuştur. Hamidiye Alayları'nın halka yaptığı işkenceler ve baskılar sonucu 1905 yılında Diyarbakır'da, 1907 yılında Erzurum'da ayaklanmalar olmuştur. Bugün de devletin baskı aygıtını oluşturan asker, jandarma, polis, özel tim gibi unsurların yanında koruculuk sistemi işletilmektedir. Gelenek aynen devam etmektedir. Jön Türkler de azınlıklara karşı temellendirdikleri ide-

olojilerini devletin baskı aygıtı haline getirmişler, bunun zeminini de İttihat ve Terakki üzerinden yaratmışlardır. Bu örgütün askeri önderi olan Enver milliyetçi Balkan komitalarının ayaklanmalarını bastırmada gayrı nizami savaş içinde birçok çete savaşına katılmış, Anadolu'da da halkı uyandırarak Bulgar çetelerine benzer çeteler oluşturma fikrine kapılmıştır. Nitekim Teşkilat-ı Mahsusa örgütü, yine bu örgütün özel harekât timi olan Fedailer örgütü bu düşüncenin ürünleridirler. Fedailer örgütünün nizamnamesindeki düzenlemeler gizli devletin de amaçlarını ortaya koymaktadır. Bu örgüt birçok siyasi cinayet işleyerek, devlet iktidarını bu cinayetlerin yarattığı terörle güçlendirmiştir (Parlar - a.g.e). İttihatçılar işi yargısız infazdan özel işkence yerleri açmaya kadar (Bekirağa Bölüğü- İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi) götürmüşlerdir. İşkence aletleriyle donatılan bu binalarda vatan haini ilan edilen muhaliflere her türlü işkence yapılmıştır. Devlet terörünü alabildiğine kullanan İttihatçılar cezaevinde tutuklu bulunan siyasi muhaliflerden bazılarını güç gösterisi amacıyla cezaevinden çıkartıp, yargılamadan idam edebilmişlerdir. Devlet kurumları ise bu örgütleri perdeleyerek destek vermişlerdir. Çağdaş Türkiye'de askeri darbelerden sonra yapılan işkenceler, gözaltı merkezlerinde ve askeri cezaevlerinde meydana gelen ölümler, yaş büyüterek yapılan idamlar İttihatçı geleneğin bugünkü görünümleridir.

İttihat ve Terakki, Prusya militarizmi ve Ziya Gökalp'in ideolojisi doğrultusunda devletin belirlediği siyasetlerin temsilciliğini yapacak birçok para-militer örgüt kurmuştur. Türk Gücü Cemiyeti, Osmanlı Genç Dernekleri, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Türk Ocağı, Köylü Bilgi Cemiyeti gibi. Militarist anlayışla beslenen bu kuruluşlar ve toplumun dinamik kesimleri kutsal devlet etrafında bütünleştirilmiş, muhalif olanlar ise vatan haini sayılmıştır (Parlar - a.g.e). Bugün benzer örgütlenmelerin aynı ideoloji doğrultusunda

etkinlikte bulunduklarını görüyoruz. İttihatçı gelenek anlayış ve uygulama olarak aynen devam etmektedir.

Çelikten devletin tarihsel çizgisini anlamak için Teşkilat-ı Mahsusa'ya da değinmek gerekmektedir. İttihat ve Terakki tarafından hiçbir hukuki temele dayandırılmadan oluşturulan bu örgütün bütçesi gizliydi. Başta Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nden para alan örgüt, daha sonra Harbiye Nezareti'nin örtülü ödeneğinden para almaya başlamış, diğer yandan da Almanlardan önemli miktarda para almıştır. Kuşkusuz Almanlar bu örgütün operasyonlarında söz sahibi olmuşlardır. Türk-İslam sentezine dayalı politikaların uygulanmasında devlet iktidarının vurucu gücü olan bu örgütün amaçlarından biri İttihat ve Terakki'nin vatana ihanet olarak tanımladığı faaliyetlere engel olmaktır. Örgütün diğer bir amacı öncülüğünü Turan davası olarak Ziya Gökalp'in yaptığı ideoloji doğrultusunda Rusya Ortaasya'sındaki Müslüman Türklerin ayaklanmasına yol açacak eylemlerde bulunmaktır. Yakın zamanda bir dost ülkede darbe teşebbüsünde etkin rol almamız bu geleneğin de devam ettiğinin bir göstergesi. Örgüt bu amaçlarını gerçekleştirirken, toplumun lümpen kesimini kullanmaktaydı. Teşkilat-ı Mahsusa'nın iç savaş örgütü niteliğiyle ve devletin baskıcı aygıtına sağladığı güçle kalıcı ve etkili bir model oluşturduğu ve devlet reflekslerinde önemli bir araç olduğu açıktır. Bu örgüt Anadolu'nun etnik açıdan arındırılması programı gereği Ermeni tehcirinde Alman emperyalizmi destekli özel iç savaş örgütü olarak başrolü oynamıştır. Yine 1914 yılında Batı Anadolu Rumlarına karşı Türk misillemesi bu örgüt tarafından yürütülmüştür. Yine olağanüstü mahkeme olup, hukuk dışılığın bir örneği olan İstiklal Mahkemeleri'nde bu örgütün üyeleri görev yapmışlardır. Bu mahkemeler Takrir-i Sükûn Kanunu'nun uygulandığı dönemde de kararlarıyla terör yaratmıştır.

Varlık vergisi (vergisel tehcir) uygulaması ırkçı bir kampanyayla birlikte yürütülerek sermaye Türk-Müslüman kesime aktarılıp, ırkçı tek parti diktatörlüğünün şemsiyesi altında milli bir sermaye yaratılmıştır. Cumhuriyet gazetesi ve CHP bu özel savaşın ırkçı propaganda aracı olmuşlardır. Sermayenin birikim sürecinin tehcir ve katliamlara bağlanmış olması yaratılan burjuvazinin bu anlayış ve uygulamayla suç ortağı olması sonucunu doğurmuştur. Bu suç ortaklığı devletin çelikten yapısının korunması sonucunu doğurmuş, demokrasiye ve hukuka dayalı bir yapılanmaya geçilememiştir. Siyaset ancak bir askeri vesayet altında ve polis-devlet anlayışı içinde yapılabilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana militarist, saldırgan ve aşırı milliyetçi bir psikolojinin topluma egemen olması için Ermeni, Kürt, Rum, Arap, Hristiyan düşmanlığı propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Tehcir geleneği, ırkçı bir milliyetçilik, militarizm, komitacılık, niteliğine ve sabıkalı olup olmadığına bakılmadan halk içinden oluşturulmuş özel birlikler, yazılı olmayan şiddet ve terör hukuku İttihat ve Terakki'den bu yana devletin baskı aygıtının uygulamaları olarak devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Türk Devleti de bugün askeri vesayet rejimi ve polis-devlet anlayış ve uygulamalarıyla tarihsel gelenek ve çizgisi doğrultusunda çelikten bir devletin bütün niteliklerini taşımaktadır. Ve sorun tam da burada bulunmaktadır. Bu sorun aşılmadan demokrasiye ve hukuk devletine doğru yol almak olanaksızdır.

Hukuk kimin içindir?

İnsan bir taraftan ampirik sosyal gerçeklere (yaşama) diğer yandan akla ve vicdana, adalet idesine uygun irade ve davranışlarında devamlı gelişme olanağına sahiptir. Hukuk kültür değerlerinden biridir. Hukuk idesi (adalet) ve hukuki değerler düşünce ve anlam dünyası içindedirler. Bu nedenle zamanın dışındadırlar. Mekân-zaman dünyasında ise sosyal ve siyasi gerçekler arasında onlarla karışmış durumda bulunurlar. Hukuk bu gerçeklerden doğan amaçlara hizmet ediyormuş gibi gözükse de asıl işlevi, sosyal, ekonomik, siyasi gerçekleri hukuk idesinin (adaletin) ışığında makul, kabul edilebilir, mantıklı hedeflere doğru yönlendirmektir. İnsan ve kültür yaşamla sonsuzluk, doğayla anlam (fikir) arasındadır. Hukuk da insanla ilgili bir kültür fenomeni olduğuna göre onda da her şeyden önce yaşamdan (mekân-zamandan) gelen öğelerle (fani öğeler), ideden gelen öğeler (baki öğeler) bulunur. Olan hukuk (müsber hukuk), lazım gelen hukuk (adalet idesi) düalitesi ve bu düalitenin aşıldığı sentez hukuktur. Hukuk salt yasa anlamına gelmez. Hukuk yaşamın günlük gereksinimlerini karşılayan bir sosyal teknik değildir. Hukukçular salt hukuk tekniği ile yetinmemelidirler. Hukuk kültürüyle yetişebilmek için hukukun adalet demek olduğunun, hukuk tekniğinden başka bir de hukukun ahlakı bulunduğunun, bu ahlakın adalet ve insaniyet olduğunun bilincinde olmak gerekmektedir. Ancak bu bilinç teorik kalmamalı uygulamada da hak ve gerçek, iyilik ve insaniyet, özgürlük ve adalet uğrunda mücadeleye katılma, sonuç olarak hukuka inanma bilinci olmalıdır. Hukuk daha çok içimizde vicdanımızla (manevi bilincimizle) objektif tabir ile hukuk felsefesiyle özünü idrak ettiğimiz bir şeydir.

Hukukun hedef amacı

Hukukun hedef amacı (manevi ideali) adaleti gerçekleştirmektir. Top-

lumsal mutluluk ve refahın hukukun hedef amaçları olan özgürlük ve adalet gibi evrensel değerlere ulaşmada gösterilecek gayretle bağlantılı olduğu açıktır. Bir hukuk normunun objektif içerik bakımından hukuk niteliğine sahip olabilmesi için özgürlük, hakikat, adalet gibi amaç değerleri esas alması gerekir. Bu değerleri esas almayan bir norm, şekli bakımından yine hukuktur ancak objektif içerik ve esas bakımından hukuk değildir. Hukuk objektif hukuk düzenini, hak ise kişisel istem ve iddiayı gösterir. Hak aynı zamanda ahlaki bir değeri, kişisel eylemlerin nihai hedefi olan hakikati, sonuç olarak adaleti temsil eden bir kavramdır. Ancak adalet kavramı hak kavramından önce vardır. ("Oysa hak adaletten gelir, sanki annesi gibi. Öyleyse haktan önce adalet olmuştur." Francis Accursius - 12. yüzyıl şerh yazarı)

Hak kavramı adalet işlevine dayanır. Hak ve adalet hakikatin en yüksek görüntülerindendir. Hakikate, hak ve adalete ise ancak özgürlükle ulaşılabilir. Çünkü özgürlük çelişkileri aşmamızı ve ortaya çıkacak yeni çelişkileri yeniden aşmamızı sağlayan sonsuz ve özgür ruhun bilincine vardığı son alandır. Özgürlük gerek iç âlemde gerekse dış âlemde ruhun karşı karşıya kaldığı engelleri aşma gücüdür. Asli kavramları anlayabilmenin, olması lazım gelen bilincinin, etik olarak iyi ya da kötüyü, mantıki olarak doğruyu ya da yanlış ayırmamızı sağlayan norm ve değer bilincinin özgürlükle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Hukukun varlığının temel nedeni hakka, adalete ve özgürlüğe hizmet etmektir. (Vecdi Aral - İnsan Özgür mü?) Hukukun anlamı unutulmuş, güce ve siyasete alet edilmiş olabilir. Bu anlamda bundan zarar görecektir olan toplumdur. Böyle bir durumda toplumda uyumsuzluk ve huzursuzluk artacak, kültürün gelişmesi engellenmiş olacak ve toplumun geleceği de tehlikeye düşecektir. Buna karşılık hukuk nihai hedefine yönelik olarak görevini yapınca toplumda uyum, denge ve huzur sağlanacak ve kültürel gelişmenin yolları açılmış olacaktır.

Bir toplumun hukuk toplumu olabilmesi için özgürlük ve adaletin gerçekleşmesi zorunludur. Devletlerin de görevi adaleti sağlamak olduğuna göre toplumun ancak adalete ve özgürlüğe dayanan bir düzende uyum, düzen ve denge sağlayacağı açıktır. Olan hukuk (müsbet hukuk) daima adaletin objektif bir ifadesi olmamıştır. Olan hukuk bazı zamanlarda, bazı yerlerde adalete de aykırı olabilir. Ancak adalet idesine uygun olmayı hedefleyen, sosyal yaşamda etkili kılma anlamını taşıyan şey hukuktur. Özgürlük, hakikat gibi adalet de mutlak ve sonsuz bir değerdir ve amacını kendisinde taşır. Bu nedenle hukuka ulaşmadaki gayret rastlantısal olan hukuka değil, adil hukuka ilişkindir. Ancak bunun dışında aynı zamanda hukukun içeriğinde manevi bir unsurun bulunması gerekir. Olan hukukun ruhunu oluşturan iyilik ve yarar unsuru hukukun ahlakıdır. Hukukun ahlaki ideali de adalet ve insana yaraşır davranış (insaniyet) değerleridir.

Özgürlüğü güvence altına alan hukuk

Hukukun önemli bir işlevi ve boyutu da özgürlükçü olmasıdır. Hukuk bireyin akıl ve vicdanına uygun olarak aldığı kararları dış dünyada gerçekleştirmek isterken karşısına çıkabilecek engelleri önleyip, ortadan kaldıracabilecek önlemleri almalıdır. Hukukun bireyin özgürlüğünü güvence altına alması öncelikli görevidir. İnsan öz benliğini ancak özgürlük ortamında ortaya çıkarabilir ve birey olarak kendisini yaratabilir. Bu nedenle Emile Brehier'in belirttiği gibi keyfiliğe dayanan baskı yönetimi (istibdad) sorunu siyasi değil, ahlaki bir sorun olabilir. Çünkü insana bir araç, bir eşya muamelesi yapılamaz. Bir toplumun gelişmesi özgür bireylerin varlığına bağlıdır. Korku ve baskıyla sindirilmiş, özgürlükleri kullandırılmayan, bir otoriteye bağlı kılınmış, birey olamamış insanların oluşturduğu oluşuma toplum denemez. İçindeki değerleri gerçekleştirerek kendisini tanıyan ve seven, birey olabilen insan bu şekilde başkalarına

karşı sevgi ve saygı değerini algılayarak hem birey olduğunu hissedecek hem de toplumsallaşacaktır.

Hukukun özgürlükçü niteliğinin en önemli boyutu ifade özgürlüğü alanında kendisini gösterir. Bilmek, tek hakikat olduğunu iddia edip, onu tartışılmaz kılmak değildir. Hakikate tam olarak ulaşabilmek hiçbir zaman olanaklı değildir. Tüm değer yargıları hakikat olduğu iddiasını taşır. Asıl olan sürekli eleştirip, araştırarak hakikate yaklaşma çabası göstermektir. Gelişme de buna bağlıdır. Bu nedenle düşüncelerin özgürce açıklanması ve tartışılması zorunludur. Sorunlar hiçbir zaman çözüme ulaşamaz. Her çözüm yeni sorunları da birlikte getirmektedir. Hakikate yaklaşımda bilime ve özellikle felsefeye de önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle ifade özgürlüğünün sağlanması ve güvence altına alınması hukuki ve ahlaki bir görevdir. Bilmek konusunda otorite ve tekelcilikten uzak durmak gerekmektedir. (Aral - a.g.y) Fromm, bunu “Bilmek, gerçeği eline geçirip ona sahip olmak değil, sürekli eleştirip araştırarak gerçeğe hep biraz daha yaklaşma çabasıdır” şeklinde açıklamıştır. Bu nedenle Voltaire’in “Söylediklerinizin hiçbirine inanmıyorum ama konuşma hakkınızı ölünceye dek savunacağım” sözünü evrensel bir ilke olarak kabul etmek gerekmektedir.

301'i savunanlara 3 kolay soru!

İfade özgürlüğünü sınırlayan eski TCK 159. madde, yeni TCK 301. madde düzenlemesiyle çok daha kolay uygulanır hale getirilmiştir. Mevcut düzenleme bakımından üç hususu tartışmak, üç temel soru sormak gerekir.

Birinci soru: Türklük, Cumhuriyet gibi kavramları özel bir madde ile korumaya gerek var mıdır?

Türklük kavramı açısından:

1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nda bulunmayan bu kavram 1926 tarihli TCK'ya konulmuş olup, bu kavrama ilişkin hiçbir gerekçe gösterilmemiştir. Bu kavramın karşılığı faşist nitelikli İtalyan Ceza Kanunu'na 1930 tarihinde girmiştir. 1936 yılında maddede değişiklikler yapılırken Türklüğü tahkirin yabancı ülkede bir Türk tarafından yapılması durumunda cezanın arttırılması öngörülmüştür. Ancak bu değişikliğin de gerekçesi yazılmamıştır. Doktrindeki görüşlerden ve içtihatlardan oluşan gerekçelere göre devletin millet unsuru devletin varlığı ve bu varlığın devamlılığı yönünden önem taşımakta, milletin bölünmezliği, devletin varlığı içinde moral bir değer ve güç ifade etmektedir. Devlet ve milleti simgeleyen alametlerin korunması millet bütünlüğü duygusunun korunması ile çok yakından ilgilidir. Nitekim 1982 Anayasası'nın başlangıç bölümünün 1. ve 5. paragraflarındaki Türk Milleti, Türk milli menfaatleri, Türklüğün tarihi ve manevi değerleri, Türk Devleti'nin bölünmez bütünlüğü gibi vurgulamalar da bu gerekçelere destek sağlamaktadır.

Bu gerekçelerden çıkan sonuç milletin bir devleti olmadığı aksine devletin bir milleti olduğudur. Devleti kuranlar bir millet yaratmışlardır ve bu milletin devletin vesayeti altında tutulup, kollanması

gerekmektedir. Devlet kavramı, millet kavramı ile aynileşmekte ve devlet kavramı milleti de kapsamaktadır. Bu anlayışta devletin bir hizmet aracı olarak millet tarafından toplumsal bir uzlaşma ile kurulanması düşüncesi yer almamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin demokratikleşmesi ve özellikle ifade özgürlüğünün sağlanması büyük bir anlayış değişikliğini gerektirmektedir. Devletin aynı sınırlar içinde, aynı coğrafyada yaşayan her türlü etnik kimliğe ya da inanca sahip yurttaşlarına hizmet etmek için kurulmuş bir organizasyon olduğu anlayışının bulunduğu yerde etnik bir kimliğe vurgu yapmak anlamsızlaşır. Devletin bir millet yarattığının ve tek etnik vurgulu bu milletin devletle iç içe girdiğinin düşünüldüğü bir yerde Türklük kavramı, devleti de kapsar bir şekilde ceza kanunu koruması altına sokulmuştur. Eğer Türkiye coğrafyasında yaşayan insanlar devlete Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimliği ile bağlı iseler tüm alt kimliklerinin eşitliği söz konusudur. Bu durumda Türklüğün aşağılanması suç olarak kabul edilmesi karşısında Kürtlerin de, Lazların da Ermenilerin de diğer alt kimliklerin de kendileri için bir düzenleme isteme hakları ortaya çıkar. Görülmektedir ki tek etnik kimliğe çoğunluk da olsa sürekli üst kimlik gibi vurgu yapmak siyasal birliği güçlendirmemekte, aksine zayıflatmaktadır. Bu nedenlerle milliyetçi bir ideolojiye hizmet eden ancak demokrasiye ve siyasal birliğe zarar veren bu suçun kaldırılması gerekmektedir. Kaldı ki yeni TCK'nın 216. maddesinin 2. fıkrasındaki düzenleme kamu barışını sağlamaya yeterlidir. Bu düzenlemeyle halkın bir kesimini sosyal, sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak aşağılamak cezalandırılmıştır.

Cumhuriyet kavramı açısından:

Gerek 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nda gerekse TCK'nın 159. maddesinin ilk şeklinde cumhuriyet kavramı geçmemektedir. 1936 yılında hükümet teklifinde olmadığı halde cumhuriyeti tahkir

etmek de madde kapsamına alınmıştır. İtalyan Ceza Kanunu'na ise bu kavram cumhuriyetin ilanıyla birlikte 1947 yılında girmiştir. Anayasa Mahkemesi, cumhuriyet sözcüğü ile adlandırılanın devlet sistemi olduğuna işaret ederek, değişmezlik ilkesine bağlananın cumhuriyet sözcüğü olmayıp, anayasada nitelikleri belirtilmiş olan cumhuriyet rejimi olduğunu belirtmektedir. Böylece Anayasa Mahkemesi cumhuriyeti çok geniş manada anlamaktadır. Bu durumda devletin nitelikleri de cumhuriyet sözcüğü içine alınarak korunmaktadır. Nitekim 301. madde gerekçesinde açıkça, cumhuriyetten, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin anlaşılacağı belirtilmiştir. Oysa doktrin cumhuriyet kavramının genişletilemeyeceğini savunmuştur. Doktrinde cumhuriyetin hukuk terimi olarak herhangi bir devlet yetkisinin soydan geçme yollarla bir hanedana bırakılmasını yasaklayan bir devlet biçimi olduğu, Anayasa Mahkemesi'nin cumhuriyet sözcüğüne Anayasa'nın başka ilkelerini ekleyerek o ilkelere de değişmezlik kazandırma yetkisine sahip olmadığı belirtilmiştir.

Uygulamada Yargıtay'ca da cumhuriyetten anlaşılanın Türkiye Cumhuriyeti Devleti olduğu belirtilmiş, devlete yönelik hakaretler cumhuriyete yapılmış gibi kabul edilmiştir. Burada da Türklük kavramı gibi cumhuriyet kavramı da devletle özdeşleştirilmiştir. Hukukta bu tür soyut ve içinin doldurulması tartışmalı kavramlar üzerinden suç yaratmak demokratikleşme ve ifade özgürlüğü açısından sakıncalıdır. Cumhuriyetin ceza kanunuyla korunmasına ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu nedenlerle bu suçun da kaldırılması gerekmektedir.

İkinci soru: Devletin silahlı güçlerini özel bir madde ile korumaya gerek var mıdır?

Maddenin gerekçesinde devletin askeri ve emniyet teşkilatının yani silahlı güçlerinin neden özel bir maddeyle korumaya alındıkları be-

lirtilmemiştir.1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nun 126. maddesinde anayasal kuruluşlar alenen tahkir ve tezyif eylemlerine karşı korunmuş olup, silahlı güçlerden söz edilmemiştir. İtalya'da daha sonra ordunun anayasal organ olup olmadığı tartışılmıştır.1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nda ordu da madde kapsamına alınmıştır. Alman Ceza Kanunu'nda silahlı güçler bu tür özel bir koruma altına alınmamıştır. Hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik rejimlerde üç ana erk bulunmaktadır. Askeri güçler veya emniyet güçleri bunların dışında ayrı bir erk değildirler. Bu güçlerin doğal yerleri yürütmenin içidir ve bu güçler yürütme erkinin emrinde ve parlamentonun gözetimi ve denetimi altındadırlar. Bu bakımdan söz konusu güçlerin özel bir koruma altına alınmalarına gerek bulunmamaktadır. Yeni TCK'nın hakaret suçunu düzenleyen 125. maddesinin 5. fıkrasında kurul halinde çalışan kamu görevlilerine hakaret edilmesi durumunda suçun kurulu oluşturan üyelere karşı işlenmiş sayılacağı belirtilmiştir. Silahlı güçlerin hakarete uğramaları durumunda ceza yargılamasına ve tazminat davası yoluyla hukuk yargılamasına başvurma olanakları vardır.

Üçüncü soru: TBMM, Hükümet ve Yargı'yı özel bir madde ile korumaya gerek var mıdır?

Her üç organın da tüzel kişilikleri bulunmamaktadır. Bu nedenle tüzel kişilikleri olmayan organların manevi kişilikleri de bulunmamaktadır. TBMM millete ait olan bir egemenliği en yüksek düzeyde kullandığından bilimsel anlamda olmayan manevi kişilik sembolik olarak tanınmış olmaktadır. Hükümet ve yargı için de aynı durum söz konusudur. Doktrinde bunun dışında söz konusu organların gördükleri fonksiyon itibariyle korunmaları gerektiği görüşü de öne sürülmüştür. Eski TCK 159. maddede alenen tahkir ve tezyifin her üç organ bakımından da manevi kişiliklerine yönelik olması aranmaktaydı. Bu soyutlamanın maddenin gelişigüzel uygulanmasını

önlediği açıktır. Yeni düzenlemede bu unsur kaldırılmış ve maddenin sınırları belirsiz duruma gelmiştir. Yine eski madde suçun oluşması için tahkir ve tezyifi (hakaret ve aşağılamayı) bir arada aramış olmasına rağmen yeni maddede sadece aşağılama (tezyif) cezalandırılma için yeterli görülerek maddenin daha kolay uygulanmasının yolu açılmıştır. Demokratik sistemin üç ana unsuru olan bu organların korunmaya ihtiyaçları olup olmadıkları tartışılabilir. Kanımızca yeni TCK'nın 125. maddesindeki düzenleme koruma sağlamaya yeterlidir. Söz konusu organlar kurul olarak çalışmaktadırlar. Bu organlar ve kurulları görevlerinden dolayı hakarete uğradıklarında suçun kurulu oluşturan üyelere karşı işlenmiş sayılacağı öngörülmüştür.

Değerlendirmeler

İfade özgürlüğünün demokratik bir toplumda ne anlama geldiği AİHM'in "Handyside" örnek kararında belirtilmiştir:

"İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü salt lehte olduğu kabul edilen ya da zararsız ya da ilgilenmeye değmez bilgi ve düşünceler için değil ama ayrıca, devletin veya halkın bir bölümünün aleyhinde olan (offend), çarpıcı gelen (shock), rahatsız eden (disturb) bilgi ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir. Bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz."

Bu nedenlerle 301. madde gibi ifade özgürlüğüne çok rahat müdahale edilebilecek uygulamalara yol açan düzenlemelerin kaldırılması gerekmektedir. Kavramların ve kurumların saygınlığı özel ceza maddeleriyle korunamaz. Onlara inancı ve güveni sağlayacak olan birey yurttaşların rejime olan inançlarıdır. Devlet organ ve

kurumlarının bütün olarak halka hizmet etmekle yükümlü bir araçtan başka bir şey olmadıkları, bu hizmeti yerine getirirken şeffaf ve hesap verir durumda olmaları gerektiği, dokunulmazlıklara, ayrıcalıklara ve özel korumalara sahip olmalarına da gerek bulunmadığı açıktır. Türkiye'nin bu maddeyi AB'nin bir dayatması sonucu tartışması üzüntü vericidir. Söz konusu düzenlemeyle ilgili eleştiriler daha önce de ülke içinde az da olsa yapılmış olmasına rağmen göz önüne alınmamıştır. Hükümet AB'nin dayatmasına rağmen bu düzenlemeyi gündemine alma konusunda tereddüt geçirmektedir. Ülkenin çıkarı, ülkeyi yönetenlere katkıda bulunan ve topluma yön veren düşünceleri üreten yazar ve sanatçıları yaptırımlarla baskı altında tutmakta yatmamaktadır. Ülkenin önemli sorunlarını çözebilmesi, bu sorunları özgürce demokratik bir ortamda tartışmasına bağlıdır. Hukukun nihai hedefi de bunu güvence altına alarak adaleti sağlamaktır. Kant hukukun dayanacağı ilkeyi ne kadar güzel açıklamaktadır:

“Gerek kendi şahsında gerek diğer insanların her birinin şahsında ortaya çıkan insanlığın onuruna daima saygı gösterecek ve insandan asla sadece araç olarak değil, aksine daima aynı zamanda amaç olarak yararlanacak şekilde davran.”

TCK 301. maddedeki suçların varlığı ve uygulamaları doğal hukukun bu temel ilkesine, hukukun felsefesine aykırılık oluşturduğu gibi hukukun ifade özgürlüğünü güvence altına alması görevini ihlal ettiğinden ahlaka da aykırıdır. Bu nedenle 301. maddenin tamamen kaldırılması ahlaki ve insani bir görevdir.

İrkçi milliyetçiliğin “son” kartı!

20. yüzyılın başlarından itibaren gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerekse Cumhuriyet döneminde olsun Türk milliyetçiliğinin farklı kalıpları içinde değişmeyen tek unsur devletin stratejik ve bölgesel öncelikleri yanında milletin ikincil öneme sahip olmasıdır. Milliyetçiler, milliyetçiliği devletin amaçlarının gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak gördüklerinden, bu amaçların gerçekleştirilmesinde kendilerini görevli sayan asker ve sivil bürokrasinin yanında yer almışlardır. Bu nedenle liberal bir milliyetçilik anlayışı Türk milliyetçiliği içinde yer tutmamıştır. Milliyetçiliğin “devletçi” bir niteliğe ulaşması 1908’den itibaren Jön Türklerle başlamıştır. Artık devletin bir milleti olacaktır. Jön Türklerin elinde milliyetçilik bir “Türkleştirme” aracı olarak kullanılmıştır. Bu anlayış diğer etnik toplulukların milliyetçiliğe hakları olduğunu kabul eden burjuva milliyetçilik anlayışından da farklıdır. Jön Türkler ekonomide de azınlıklara ve Avrupa egemenliğine karşı bir “milli iktisat” geliştirmeye başlarlar. Kemalist dönemde de milliyetçilik ulus-devletin ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nın temel ilkelerinden biridir. Türkleştirme yani asimilasyon çabaları Türk Ocakları aracılığıyla gösterilmiş, özellikle Balkanlar’dan ve Çarlık Rusya’sından gelen göçmenler üzerinde etkili olunmaya çalışılırken, milli sorunun ilk sırasına Kürt sorunu oturmuştur. Etnik grupları türdeşleştirmenin en önemli aracı milliyetçilik olmuştur. Nitekim İsmet İnönü “Milliyetçilik bizim tek uyum aracımızdır” demiştir.

Devlet, 1923’te Türk milliyetçiliğini Türk Ocakları eliyle geliştirmeye çalışırken, milliyetçiliğin tekeli de elinde tutmaya devam etmiştir. Bu nedenle 1924 ve 1933’teki üniversite öğrencilerinin milliyetçi gösterileri iktidar tarafından bastırılmıştır. Milliyetçilik, toplumun özelemlerinin bir ifadesi değil, devletin elinde istenildi-

ği şekilde ve zamanda kullanılacak bir araçtır. Bu anlayışla özerk bir dernek olan Türk Ocakları 1931 yılında iktidar tarafından kapatılır, tüm malvarlığı bunların yerini alan ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bir örgütü olan Halkevlerine devredilir. Artık milliyetçilik tamamen devletin işidir. İşte bu dönemde başta Mustafa Kemal olmak üzere devlet tarafından büyük milliyetçi tezler geliştirilir. Hititler ve Sümerlerin Türk asıllı oldukları, Güneş-Dil Teorisi gibi... Bu kültürel tezler milliyetçilik alanının devletin egemenliği altında olduğunu göstermektedir.

Türk milliyetçiliğinin doğuşunda ve gelişiminde dış etkiler önemlidir. İmparatorluğun diğer halklarının milliyetçiliklerine tepki, Avrupa ve Hristiyanlığa karşı tepki, Arap-İslam kültürüne karşı tepki gibi... Bu muhalif milliyetçiliğin özelliği kendisini diğer milliyetlere göre ve onlarla çatışma içinde tanımlamasıdır. (François Georgeon - Osmanlı-Türk Modernleşmesi) Türk milliyetçiliği bu tepkilerle şekillenir ve kendisini ifade eder. Bu tepkilerin şekillenmesinde başı çeken hem imparatorluk döneminde hem cumhuriyet döneminde asker ve sivil bürokrasidir. Bu nedenle Türk milliyetçiliği öncelikle bürokratik bir sınıfın milliyetçiliğidir.

Türkiye'de devletin bir milleti vardır. Asker-sivil bürokrasiden oluşan devletin baskıcı, asimilasyoncu bir anlayışla Türklük üzerinden inşa ettiği ırkçı özellik taşıyan bir milliyetçilik anlayışı ve uygulaması bulunmaktadır. Ancak devletle millet arasındaki uyumsuzluk yani milli sorun çözülebilmemiş değildir. İçeride Kürt sorunu bunun temel göstergesidir. Kürt kimliği, Ermeni kimliği, Kıbrıs ve AB bir tehdit algılaması biçiminde ele alınarak, bunlar üzerinden yukarıda sözünü ettiğimiz çatışmacı tepkiden beslenen bir milliyetçilik anlayışı sergilenmektedir. Muhalif, çatışmacı ve asimilasyoncu anlayış milliyetçiliğe ırkçı bir nitelik vermektedir.

Bu nedenle bürokratik milliyetçilik ırkçı bir milliyetçiliktir. Bu anlayış toplumsal barış ve huzur, siyasi birlik ve istikrar, demokrasi ve hukuk açısından çok tehlikelidir. Toplumda bu ırkçı milliyetçiliğin büyük ölçüde karşılığı yoktur. Nitekim tüm kışkırtmalara ve devletin hukuk dışı baskı, işkence ve zorunlu göç uygulamalarına rağmen Türkler ve Kürtler arasında bir etnik çatışma çıkmamıştır.

Milliyetçiliğin bu tarihsel gelişimi ve muhalif, çatışmacı ve ırkçı nitelikleri karşısında “Türklüğü aşağılamak” suçunun anlamı nedir? İşte bu suç tam da bu milliyetçilik anlayışıyla örtüşmektedir. Milliyetçilik ırkçı bir anlayışla bir Türkleştirme aracı olarak kullanıldığından “Türklüğü aşağılamak” gibi bir suç yaratılması buna denk düşmektedir. Örneğin Almanya’da Alman ulusunu aşağılamak, Fransa’da Fransız ulusunu aşağılamak gibi suçlar yoktur. Hele Türkiye gibi devletçi ve ırkçı bir milliyetçilik anlayışının bulunduğu bir ülkede etnik kimlik üzerinden suç yaratılması toplumsal barışı ve demokrasiyi dinamitlemek demektir. Bu madde sorunlu milliyetçilik anlayışı nedeniyle vahim bir tehlike yaratmaktadır. “Türklük” yerine “Türk milleti” ibaresinin konması hiçbir şeyi değiştirmez. Siyasetçilerin ve hukukçuların bunu bir buluş gibi ortaya sürmeleri yanıltıcı olup, samimi de değildir. Devlet, millet üzerinden ırkçı bir milliyetçilik ürettiğinden, amaç herkesi Türkleştirme olduğundan “Türklük” ile “Türk milleti” arasında bir fark bulunmamaktadır. Suçu “Türk milletini aşağılamak” olarak düzenlediğinizde bir Türk, Kürtleri ya da Ermenileri aşağıladığında, Türk milleti içindeki bu etnik kimlikleri milletin farklı bir unsuru olarak kabul edip, bu suçu işleyen Türk’e bu maddeyi uygulayacak mısınız?

Hayır uygulamayacaksınız. O zaman da bu unsurlara dönüp “siz Türksünüz ve Türk milleti içinde mündemiçsiniz” diyeceksiniz.

Bu değişikliği önerenler bilinçaltlarındaki şartlanmışlığın farkında olamamaktadırlar. Kaldı ki TCK 216/2 halkın bir kesiminin ırk veya bölge farklılığına dayanılarak aşağılanmasını suç olarak kabul etmiş olup, bu düzenleme her türlü etnik kimliği eşit düzeyde korumaktadır. Ayrıca özel bir maddeyle Türk etnik kimliğini korumaya bir ihtiyaç bulunmamaktadır.

Devlet, dini nasıl 'kontrol' eder?

Din - devlet işlerinin birleştirilmiş olması bir monarşi olan Osmanlı devletine teokratik bir nitelik vermekteydi. Devlet siyasi ve hukuki yapısı bakımından dini esaslara dayandırılmış ve dini kurallarla çevrelenmişti. Bu durum sonuç olarak teorik yönden de olsa monarşinin mutlak niteliğini engelliyordu. İstibdadı, zulmü ve keyfiliği kabul etmeyen İslamiyet devlet işlerinin dini esaslara bağlı olmasını ve halkla istişare gereğini öngörürken, adaletin üstünlüğünü bir ilke olarak kabul ediyordu. Osmanlı beyliğinin devlet olarak teşkilatlanması siyasi birlik ve bütünlüğe duyulan ihtiyaçların etkisiyle askeri bir nitelik taşımış, siyasi ve idari yapı askeri esaslara dayandırılmıştır.

Osmanlı devletinde monarşik sistem ifadesini hükümdarda bulmakta, devlet bu tek kişinin fiziki varlığıyla temsil olunmaktadır. Halk, ülke ve iktidar gibi unsurların sahibi hükümdardır. Osmanlı devletinde monarşik sistemin özelliklerinden biri onun irsi oluşudur. Bu durum aslında devletin teokratik niteliğine aykırı olmakla birlikte başlangıçta saltanatın geçişinde ehliyet ve liyakat gibi esaslar göz önüne alınmıştır. İslam'da emanetin ehline verilmesi esastır. Nitekim başlangıçta saltanat, hanedanın yaş farkı gözetilmeksizin erkek çocuklardan en liyakatli olanına verilmiş, ancak II. Mehmed'den (.451-1481) sonra liyakat esası bir yana bırakılarak saltanat babadan en büyük erkek çocuğa geçmeye başlamıştır. Bu esas IV. Mehmed'den (1648-1687) sonra uygulamaya konulmuştur.

Padişah yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kişiliğinde toplamıştır. Teorik açıdan bu cismani yetkilerin sınırsız olarak kullanılması söz konusu değildir. Devletin teokratik yapısı ve İslami

karakteri gereği halkın hükümdara itaati bir zorunluluk olarak or-tada ise de hükümdar için de İslam kamu hukukunun gereklerine, İslami esaslara uymak bir zorunluluk, bir sınır oluşturmaktadır. Nitekim I. Osman'ın oğlu Orhan Gazi'ye her konuda şer-i şerif'e boyun eğmeyi ve uymayı öğütlemesi bunu göstermektedir. Her ne kadar teorik alanda durum böyle ise de uygulama farklı gelişmiştir. Öncelikle padişahın cismani iktidarını frenleyen İslami ilkelere riayet etmemesi sonucu yaptırıma temel olacak herhangi bir dünyevi, siyasi ve hukuki sorumluluğu olmadığı gibi, bu sorumluluğu mümkün kılacak bir kurumsal yapı da bulunmamaktadır. Yalnız Allah'a karşı sorumlu olan padişahın uhrevi bir sorumluluğu söz konusu olmaktadır.

Yasama erkini ve işlevini tek başına ve sınırsız olarak kullanan padişah daha çok özel hukuku ilgilendiren dini hukukun dışına çıkarak özellikle kamu hukuku alanında irade ve fermanlarla din dışı düzenlemeler yapmıştır. Bu nedenle devletin yasama işleri yalnız şeriat kurallarına bağlı kılınmamış, dini kuralların yanında padişah da ihtiyaçların sonucu olarak kendini gösteren ve kanun gibi uygulanan emir, irade ve fermanlarıyla devletin hukuki, siyasi ve idari düzeninin gelişmesinde etkili olmuştur. Osmanlı devletinin kurulmasından itibaren dini kuralların yanında çeşitli konularda mahalli örf ve gelenekleri de göz önüne alan irade ve fermanlardan oluşan kanunlar ve bunların ilkeleri her şeyden üstün kılınmıştır. II. Mehmed bunları bir araya toplayarak hukuki düstur haline getirmiştir. Bu kanunların baş tarafında yer alan "Bu kanun atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlad-ı kiramın neslen ba'de neslin bununla amil olalar." ifadesi de bunu göstermektedir. (Recai Galip Okandan - Amme Hukukumuzun Ana Hatları)

Şeyhülislamın pozisyonu

Devletin yetki ve fonksiyonlarını kişiliğinde toplayan padişaha gerek dini, gerek devletle ilgili görevlerin yapılmasında her birinin yetki ve görev alanları belirli olan sadrazam, vezirler, şeyhülislam yardımcısı olmaktadır. Ayrıca devletin siyasi, idari, mali ve askeri işlerinin görüldüğü, kişilerin başvuru ve şikâyetlerinin dinlendiği kolektif bir organ olan Divan-ı Hümayun bulunmaktadır. Şeyhülislam (müfti-il-enam) devletin teokratik yapısı gereği padişaha dini görevlerin yapılmasında yardım ederdi. II. Mehmed'in kanunnamesine göre şeyhülislam ulemanın reisi olup, doğrudan doğruya padişah tarafından tayin ve azl edilirdi. Devlet teşkilatında sadrazam ve vezirlerden sonra en önemli mevkie sahip olan şeyhülislamın özellikle I.Süleyman'dan itibaren etkisi artmıştır. Devlet işlerinin dini kurallara göre görülmesine nezaret eden şeyhülislamdan dini ve siyasi konularda fetva alınırdı. Taşrada fetva verme görevini müftüler yürütürdü. Şeyhülislamlık kurumu zaman zaman fetvalarla padişahların öldürülmelerine de meşru zemin hazırlamıştır. Bu kurum müftülük dışında eğitim hizmetleri veren medrese ile kazai ve idari hizmetler veren kadılık yapılanmalarını da bünyesinde barındırıyordu. Ancak devletin dinden ayrılmasının imkânsız olarak görülmesine rağmen uygulamada devlet her zaman çıkarları doğrultusunda serbestçe hareket etmiş, gerektiğinde eylemlerini yasallaştırmak için dine başvurmuştur. Dinin sözcüsü olan şeyhülislam ise bu alanda devlete meydan okumamak koşuluyla teorik olarak serbest hareket edebilirdi. Devleti denetleyen güç siyasi üstünlüğünü yasallaştırmak için şeyhülislamı kullanabiliyordu. Mihhat Paşa'nın şeyhülislamdan kendi seçtikleri padişahı onaylamasını istemesi gibi... (Kemal H. Karpat – İslam'ın Siyasallaşması)

Osmanlı devletinin gerileme döneminde siyasi ve idari yapısında meydana gelen bozuklukları Koçi Bey IV. Murad'a bir risale

ile bildirmişti. Bu risalede Koçi Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarına doğru devletin yapısında değişiklik meydana geldiğini, padişahların devlet işleriyle meşgul olmadıkları gibi, Divan-ı Hümayun'a da katılmadıklarını, devlet işlerinde bilgisi olmayan, düzeysiz, cahil kimselerin sadrazam olarak tayin edildiğini, şeyhülislam ve kazaskerlerin sık sık yerlerinden uzaklaştırıldıklarını, bunların yerine gelenlerin "huzur-u hümayunda hak sözü söylemekten" çekindiklerini, rüşvetin her şeye hâkim olduğunu, birçok mevkiinin rüşvet karşılığı verildiğini, mansıpların parayla ehliyetsiz kimselere satıldığını, her yerin cahillerle dolduğunu, bu cahillerin her yerde zulüm ve şiddeti hâkim kıldıklarını, âlim ve cahilin bir görülmesinin sonucu olarak halk nazarında bilgililere karşı gösterilen saygıdan eser kalmadığını, zulüm ve rüşvetin devletin sonunu getireceğini belirtmiştir.

Diyanet İşleri'nin temelleri

Ülke yönetimini çeşitli yönlerden ıslah etmeye yönelik bir dönemi ifade eden Tanzimat döneminde çıkarılan fermanlar ve kanunlar ile reform teşebbüsünde bulunulmuş, uygulamada başarılı olunmamasına rağmen modern kamu hukukumuzun bazı ilke ve kurumlarının ilk tohumları atılmıştır. Ancak Tanzimat devletin teokratik niteliğinde bir değişiklik yaratmamış, birdenbire getirilecek bir laikleşmenin sonuçlarından da çekinilmiştir. Nitekim ülkenin sosyal ve siyasi durumundaki bozukluğun gerçek sebebi olarak dini esaslardan uzaklaşma gösterilmiştir. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda ve 1856 Islahat Fermanı'nda olsun 1861'de tahta çıkan Abdülaziz'in çıkardığı Hatt-ı Hümayun'da olsun yapılmak istenen ıslahatların eski teokratik düzene dönmeyi sağlamaya yönelik olduğu belirtilmiş, Ziya Paşa ve Namık Kemal de İslami esas ve kuralların korunmasını savunmuşlardır. III. Selim, II. Mahmud ve Tanzimat dönemlerinde şeyhülislamın statüsünde önemli

değişiklikler olmuştur. Klasik dönemde devletin merkez örgütü içinde sayılmayan şeyhülislam Meclis-i Meşveret ve Heyet-i Vükelâ üyesi yapılarak merkezi devlet örgütlenmesi içine çekilmiştir. Şeyhülislam artık yetkilerini devlet dışından değil, devlet içi bir makamdan kullanıyordu. Ancak diğer taraftan Şuray-i Devletin kurulmasıyla dini kuralların siyaset üzerinde etkisi azaltılırken şeyhülislam fetva verme bağımsızlığını yitirmiş, devletin denetimi altına girmiş, bakanlar kurulunun gerekli gördüğü zamanlarda onay bildiren bir makam durumuna gerilemiş oluyordu. (Enver Ziya Karal - Osmanlı Tarihi, C.VII) Kanımca bu gelişme devletin dini denetim altına alma düşüncesinin de bir başlangıcı olmuştur. Bu gelişme Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bugünkü konum ve işlevine de ışık tutmaktadır. Bunun yanında laik hukuk mevzuatı ve yeni mahkemelerin kurulmasıyla şeyhülislamın yargı üzerindeki etkisi de sınırlandırılmıştır. Ancak bu mahkemeler bir süre şeriye mahkemeleriyle birlikte görev yapmışlardır.

Cumhuriyet'in Müslüman olmayana yaklaşımı...

Tanzimat döneminde ne monarşik ve teokratik devletin yapısında, ne egemen bulunan siyasi anlayışta ne kişilerin siyasi, sosyal ve hukuki durumlarında ne de anlayış ve uygulamada (özellikle bürokratik direnme nedeniyle) başarılı sonuçlar elde edilememiştir. Bu dönemde devlet yönetimi ile doğrudan ilgili kurum ve ilkeler alanında teokrasiden ayrılma yönüyle açık bir değişme göze çarpmamakla birlikte, gerek bütün uyruklara eşit haklar tanınması gerek egemenlik anlayışı ve şeyhülislamın konumundaki yumuşamalarla, gerekse kanunlarda ve yargılama sistemindeki yeniliklerle teokratik devlet anlayışı darbeler almaya başlamıştır. (Bülent Tanör - Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri) Bunun dışında bu dönemde devletin meşruti bir yönetime doğru gitmesinin zemini oluşturulmuş, devletin üstün bir hukuk kuralıyla sınırlandırılmasının

esaları ve hukuka bağı devlet sisteminin hareket noktası ortaya konulmuş, bir anayasa getirilmesini sağlayacak muhalif bir fikir akımının hazırlanmasının ortamı doğmuştur. Merkez ve taşradaki meclislere din ayrımı gözetilmeksizin bütün uyrukların girmeye başlaması, kamu hizmetine girişte Müslüman olmayanlara hak tanımayan İslami meşveret sisteminden uzaklaşıldığını gösteriyordu. Bugün Cumhuriyet döneminin Müslüman olmayan yurttaşlara ilişkin yaklaşımı Tanzimat dönemine göre daha geridir.

Abdülaziz'in tahttan indirilerek Abdülhamit'le yapılan pazarlıklar sonucu 1876 Kanun-i Esasi'sine giden yol açılmış ancak meşruti sistemden çok yarı meşruti bir sisteme geçilmiştir. Padişah yargı ve kısmen de olsa yasama işlevi açısından egemenliğin biricik sahibi olmaktan çıkmakta, ayrıca toplumun ve kişinin bazı özgürlüklerini ferman tipi de olsa bir anayasayla tanımaktadır. Monarşi kendisini sınırlayarak ılımlı, anayasalı ve parlamentolu bir hale gelmekle birlikte gerçekten meşruti, anayasal ve parlamenter bir niteliğe kavuşmamaktadır. (Tanör - a.g.e) Nitekim 1878'de Abdülhamit Kanun-i Esasi'nin 7. maddesine dayanarak Meclis-i Umumi'yi tatile sokacak, anayasa askıya alınarak 1908'e kadar süren mutlakıyetçi bir dönem başlayacaktı. Kanun-i Esasi'de laik organ ve teşekküllerin yanında dini organ ve teşekküllere de yer verilmiş, hatta devletin siyasi kurumlarından bazılarına ruhani yetkiler tanınarak devletin teokratik niteliği korunmuştur. Abdülhamit şeyhülislamı etkisiz hale getirerek din, devlet ve toplum arasındaki dış uyumu yeniden kurmaya çalışmıştır. Bu uyum devletin dini kendi siyasi amaçları için kullandığını görmemezlikten gelinmesine bağlı olmuştur. (Karpaz - a.g.e)

Toprağı bağı devlet, dine bağı millet

Bu durum din alanında özgür düşüncüyü engellemiş, İslam'ın donmasına neden olmuştur. Karpaz'ın saptamasıyla Abdülhamit

döneminde devletin kimliğini toprak esasına göre yeniden tanımlayan yeni semboller yaratıldı. Hanedan devlete tâbi kılındı. Ayrıca devletin elinde din, halkı siyasi bakımdan seferber etmenin ideolojik bir aracı haline geldi. Bu dönemde halifelüğün dini bir blok oluşturma gayesiyle siyaseten canlandırılması fiili bir devlet-hilafet ikiliği yaratmıştır. Toprağa bağlı devletle dine bağlı toplum-millet arasında aşılamaz bir uyumsuzluk baş göstermiştir. Modernleşmeyle birlikte devlet gittikçe daha laik bir yaklaşım benimsedi. Buna karşılık toplumun temeli dine dayandığından sosyolojik durum ne devletin laik karakteri ne de modernizm adına uygulanan mutlakıyet rejimiyle bağdaşıyordu. Osmanlı devletinin kuruluş döneminde din ile devlet arasında hüküm süren ve Abdülhamit döneminde yeniden ortaya çıkan fiili ayrılık, sonunda devletin laiklik adına dini denetim altına almasıyla sona erdi. (Karpaz - a.g.e)

31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasından ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra yeniden toplanan Meclis-i Umumi 1876 Anayasa metninin 21 maddesini değiştirip, bir maddesini kaldırıp, üç yeni madde ekleyerek adeta yeni bir 1909 Anayasası yapmıştır. 1876'dan farklı olarak bu Anayasa'yı milletin temsilcileri yapmış, padişah da kabul edip, onaylamıştır (Misak Anayasa). Yapılan değişikliklerle yönetim şekli yine irsi monarşi olarak kalmakla birlikte, artık monarşi sınırsız olma niteliğini yitirmiştir. II. Meşrutiyet sınırlı monarşiyi getirmiştir. Anayasada padişah Meclis-i Umumi'de Anayasanın kurallarına uyacağına ve vatan ve millete sadakat edeceğine yemin etmekle yükümlü tutulmuştur. Artık yemine ve Anayasa'ya bağlanmış sınırlı bir iktidar ve yeni bir siyasi ve hukuki yapı söz konusudur. II. Meşrutiyet döneminde monarşi sınırlı bir hale getirilirken devletin teokratik niteliğinde bir değişiklik olmamıştır. Anayasa'da İslam'ın Osmanlı Devleti'nin dini olduğu kabul edilmiştir. Diğer yandan padişahın dini ve dünyevi olmak

üzere iki sıfatı bulunduğu ve bunun sonucu hem dini hem dünyevi yetkileri şahsında topladığı, hem devlet başkanı hem halife sıfatlarına sahip bulunduğu belirtilmiştir. Anayasa’da şeyhülislamın padişah tarafından seçilip, tayin edileceği, padişahın şeriat kurallarının korunması ve icrasıyla mükellef bulunduğu, şeriat kurallarının özgürlükleri sınırlayıcı bir esas olduğu, kanun ve nizamların meydana getirilmesinde fıkıh hükümlerinin esas alınacağı öngörülmüştür.

İttihat ve Terakki döneminde 1917’de çıkarılan bir kanunla şeyhülislama bağlı bütün şer’i mahkemeler ve bağlı kuruluşları Adliye Nezareti’ne bağlandı, medreselerin yönetimi de Maarif Nezareti’ne verildi. Böylece Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde şeyhülislamın yönetim üzerindeki nüfuzu kırılmış, adli ve eğitim ile ilgili görev ve yetkileri elinden alınmış oldu. Şeyhülislamlık dinin itikat ve ibadet işlerini yürüten bir kurum haline geldi ve son Osmanlı Kabinesi’nin 26 Eylül 1922 tarihinde istifasıyla tarihi sürecini tamamladı.

Cumhuriyet döneminde 3 Mart 1924’te çıkarılan Şer’iyye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun ile Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak Başvekâlete bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kuruldu. Aynı tarihte 431 sayılı kanun ile hilafet makamı da kaldırıldı. Ama esnek bir gerekçeyle: “Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan, hilafet makamı mülgadır” (1. madde). 1924 Anayasası’nın 2. maddesindeki; “Türkiye Devleti’nin dini, din-i İslamdır” düzenlemesi 1928’de Anayasa’dan çıkartıldı, laiklik ilkesi 1937’de anayasaya girdi.

429 sayılı kanun ile oluşturulan Diyanet İşleri Reisliği’nin görev alanı İslam dininin inanç ve ibadetlere ilişkin hüküm ve sorunlarının

yürütülmesi ve yönlendirilmesi, din kurumlarının yönetilmesi olarak sınırlandırılmıştır. Ayrıca 5. madde ile cami, mescit, tekke ve zaviyelerin yönetimine, imam, hatip, vaiz, müezzin ve karyumların ve diğer hizmetlilerin atama ve azillerine yetkili kılınmıştır. Ancak 1931’de din görevlileri ve kürsü vaizleri kadrolarıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne aktarılmıştır. Bunun sonucu Diyanet, vakıflarla koordineli olarak sadece cami hizmetlilerini dini yönden izlemek ve vaazları denetlemek gibi bir görevle sınırlanmış oldu. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devredilmiş olan camiler ve din görevlileri CHP iktidarı döneminde 1950 yılında tekrar Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlandı.

1961 Anayasası ile ilk kez Diyanet İşleri Başkanlığı anayasal bir kurum haline getirildi. 154. madde ile “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir” düzenlemesi yapıldı. 1965’de 633 sayılı kanun ile Diyanet İşleri Başkanlığı görev, teşkilat ve görevlilerinin nitelikleri açısından kapsamlı bir kanuna sahip oldu. 1982 Anayasası bu kuruma “yürütme” bölümü içinde “idare” alt başlığı altında yer vererek, 136. madde ile “milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinme” görevini de yükledi.

Yoksa devlet laik değil mi?

Osmanlı Devleti’ndeki dinin denetim altında tutulması, şeyhülislamlık makamının devletin merkezi örgütü içine çekilmesi ve devletin çıkarları doğrultusunda kullanılması anlayışı cumhuriyet tarafından aynen tevarüs edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın siyasetten ve siyasi çekişmelerden etkilenmemesi mümkün olmadığı gibi, güç dengelerine göre dönem dönem güvenlik bürokrasisinden ve onun laiklik anlayışından etkilenmemesi de mümkün değildir. Siyasi iktidarın veya bürokratik devletin etkisi ve deneti-

mi altındaki bir kurumun başarılı olması da beklenemez. Nitekim bu kurumun başarılı olduğu da söylenemez. Bu eleştiri Aleviler ve diğer inanç sahipleri dışında kendilerine hizmet sunulan Sünniler bakımından da geçerlidir. Aleviler bakımından böyle bir kurumda temsil edilme isteği ise anlaşılır gibi değildir. Devletin denetimi ve yönlendirmesi altındaki bir yapılanmanın varlığını eleştirmek gerekir. Toplumun ve bireylerin dini yaşamlarını ve anlayışlarını denetlemek ve yönlendirmek laiklik ilkesine aykırıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı devletin laik olmadığının bir göstergesidir. Dini yaşamın toplumsal denetimini yapan devlet esas olarak Sünniliği denetim altında tutmaktadır. Devlet tüm dinler, inançlar ve mezhepler karşısında tarafsız ve eşit mesafede olacak, sağlayacağı avantajları ve destekleri de her kesime sunacaktır. Demokrasinin ve laik hukuk devleti olmanın gereği budur.

Devlet dini yaşamdan çekilmeli!

Devletin dini yaşamdan tamamen çekilerek bu alanı sivil topluma bırakması zorunludur. İngiltere'de bireyler dinlerinin gereklerini bireysel ya da toplu olarak kamusal ve özel alanda özgürce yerine getirirler. Devlet hiçbir dine ve dini kuruma yardım etmemekte ancak bazı binaların bakım ve onarımı için mali destek sağlamaktadır. Dini örgütler ise yardım dernekleri statüsüne sahip oldukları takdirde vergi muafiyetinden yararlanabilmektedirler. Rusya'da çoğulcu bir dinsel ve toplumsal yapı teşvik edilmektedir. Rusya Anayasası'nın 28. maddesine göre bireysel ve toplu ibadetler serbesttir. 19. maddeye göre dini tercihler arasında herhangi bir ayrımcılık yasaktır. Hindistan Anayasası'nda cemaatlerin dinlerinin gereğini özgürce yerine getirebilecekleri ve dinlerini yaymada özgür oldukları belirtilmiştir. Cemaatler din alanında özgürdürler. Dini amaçla toplanan vergilere cemaat üyelerinin katılma zorunluluğu olmayıp, öğrencilerin din derslerinden muaf olma hakları

bulunmaktadır. Bu şekilde Müslüman azınlığın hakları da güvence altına alınmıştır. Fransa'da devlet dini uygulamalara saygılıdır. Ancak devlet dinleri resmen kabul etmez. Kamu eğitiminde dini bir mezhebe yer verilmez. Dini cemaatler dernekler şeklinde örgütlenebilirler, bu derneklere vergi indirimini sağlarlar. Fransa'da 200'ü aşkın İslami dernek bulunmaktadır. Hollanda'da 1798 Anayasası kanun önünde bütün dinlerin eşit olduğunu ilan eden ilk anayasa olup, 1. madde ile din ve inanca yönelik ayrımcılık yasaklanmıştır. Devlet hiçbir dini veya ideolojik örgütün iç işlerine müdahale hakkına sahip değildir. Hollanda'da ayrıca Almanya ve İtalya'da olduğu gibi devletin dayattığı bir kilise vergisi bulunmamaktadır. (Ruşen Çakır, İrfan Bozan - Sivil, Şeffaf ve Demokratik bir Diyanet İşleri Başkanlığı Mümkün mü?)

Almanya'da kiliseler hem dernek hem de kamu hukukuna ilişkin kanunlar çerçevesinde faaliyet göstermektedirler. Kilise vergisi, aidat, bağış toplayabilmekte, dini eğitim yapabilmektedirler. Kiliseler işveren olarak kabul edilip, kendilerine kamu sendikası statüsü tanınmıştır. Federal Anayasa'ya göre dini eğitim zorunlu olmayıp, isteyen istediği dini seçmekte serbesttir. Eyaletler kendi anayasalarına uygun biçimde bölgelerindeki kiliselerle anlaşmalar yapabilmektedirler. İtalya'da Katoliklik çok güçlü bir toplumsal etkiye sahip olmasına rağmen Anayasa'nın 3. maddesi dini ayırım yapılmaksızın herkesin kanun önünde eşit haklara sahip olduğunu belirtmektedir. 8. maddeye göre ise Katoliklik dışındaki diğer bütün mezhepler kendi örgütlenmelerini kurmakta özgürdürler. Cemaatler özel ve kamusal alanda dinlerini yayabilirler, ahlaka aykırı olmamak koşuluyla gerekli tören ve ayinleri serbestçe yapabilirler. Yurttaşlar gelir vergilerinin binde sekizini istedikleri mezhebe verebilmekte, yaptıkları bağışları vergiden düşebilmektedirler. Devlet mezheplerle farklı anlaşmalar yapabilmektedir. Protestan

Vadualar'la yapılan bir anlaşmayla bu mezhebin yaptığı dini evlilikler resmi nikâh olarak kabul edilmiştir. (Çakır-Bozan - a.g.e)

Dinin resmileşerek donması...

Görölmektedir ki gerçekten laik olan ve toplumu demokrasi-hukuk kuralları içinde özgürce yaşatmaya çalışan rejimlerde Diyanet İşleri Başkanlığı gibi nev'i şahsına münhasır bir kurum bulunmamaktadır. Tarihsel olarak şeyhülislamlıktan, Diyanet İşleri Başkanlığı'na uzanan çizgide bir kurumun var olması, o kurumun başarılı, doğru, demokrasi ve insan haklarına uygun bir yapılanma olduğunu göstermez. Bu yapılanma insan hak ve özgürlüklerine, vicdan, din, inanç özgürlüğüne, laikliğe, demokrasiye, eşitliğe ve adalete aykırıdır. Ayrıca bu kurumun Sünni, Alevi, inançsız ve Müslüman olmayan tüm yurttaşların vergilerinden pay alarak çoğunlukta oldukları için sadece Sünnilere hizmet vermesi hukuka, adalete, ahlaka ve vicdana aykırıdır. Bunun dışında bir dinin veya mezhebin resmileşmesi onun donmasına ve başka ideolojilerin aracı durumuna düşmesine neden olur. Örnek verilen ülkelerde olduğu gibi devlet her dine ve mezhebe karşı eşit mesafede durarak, dini yaşamı sivil topluma, cemaatlara bırakmalıdır. Her kesim kendi ibadethanesini, kendi din adamını istihdam etmelidir. Devlet her kesime vergi muafiyetleri, onarım destekleri sağlayabilir. Sivil toplum kendi din ihtiyacının bedelini karşılayabilecek güç ve inançtadır. Tıpkı askeri vesayet altında bir demokrasi olamayacağı, hukuk devleti gerçekleştiremeyeceği ve ifade özgürlüğü sağlanamayacağı gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun bulunduğu yerde din ve vicdan özgürlüğü ve laik devlet sağlanamaz.

Anti-militarizm ve vicdani ret

Modernleşme süreci içinde insanın disiplin altına alınması için okul, aile, cezaevi, ordu gibi kurumlar yaratılmıştır. Ancak bu kurumlar içinde ordu, modern devletin başat kurumu ve bütünleyicisi olmuştur. Modern devlet ile muvazzaf ordu ayrılmaz bir bütün oluşturur. Savaşın sadece devletin işi olduğu yerde, sürekli birbirlerine şiddet uygulayan farklı inançlara sahip düşmanların ve feodallerin savaşları da son bulur. Böylece Hobbes'un Leviathan'ı şiddet uygulamayı kendi tekeline alarak herkesin herkesle savaşını noktalar. Modern devlet, şiddete başvurma tekeline elinde tutarak şiddetin araçlarına sahip olur ve bu araçları kullanan insanları denetler. Bu nedenle her zaman emri uygulayacak bir ordu yoksa egemen de yok demektir. Bu emri verme yetkisine sahip olan savaş durumunun oluştuğuna karar verecek olandır. İus ad bellum (savaşa karar verme hakkı) ile birlikte devlet insan hayatı hakkında karar verme yetkisini elde ederek insan hayatı hakkında belirleyici olmuştur. Modern devlet bu nedenlerle militarizmin taşıyıcısıdır. Devlet öncelikle fizik baskı dâhil olmak üzere baskıya dayalı olarak işler, ayrıca bu işleyiş sırasında ideolojiyi kullanır. Bütünüyle baskıya dayanan aygıt yoktur. Ordu hem kendi işleyişini ve dayanışmasını hem de yeniden üretimini sağlamak bakımından dışarıya sunduğu değerler için ideolojiyi kullanır. Kuşkusuz bütün bu işleyişin temelinde üretim ilişkilerinin yeniden üretimi yatar. Kapitalist sistemin neo-liberal politikalarla yeniden üretimi, bu politikaların küreselleşme ile birlikte güç, baskı ve ideoloji kullanma yoluyla yaygınlaştırılarak uygulanması... Devlet baskı aygıtının rolü son aşamada sömürü sonucunu doğuran üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin siyasal koşullarını zor ve baskı kullanarak sağlamaktan ibarettir. Devlet aygıtı kendi yeniden üretimine siyaset adamları, asker ve sivil bürokrasiden oluşan oligarşik yapılanmalarla katkıda bulunmakla kalmaz aynı za-

manda ve özellikle en sert fiziksel güçten, yasak ve emirlere, açık ya da gizli sansüre kadar baskı yoluyla devletin ideolojik aygıtlarının işleyişinin siyasal koşullarını da sağlar.

Korkuyu canlı tutmak

Toplumsal ve bireysel itaati ve disiplini öngören, üretim ilişkileriyle birlikte kendini yeniden üreten ve şiddetin tekeline sahip olmayı meşrulaştıran modern devlet militarizmle özdeşleşmektedir. Çünkü hem birey hem de toplum için öngörülen referans askeri bir anlayış ve düzendir. Militarist anlayış ve düzen yalnız ulus-devlet bağlamında değil, küresel düzeyde var olup, cehennemi bir dünyayı inşa etmiştir. Nilgün Toker'in aşağıdaki saptamaları bu anlayışın yöntemlerini göstermektedir. "Bugün militarizm, hem emperyalizmin yayılma kipinde hem de devletlerarası ilişkide içkindir. Çünkü hem emperyalizmin mevcut yayılma politikasına hem de devletlerarası politikaya egemen olan iki kavram vardır. Korku ve kontrol... Militarizmi var eden şey, modern devletin kurucu ideisi, korku kavramında temellenen güvenlik talebiydi. Bu nedenle militarizm, korkunun içselleştirilmesi demektir; ancak sürekli kılındığında militarizm varlığını sürdürebilir. Bu nedenle sistemin bekası için korkuyu canlı tutmak ve sürekli yeni bir düşman tanımlanmak zorundadır. Mevcut dünya hali, tam da bu korkunun sürekliliği ve hatta korkunun yükseltilmesi halidir." (Nilgün Toker - "Anti-militarizm Sorumluluktur", Birikim Dergisi 2007)

Bu nedenle militarizm askeri vesayet rejimlerinin ötesinde bireyin ve toplumun yaşam biçimlerinin belirlendiği bir anlayış ve uygulamayı göstermektedir. "Militarizm tekniğin egemen olduğu, aklın araçsallaştırıldığı, insanların tek biçimli bir aynılaştırılmaya uğratıldığı, dolayısıyla insanların eylemlerinin kendi yargılama düşünme yetileriyle değil, bir düzen mantığının kural koyuculuğuyla

belirlendiği bir yaşam biçimini düzenlemedir. Bu düzenleme şiddet, zor, baskı, manipölasyon ve tahakküm aracılığıyla gerçekleşir.” (Toker - a.g.e) Bu nedenle de şiddetin ve korkunun yarattığı baskıdan kurtularak özgürleşmenin yolu anti-militarizmi savunmaktan geçmektedir.

Anti-militarizm nedir, ne değildir?

Militarizme, militarizmin dayandığı tahakküm yapılarına karşı bir özgürlük savunusu olan anti- militarizm, aynı zamanda tutarlı bir savaş karşıtıdır. Savaş araçlarının üretim ve transferine, nükleer kitle imha silahlarına, uzayın askerileştirilmesine, askeri organizasyon ve yapılanmalardaki stratejilerin “terör” gerekçesiyle “sivil” hayatı daha çok içeren ve tehlikeli hale getiren değişimine, askeri sanayinin “sivil”leşmesine ya da ekonomik yapının askerileştirilmesine dikkat çeker. Savaşı, haklı-haksız diye kategorilere ayırmadan reddeder. Bu reddediş, sınıfsal, cinsel, kültürel çıkarlar nedeniyle değil, ahlaki ve politik nedenlerle alınan bir tavidir. Bu nedenle anti-militarist olmak hem politik hem de insaniyeti ilgilendirmesi nedeniyle ahlaki bir sorumluluk üstlenmek demektir. Dolayısıyla, anti- militarist, politik tutum olarak savaşmadığı gibi, öldürmeyi öğrenmeyi, askere gitmeyi, orduya ve yan kuruluşlarına hizmet etmeyi de reddeder. Vicdani ret tavrı, savaşın bir unsuru olmanın reddedilmesi nedeniyle, savaş karşıtı çizginin bir gereğidir. İnsanı tutsak eden tüm iktidar ilişkilerini reddeden anti-militarizm, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bir yapıya sahip olan ve çok etkenli bir süreç olan militarizme karşı, tek bir kimliği merkeze oturtturarak değil, farklı hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerini sorgulayarak mücadele eder. Okullar, kırlar, hastaneler, toplama ve çalışma kampları, hapishaneler, çocuk esirgeme kurumları, işyerleri, psikiyatri merkezleri, gemiler, manastırlar gibi alanları, insanı vesayet altına alan kurumları sorgular.

Militarizm, toplumsal yaşamın güvenlik algılamalarıyla biçimlendirilmesi olarak da kavranırsa, anti-militarizm, “güvenlik mi özgürlük mü?” sorusuna “özgürlük” cevabı verecektir. Oysa mevcut yaşam koşullarında, özgürlük değil, “zorunlu” sayılan güvenlik bir gerçektir. Bu durumda, anti-militarizm, var olan gerçeğin dışında gelişen bir arayıştır, gerçekliğe isyandır. Anti-militarizm, askeri değer ve pratiklerin yüceltilmesine, itaat mekanizmalarına karşı bireyin iradesini ve doğayı savunur. Anti-militarizm, vicdani ret örneğinde olduğu gibi, eylemlerinde itaatsizliği, bir yöntem olarak benimser. İtaatsizlik, toplumsal değişimin ya da bireyin kendi yaşamını özgürce sürdürme arzusunun önüne geçen gelenek, buyruk, hukuk gibi statüko yapılarına karşı geliştirilen bir direnmedir. Anti-militarist itaatsizlik, şiddet içermez, meşruiyetini yasalardan değil, toplumun adalet duygusundan alır, eylemin amaç ve biçimini açık, anlaşılır bir şekilde ortaya koyar, çifte standarda düşmemeyi, bir sistem projesi sunmamayı esas alır. (Kavramlar Sözlüğü II, “Anti-militarizm”, Özgür Üniversite Yayınları)

Gerçek bir sivil itaatsizliği öngörürken, vicdani ve derin bir inancı dile getirir; uyarır ancak tehdit etmez. Hukuk sisteminin ya da otoritenin kabulünü değil aksine var olan statükoya karşı bir direnmeyi ifade eden itaatsizlik tutumunun öznelere, eylemin sonuçlarına katlanmaya hazırdır. Dolayısıyla anti-militarizm, bilinçli ve ahlaklı özneler tarafından sergilenen politik bir tutumdur. Bu politik ve ahlaki anlayışın önemli örneklerinden biri olan vicdani ret, militarizmin üyesi olmayı reddederek, bunu bir hak olarak sivil itaatsizlik yoluyla talep ederken, militarizmin, devletin baskı aygıtlarının kullanıldığı çıplak şiddeti ve baskıyı da teşhir etmektedir. Asker olmayı reddetme sadece asker olmayı, öldürmeyi reddetme olmayıp, onun ötesinde düşünme yeteneği ve iradesi elinden alınmış bir itaatkâra dönüşmeye karşı itiraz olduğundan militarizmin zayıflatılması ve

gücün şiddetine karşı direnilmesi bakımından da önemli bir işlev görmektedir. Militarizm tek tipleştiren bir itaat düzeni olduğundan, vicdani reddin sivil itaatsizlik olarak ortaya koyduğu itaat etmeme tavrı, doğrudan doğruya militarist düzene karşı bir tavidir. Bir sivil itaatsizlik eylemi olarak gücün denetiminden çıkılabileceğini göstermesi bakımından da vicdani ret itirazı anti-militarizme karşı önemli bir direniş noktası olmaktadır. Bu nedenlerle vicdani ret itirazı anti-militarizme karşı birey-yurttaşları ahlaki, politik ve toplumsal bir sorumluluğa davet etmektedir.

Tahakkümcü erkek kimliği ve vicdani ret

Ulus-devletle özdeşleşen militarist yapılanma erkeğe başta ulus-devletin düşmanlarına karşı savaşmak, aile ve kadınları yönetmek, ekonomide çalışan kesimleri patronaj sistemi altında disipline etmek gibi şiddet kullanmayı içeren roller vermektedir. Modernizmin normal bir süreci olarak görülen erkek olmanın dayandırıldığı değerler erkekleri şiddet kullanmaya yönlendirmektedir. Erkekler bu rollerini oynarlarken zorlanmadan erkeklik değer ve davranışlarını da içselleştirmektedirler. Bu bakımdan vicdani ret itirazı şiddete dayalı erkeklik değerleriyle birlikte militarizmin de eleştirilmesinin yolunu açmaktadır. Bu yolu açmada vicdani ret itirazında bulunan erkeklerin rolü vardır. Ancak kadınların da farklı politik fikirleri ve deneyimleriyle devletin erkeklere zorunlu askerlik hizmeti dayatmasının kökenindeki militarizmin devam edip, etmemesinde önemli rolleri bulunmaktadır. Geleneksel erkeklik standartlarını belirleme ve koruma konusunda kadınlar da etki sahibidirler. Askerlik yükümlülüğünden kaçınan bir erkeği erkeklik kodlarına uymamakla suçlayan her kadın erkekleri harekete geçirmede devlete yardımcı olabilir. (Cynthia Enloe - Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde?" Çev: Balam Nedim Kenter, Vicdani Ret Konferansı, Bilgi Üniversitesi)

Askerlik politikaları kadınların görüşü alınmadan oluşturulamaz!

Türkiye, Güney Kore, Almanya, Yunanistan, Rusya, Meksika, İtalya, İsrail ve İsveç'te halen zorunlu askerlik hizmeti uygulaması devam ediyor. Herhangi bir ordunun askere alma çalışmalarından erkeklik vurgusunu çıkarmak, ordunun kurum olarak korunması çabasını ciddi şekilde etkileyecektir. Rusya'da "Asker Anneleri" ismiyle örgütlenen bir grup kadın genç erkek askerlerin yaşadıkları fiziksel tacizi açıklamakla kalmayıp, oğulları askere çağrılan annelerin oğullarına nasıl askerlik muafiyeti kazanacaklarını öğreten seminerler düzenlemektedirler. (Enloe - a.g.y) Bu nedenle devletin ordu stratejistleri kadınlar konusunda endişe duymaktadırlar. Kadınlar militarizme dayanan bir erkeklik standardını destekleyecek mi? Kuşkusuz devletin bu kaygısı zorunlu askerlik hizmeti uygulaması bulunmayan ülkelerde de geçerli durumda. Tamamen gönüllülerden oluşan ordular için bile devletin genç erkeklerin orduya katılmalarını özendirme bakımından kadınlara ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bakımdan askerlik politikaları kadınların görüşü alınmadan oluşturulamaz. Erkek egemen sistem şiddete dayalı olarak militarizmi erkek ve kadın kimlikleri üzerinden yeniden üretmektedir. Militarizmi besleyen erkeğin kullandığı şiddet yine erkeğe geri dönmektedir. Vicdani ret bu nedenle erkeğin şiddet ve militarizmle yüzleşmesini sağlayacak bir itirazdır. (Serpil Sancar - "Vicdani Ret ve Eril Şiddet", Vicdani Ret Konferansı, Bilgi Üniversitesi) Ancak kadınların askerlik yükümlülüğüne tâbi olmamalarına rağmen vicdani ret itirazına destek vermeleri çok önemlidir. Bu destek yaşamlarını etkileyen militarizmin tüm biçimlerine karşı herkesle dayanışma içinde mücadele etmeye kararlı olduklarını işaret etmiş olacaktır.

Farklı cinsel kimlikler ve vicdani ret

Toplumlar sisteme uymayan herhangi bir düşünce veya davranış

şeklini hastalık ya da sapkınlık olarak saymaya eğilimlidirler. Çünkü bireyin sisteme uyum sağlamaması bir taraftan onun acı çekmesine neden olur, diğer taraftan bu durum sistem için de olumsuz bir örnek olarak sorunlar çıkarır. Bu nedenle müdahale edilerek bireyin sisteme uydurulması söz konusu hastalığın ya da sapkınlığın ilacı olarak görülür. Cinsel yönelim temelinde yapılan ayrımcılık da en yakıcı insan hakları sorunlarından birini oluşturmaktadır. Cinsel azınlıkların (gay, lezbiyen, biseksüel, transseksüel) karşılaştıkları insan hakları ihlalleri çok uzun bir geçmişe sahip bulunmaktadır. Cinsel azınlıklar içinde yukarıda sayılanların dışında travestiler, karşı cins giysisi giyenler (cross-dresser), aracinsiyetliler (intersexuals), cinsel organları belirsiz çift cinsiyetliler (hermafroditler), hadım olanlar gibi çeşitlilikler bulunmaktadır. Farklı cinsel kimliklere karşı ayrımcılık yapılmasına ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önemli kararlar vermiştir. Cinsel azınlıkların açtığı davalar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özellikle aile hayatına ve özel hayata müdahaleyi yasaklayan 8. maddesi ile ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddeyi esas alıyordu. AİHM 1999'da İngiltere'den açılan bir davada lezbiyen oldukları için dört askerin ordudan ihraç edilmesini özel hayata müdahale sayarak İngiltere'yi mahkûm etmiştir. (Lustig, Prean, Smith, Grady davası). AİHM yine Sutherland davasında da heteroseksüeller ve homoseksüeller için getirilen farklı yaş sınırlamalarını hem özel hayata müdahale olarak kabul etmiş hem de ayrımcılık yasağına aykırı davranıldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu karar ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. madde açısından çok önemlidir. Madde metninde cinsel ayrımcılık geçmemesine rağmen AİHM "cinsel yönelim temelinde gerçekleştirilen ayrımcılığı" da ayrımcılık kapsamına almıştır. Kendini cinsel yönelimi itibarıyla farklı tanımlama çoğunlukla sanıldığı gibi bir hastalık ya da sapkınlık değildir. İnsan kendini cinsel açıdan nasıl hissediyor ve tanımlıyorsa eşit koşullarda öyle yaşayabilmeli

ve bu nedenle herhangi bir ayrımcılığa uğramamalıdır. Bu konuda çoğunluğun baskısı ve dayatması kabul edilemez. Her insanın kendi cinsel kimlik tanımını özgürce yapmaya ve ona uygun yaşamaya hakkı vardır. Farklı cinsel kimliklere sahip olanların ötekileştirilmeleri, fiziki şiddete maruz kalmaları, zorla tedavi ve muayeneye gönderilmeleri, göçe zorlanmaları, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından mahrum bırakılmaları uygulamalarına son verilmelidir. Avrupa Birliği, çeşitli anlaşmalarında ve sözleşmelerinde cinsel eğilime karşı ayrımcılık yapılmasının yasak olduğunu vurgulamıştır. Kabul ettiği yönergelerle çalışma hayatının ve toplumsal hayatın her alanında cinsel ayrımcılığa karşı düzenlemeler getiren Avrupa Konseyi 20 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı direktifinde din, inanç, cinsel eğilim ve yaş göz ardı edilmeksizin iş ve eğitimde eşit muamele ilkesini getirmiştir. Avrupa Konseyi ayrıca cinsel eğilim hakkındaki kurallarla ilgili olarak tüm üye devletlere 2003 Aralık ayına kadar kanuni sistemlerini söz konusu direktifteki gereklilikleri yerine getirmeleri için süre vermiştir. 2002 Nice Zirvesi'nde onaylanan Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin III. bölümünde eşitlik başlığı altındaki 21. maddede ayrımcılık yasaklanmıştır. Bu maddede cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır.

Türkiye'de erkek sayılmanın en önemli aşaması askerlik yükümlülüğünü yerine getirmektir. Bu nedenle askere alınmadan önce ruh ve beden sağlığı kontrol edilen erkek eğer farklı cinsel kimliğe sahip olduğunu söyleyerek askerlik yapmak istemediğini belirtirse, bu beyanı yeterli sayılmayarak kendisinden bu durumu kanıtlarıyla ispatlaması istenilmektedir (cinsel ilişki anında çekilmiş

fotoğraflar, rektal muayene gibi). Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yönetmeliği'nin "Psikoseksüel Hastalıklar" bölümünün 17. maddesinin 4. fıkrasına göre psikoseksüel davranış bozukluklarının askerliğe elverişsizlik sonucunu doğurabilmesi için yükümlünün seksüel davranış bozukluklarının tüm yaşamında ileri derecede belirgin olması, askerlik ortamında sakıncalı bir durum yarattığının ya da yaratacağının gözlem ve belgelerle saptanması gerekir. Ayrıca Askeri Ceza Kanunu'nun 153. maddesinin 2. fıkrasında bir kimseyle gayritabii mukarenette (doğal olmayan cinsel ilişki) bulunan asker kişinin eylemi suç olarak kabul edilmiştir. Bu suçu işleyen asker kişilere, fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri'nden çıkarma cezası, erbaşlar için rütbenin geri alınması cezası verilir. Yukarıdaki düzenlemelerden anlaşıldığı gibi TSK eşcinselliği davranış bozukluğuna bağlı ruhsal bir hastalık olarak kabul etmekte, hatta eşcinselliğin yaşanmış olmasını suç olarak değerlendirip, askeri yargı aracılığıyla cezalandırmaktadır. Bireylerin eşcinsel olmaları nedeniyle TSK'dan çıkarılmaları kadar, askere alınırken eşcinsel olmaları nedeniyle bedenleri ve özel yaşamları üzerinde müdahale oluşturan aşağılayıcı eylemlerde bulunularak sadece eşcinsel olmaları nedeniyle askere alınmayıp ötekileştirilmeleri insani olmayıp, hukuka da aykırıdır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 75. maddesindeki düzenleme, vicdani ret itirazında bulunan ve askeri mahkemelerde yargılanan eşcinsellerin rektal muayeneye gönderilmelerine olanak vermektedir. Şüpheli veya sanık üzerinde iç beden muayenesi yapılabilmesine olanak veren bu maddenin 4. fıkrası cinsel organlar ve anüs bölgesinde yapılan muayenenin de iç beden muayenesi sayılacağını belirtmektedir. Sistem uygun davranmayan her türlü farklı cinsel kimliği taşıyan özne heteroseksüel iktidar karşısında nesneleştirilmekte, sistemin devamı için sistem dışına itilip, cezalandırılarak ötekileştirilmektedir. (Judith Butlerc- Feminism and The Subversion of Identity)

Farklı cinsel tercihi olan bireyin vicdani ret itirazını kabul etmeyerek, onun eşcinsel olduğunu tespit yoluyla askerlik dışına itmek insaniyet değerlerinin dışında bir yaklaşımdır. Sadece vicdani ret itirazında bulunan eşcinsel bireyi anal seks ilişkisi yaşayıp yaşamadığını tespit etmek amacıyla rektal muayene olmaya zorlamak, cinsel ilişkiye ait fotoğraflar istemek vücut bütünlüğüne bir saldırı olduğu gibi, özel yaşamın ihlali yoluyla ayrımcılık yapmaktır.

Askeri itaat ve disiplin

İnsanı asker olacak şekilde itaatkâr kılıp, koşullandırmak sadece ölmeye ve öldürmeye hazır ve istekli yapmak olmayıp, aynı zamanda o insanın denetimini de ele geçirmektir. Bireyin şiddet kullanma potansiyelini serbest bırakmak ne kadar zorsa, bu potansiyelin dışavurumunu ve sınırlarını dengeleyip bir komutaya bağlı kılmak da o kadar zordur. Bu nedenle askerlere kurallar yoluyla dengeleyici, sınırlayıcı tekniklerle birlikte sert ve ödünsüz yaptırımlar uygulanır. Kayıtsız ve koşulsuz boyun eğme ile duruma göre sivil kuralları ihlal edebilme esneklikleri orduyu diğer kurumlardan ayırır. Ordu kesin hiyerarşik kademelere bölünmüş, rasyonalize edilmiş bir kurumdur ama diğer yandan da eşitlikçi bir erkekler birlikteliğidir. Hiyerarşik yapı ile eşit erkekler birlikteliğine ilişkin istemler birbirlerine ters düşseler bile hiyerarşik yapı bu birlikteliğin gelenek ve gücünden yararlanır. Kolektif kural ihlalleri (sarhoş olma, yağma, tecavüz gibi), kişisel ödüllendirmeler, askeri ritüeller gibi uygulamalar askerler arasında etkili bağların kurulmasını sağlarken, mutlak itaati de dengelemektedir.

Ordular sadece itaatkâr, uysal, cesur ve teknolojik becerilerle donanmış askerler üretmekle kalmazlar, aynı zamanda kendilerini askerliğe yaramaz duruma getirenleri, firarileri, pasifistleri, isyancıları,

savaş nevroitiklerini de üretirler. Askeri personeli disiplin altına alma çabalarıyla, bu çabaların boşa gittiği girişimler bir arada yürür. Bu nedenle disipline etme eylemi kendini düzensizlik tehdidi ve tehlikesine sürekli karşı koyma eylemi olarak gerçekleştirilmektedir.

Askeri itaat, devletin örgütlü şiddeti ile gönüllü ya da zoraki işbirliği yapmak demektir. Hannah Arendt itaat söyleminin meşrulaştırıcı karakterini eleştirerek bir diktatörlükte insanın kişisel sorumluluğunun ne olduğuna ilişkin olarak şöyle demektedir. “Ancak bir çocuk söz dinler, bir erişkin kişi itaat ederse, bu durumda itaati talep eden otoriteyi ya da yasayı destekliyor demektir. Üste, amire itaatten söz etmek yerine, küçük çarkın ve çarkların işleyişini, ortak bir girişimin desteklenmesi olarak görmek daha mantıklı olacaktır. Ülkenin yasalarına itaat ediyorsam, gerçekten onun anayasasını destekliyorum demektir. Dolayısıyla da emirlere uymuş ve olup bitene katılmış olanlara “niçin itaat ettin?” yerine “niçin destekledin?” diye sormak gerekir. Devlet gücü hayat ve ölüm hakkındaki egemenlik hakkını elinde bulundurma talebini yürürlüğe koyarken askerler öldürmek ve hayatlarını ortaya koyarak devletin şiddet tekeli güvenceye alırlar.” (Bröcling - a.g.y)

Disipline etmek insan malzemesinin olabildiğince ileri düzeyde bir işe yararlılık ve boyun eğiş sağlayacak şekilde işlenmesi demektir. Orduları diğer disiplin kurumlarından ayıran husus askerin toplumsal işlevinin ölmeye ve öldürmeye hazır olmasıdır. Bu hazır olma durumu bütün tarihsel dönüşümlere rağmen, askeri disiplinin sürekli ve kalıcı olmasını sağlamaktadır. Tarihsel süreç asker üreten mekanizmayı ve dolayısıyla askeri sadece karmaşık silah teknolojilerinin donanım ve kullanımı yönünden değiştirmiş, uzmanlaştırmış ancak emir üzerine şiddet kullanma konusunda hazır ve istekli olma yönündeki biçimlendirme değişmemiştir.

Disipline etme, direnişini de kıskırtmaktadır. Askerler firar etmek-te, başkaldırmakta, intihar etmekte, askerliğe yaramaz duruma gelmek amacıyla kendilerini yaralamakta, emirleri yerine getirmeyi reddetmektedirler. İtaat üretimi bu nedenle aynı zamanda itaatsizliğin önlenmesini ve cezalandırılmasını öngörmektedir. (Bröcling - a.g.y) 18. yüzyılda firar suçlarının önlenmesi için bedensel cezalar ile mal varlığına el koymayı öngören bir yaptırım sistemi uygulanmıştır. Daha sonraları genel zorunlu askerlik hizmetinin uygulanmasıyla birlikte ordu için başarısız ve bozucu olabilecek kişiler silâh altına alınmadan saptanıp baştan önlem alınması yoluna gidilmiştir. Nasyonal sosyalistler bu önlemi söz konusu kişilerin fiziksel olarak yok edilmesi noktasına götürmüşlerdir. Zamanla inancı gereği savaş görevini şiddet kullanmanın tekniğini öğrenmeyi, insan öldürmeyi reddetmenin meşrulaştırılması ile bu kişilere sivil alandaki hizmetlerde görevlendirilme yolu açılmıştır. Vicdani ret itirazı bu sonucun alınmasını sağlamıştır.

Türkiye'deki durum

Türkiye vicdani ret konusunda Ermenistan, Yunanistan, Güney Kıbrıs gibi ülkelerden geride Azerbaycan ile aynı durumda bulunmaktadır. Avrupa Konseyi, bu konuda Türkiye'ye tavsiyede bulunmuştur. Türkiye'de halen vicdani ret itirazında bulunup, dört yıl hapis cezasına mahkûm edilen Mehmet Tarhan'ın durumu Avrupa Konseyi Hukuk ve İnsan Hakları Komisyonu'na taşınmıştır. Yine vicdani ret itirazında bulunan Yunus Erçep'in durumu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmüş ve yapılan başvuru kabul görmüş olup, Türkiye'nin mahkûm edilme olasılığı güçlüdür. Türkiye'de vicdani ret itirazında bulunan kişilerden askerlik hizmetine alınanlar askeri hizmeti reddettiklerinde askeri mahkemelerde yargılanmakta, Askeri Ceza Kanunu'nun emre itaatsizlikte ısrar suçunu düzenleyen maddesi zorlanarak ağır yaptırımlara uğratılmaktadırlar.

Türkiye’de vicdani ret itirazı ilk kez İzmir Savaş Karşıtları Derneği Başkanı Osman Murat Ülke’nin eski TCK 155. maddedeki “hal-ki askerlikten soğutma” suçunu işlediği gerekçesiyle tutuklanması ile gündeme girdi. Cezaevinden askeri birliğe sevk edilen Osman Murat Ülke, üniforma giymeyi reddederek itirazını sürdürünce ve bu ısrarını her defasında yineleyince, askeri mahkemece 8 ayrı emre itaatsizlikte ısrar suçundan, ayrıca birliğine katılmaması nedeniyle iki kez firar suçundan mahkûm edildi ve bu mahkûmiyetleri nedeniyle 701 gün cezaevinde kaldı. Kalan cezanın infazının tamamlanması için yıllarca aranan Osman Murat Ülke bu nedenle saklanmakta olup, resmi bir adres sahibi olamamakta, resmi hiçbir işlem yapamamakta, evlenememekte, oğlunu tanıyamamakta, dernek ve siyaset etkinliklerinde bulunamamaktadır. Osman Murat Ülke, durumunu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne taşımış, pasifist olmasından ve vicdani ret itirazında bulunmasından dolayı kovuşturulması ve mahkûm edilmesi nedeniyle davasını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 3. (insanlık dışı veya alçaltıcı muamele yasağı), 5. (özgürlük ve güvenlik hakkı), 8. (özel hayata ve aile hayatına saygı) ve 9. (düşünce, inanç ve din özgürlüğü) maddelerine dayandırmıştır. Mahkeme Türkiye’yi mahkûm eden kararın gerekçesinde, Türkiye’deki yasal çerçevenin bireyin inançları nedeniyle askerlik hizmetini yapmayı reddetmesinden kaynaklanacak durumları karşılamak açısından yeterli olmadığını, başvurucunun bulunduğu duruma uygulanacak genel yasal düzenlemenin uygun olmayan doğası nedeniyle başvurucunun sonu kesilmeyecek olan kovuşturmalardan ve mahkûmiyetlerden kaçtığını ve kaçacağını belirtmiştir. Mahkeme gerekçesinde devamla, başvuru aleyhine mevcut olan çok sayıda kovuşturma ve kovuşturma sonucu ortaya çıkan mahkûmiyetlerin kümülatif etkilerinin ve kovuşturma ve ceza süreleri arasındaki ardıllık ilişkisinin ve başvurucunun hayatının geri kalan kısmının da kovuşturulabilecek olması olgusunun,

başvurucunun askerlik hizmetini yapmasının sağlanması amacı ile orantılı olmadığını, söz konusu işlemlerin başvurucunun entelektüel kişiliğini ezmeyi, başvurucuyu aşağılayan ve onu alçaltan korku ve tedirginlik hislerinin doğmasına neden olmayı ve reddiyesini ve kararlılığını kırmayı amaçladığını, başvurucunun hemen hemen “ sivil ölüm” olarak tabir edilebilecek gizli bir hayatı sürmeye zorlanmasının ve başvurucunun bunu kabul etmekte zorlanmış olmasının demokratik bir toplumdaki cezalandırma rejimine aykırı olduğunu, maruz kalınan muamelelerin ciddi bir ıstırap ve acıya neden olduğunu, bu nedenlerle söz konusu işlemlerin sözleşmenin 3. maddesine aykırı bulunduğunu belirtmiştir. Kanımızca mahkemenin kararını dayandırdığı sözleşmenin 3. maddesindeki insanlık dışı onur kırıcı muamele yasağı yanında sözleşmenin 9. maddesindeki vicdan ve din özgürlüğü alanında da bir değerlendirmeye yapması uygun olacaktır.

Ayrıca Askeri Yargıtay Daireler Kurulu, total retçi Mehmet Tarhan'ın davasıyla ilgili gerekçeli kararında eşcinselliği psikoseksüel bozukluk olarak nitelemiştir. Oysa ne psikiyatrlar ne de psikologlar, eşcinselliği hastalık saymaktadır. Nitekim Mehmet Tarhan, ordunun yapmak istediği eşcinsellik muayenesini başından beri reddetmektedir. Askeri Yargıtay Daireler Kurulu, 9 Mart 2006 tarihli gerekçeli karar metninde, eşcinsellikle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “... Homoseksüalite'nin (eşcinselliğin), TSK Sağlık Yeteneği Yönetmeliği'nin 17/B – 3, 17/0 – 3 maddelerinde 'askerliğe elverişsizlik' halini öngören psikoseksüel bozukluklar ve ileri derecede psikoseksüel bozukluklar kapsamında olması, askerliğe elverişli olmadığını ileri sürenlerin askeri hastane sağlık kurullarınca belirtilen esaslar çerçevesinde bu durumda olup olmadıklarının saptanmasının gerekmesi (1111 sayılı kanunun; 26, 27, 28, 38, 41'inci maddeleri) karşısında, sanığın bu yöndeki muayene ve sağlık kurulu

işleminin 1111 sayılı yasa kapsamında tabi olup zorunlu olduğuna...” Ancak, karar metninin göndermede bulunduğu TSK Sağlık Yeterneği Yönetmeliği’nde de hastalıkların/bozuklukların sıralandığı eklerde de eşcinselliğe dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Yönetmelikte, psikoseksüel ve ileri derecede psikoseksüel bozukluklar ilgili ifadeler yer almaktadır. Psikoseksüel bozukluklar: “Bu fıkraya gireceklerin; seksüel davranış bozukluklarının askerlik ortamında bilinerek sakıncalara yol açması, bu durumun kıt’a anketi veya resmî belgelerle saptanması gereklidir.” İleri derecede psikoseksüel bozukluklar: “Bu fıkraya gireceklerin seksüel davranış bozukluklarının tüm yaşamlarında ileri derecede belirgin olması, askerlik ortamında sakıncalı bir durum yarattığının ya da yaratacağının gözlem veya belgelerle saptanması gerekir.” Askeri Yargıtay Daireler Kurulu bu kararda ayrıca Mehmet Tarhan’ın eyleminin “emre itaatsizlikte ısrar suçunu oluşturduğunu ve vicdani ret gerekçesinin kabul edilemeyeceğini, vicdani reddi birçok ülkenin bir hak olarak kabul etmesine karşın, bu konuda bağlayıcı bir kural ve ülkemizce de bu yönde bir hak tanınmadığını belirterek, AİHM nin Osman Murat Ülke davasında Türkiye Cumhuriyeti’ni mahkûm etme gerekçelerini farklı ve eksik yorumlamıştır. Oysa, AİHM Osman Murat Ülke davasında, başvuru- nun her serbest bırakılışında alayına tekrar götürüldüğünü, burada askerlik yapmayı ve askeri üniformayı reddetmesi üzerine tekrar mahkum edilerek cezaevine gönderildiğini, ayrıca hayatının geri kalan kısmını zorunlu askerlik yapmayı reddetmesi halinde cezaevine gönderilme riski ile yaşamak zorunda bırakıldığını, bununla bağlantılı olarak Türk mevzuatında askeri üniformayı vicdani ve dini nedenlerle giymeyi reddedenler açısından herhangi özel bir hükmün bulunmadığını, görünüşe göre konuyla ilgili uygulanabilir hükümlerin, bir üst tarafından verilen emre itaat etmemeyi suç

olarak düzenleyen Askeri Ceza Kanunu'nun konuyla ilgili hükümler olduğunu, bunun ise vicdani reddi savunan kişiler açısından askerlik hizmetini yapmayı reddetmelerinden kaynaklanacak durumları karşılamak açısından yeterli bir yol sağlamadığını, başvurunun bulunduğu duruma uygulanacak genel yasal düzenlemenin uygun olmayan doğası nedeniyle, sonu kesilmeyecek olan kovuşturmalardan ve mahkumiyetlerden hep kaçtığını ve kaçmakta olduğunu belirterek, başvurunun hayatının geri kalan kısmında kovuşturulabilecek olması olgusu, başvurunun askerlik hizmetini yapmasının sağlanması amacı ile orantılı olmamıştır diyerek, bu durumun onu, aşağılayan, alçaltan, korku ve tedirginlik hislerinin doğmasına neden olduğunu, reddini ve kararlılığını kırmayı amaçladığını, bu durumun başvurunun “sivil ölüm” olarak tabir edilebilecek gizli bir yaşamı sürdürmeye zorladığını, bununsa demokratik bir toplumdaki cezalandırma rejimine aykırı olduğunu belirterek Türkiye'yi mahkum etmiştir.

Askeri Yargıtay Daireler Genel Kurulu AİHM'nin bu kararını, başvurunun 701 gün hapsedilmiş olması ve her an yakalanma riski bulunması nedeniyle sıkıntı yaşadığını ifade ettiğinden AİHS 3. maddesinin ihlal edildiği şeklinde yorumlamış ve bu kararın bağlayıcı nitelikte olmadığını, bildirici nitelikte olduğunu belirterek; vicdani ret düşüncesini açıklamanın, bunu hak olarak kabul etmeyen ülke yönünden bağlayıcılığı bulunmadığı gibi ülkenin iç hukukuna göre suç sayılan eylemlerden ötürü sanığın askeri mahkemede yargılanması ve hüküm giymesinin AİHS'ye aykırı olmadığı gerekçesiyle ileri sürülen temyiz nedenlerini de reddetmiştir. Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nun vermiş olduğu karar, Türkiye'nin vicdani bu hakla ilgili gelişmeleri ve AİHM'nin bağlayıcı nitelikteki kararını önemsemeyen ve tüm bunları yok sayarak verilmiş bir karardır. Mehmet Tarhan tahliye edilmesine rağmen halen askeri

yasalar gereğince “fırari” konumunda bulunmaktadır. Bu durumda Mehmet Tarhan, Osman Murat Ülke ile ilgili AİHM kararında belirtilen “sivil ölüm” olarak tabir edilebilecek gizli bir yaşamı sürdürmeye zorlanmakta, belirsizlik durumu ve her an ceza alma riski ile karşı karşıya bulunmaktadır. Askeri Yargıtay Daireler Kurulu Mehmet Tarhan’ın eşcinsel konumunu patoloji olarak tanımlama konusunda da ısrar etmiştir. Bu durum insan haklarına, AİHS’ye ve Anayasa’ya aykırı olduğu halde dikkate alınmamıştır. Diğer yandan ilgililerce AİHM’nin Osman Murat Ülke kararından sonra bu doğrultuda bir düzenleme yapılmak üzere çalışmaların başlatıldığının belirtilmesine karşı bu durum hala belirsizliğini sürdürmektedir. Türkiye’nin vicdani ret konusunda bir an önce çözümler üretmesi ve Askeri Yargıtay Daireler Genel Kurulu’nun aksine bağlayıcı nitelikte olan AİHM kararında da belirtildiği gibi vicdani retçilerin Askeri Ceza Yasası ile yargılanmalarının ve cezalandırılmalarının önüne geçilmesi, Türkiye’nin vicdani reddi bir hak olarak kabul ederek bir an önce iç hukuk düzenlemesini yapması gerekmektedir:

Vicdani retçi Halil Savda da yargılanması sonucunda bir kez “fırar”dan ve iki kez de “emre itaatsizlikte ısrar”dan olmak üzere toplam 21,5 ay hapis cezasına çarptırılmış, yaklaşık 2 ay hücrede kalmıştır. Halil Savda tahliye edildikten sonra yaptığı açıklamada infaz yasasından dolayı erken çıkmasının da tamamen keyfi olarak engellendiğini ve bu nedenle geç tahliye edildiğini, tutuklanmasından itibaren, eyleminden vazgeçmesi ve fikirlerini değiştirmesi için her türlü baskı ve işkenceye maruz kaldığını, hukukun ayaklar altına alındığını belirtmiştir. Yine İslami inancı nedeniyle askerlik yapmayı reddeden ilk vicdani retçi olan Enver Aydemir de tutuklanmış daha sonra birliğine teslim olması uyarısıyla serbest bırakılmış olup, yargılanması halen devam etmektedir.

Türkiye’de vicdani ret hakkını öne sürenler ve bu hakkı talep edenleri sözlü veya yazılı anlatımla destekleyenler TCK 318. maddede düzenlenen “halkı askerlikten soğutmak” suçundan yargılanmaktadır. Bu maddeye göre halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezası öngörülmekte, bu suçun basın ve yayın yoluyla işlenmesi durumunda ceza yarı oranında arttırılmaktadır. Ayrıca bu suç Terörle Mücadele Kanunu’nun 1. maddesinde belirtilen “terör amacı” ile işlendiği takdirde terör suçu sayılmaktadır. Böylece bu düzenlemeyle cezanın alt ve üst sınırı yükseltilmiş ve bu suçu işleyenlerin DGM’ler yerine kurulmuş olan özel yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri’nde yargılanmalarının yolu açılmış oldu. Aşağıdaki örnekler vicdani ret hakkını savunmada ifade özgürlüğü alanında karşılaşılan baskı ve kısıtlamaları göstermektedir.

Eski TCK 155. maddenin yürürlükte olduğu dönemdeki uygulamalar:

- Sokak Dergisi’nin 1989 sonunda yapmış olduğu bir kampanya ile vicdani retlerini açıklayan Tayfun Gönül ve Vedat Zencir ilk vicdani retçiler oldu. Bunun üzerine “Halkı askerlikten soğuttukları” iddiasıyla sivil mahkemede yargılandılar. Mahkeme Tayfun Gönül’e üç ay hapis cezası verdi, bu ceza daha sonra para cezasına çevrildi.

- HBB kanalında 1993 yılında yayınlanan “Anten” programında, Savaş Karşıtları Derneği (SKD) Başkanı Aytek Özel ve vicdani retçi Menderes Meletli ile röportaj yaptıkları gerekçesiyle, program yapımcısı Erhan Akyıldız ve muhabir Ali Tefvik Berber, askeri mahkemede yargılandı. Akyıldız ve Berber tutuksuz yargılandı ve iki ay hapis cezasına çarptırıldı.

- Sanatçı Bilgesu Erenus, Ocak 1993'de Lüleburgaz'daki bir toplantıda yaptığı konuşmada, 'halkı askerlikten soğutacak ifadeler kullandığı' iddiasıyla Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nce iki ay hapis cezasına çarptırıldı. Cezanın Askeri Yargıtay'da onaylanması üzerine Erenus Bayrampaşa Cezaevi'ne gönderildi. Hakkında, "An-neler! Rica ediyorum, yalvarıyorum. Çocuklarınızı askere gönder-meyin" sözleri nedeniyle dava açılan Erenus, 16 Mayıs 1996 tarih-inde serbest bırakıldı.

- Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) Genel Başkan Yardımcısı Saruhan Oluç ve İşçiler ve Politika adlı aylık gazetenin sorumlu Yazı İşleri Müdürü Mustafa Doğan, gazetenin Aralık 1993 nüsha-sında yayımlanan "Haydi Askere" başlıklı yazıda "Halkı askerlik hizmetinden soğutacak neşriyatta bulundukları ve milli mukave-meti kırdıkları" iddiasıyla yargılandı. Yargılama sonucunda, iki-şer ay hapis ve 160 biner TL ağır para cezasına mahkûm edildiler. Doğan'ın hapis cezası paraya çevrildi. Oluç ise cezasını tamamlaya-rak tahliye oldu.

- Osman Murat Ülke, Genelkurmay Askeri Savcılığı'nın kararı üzerine, askerlik belgelerini yaktıktan bir yıl sonra tutuklandı. Ma-mak Askeri Cezaevi'nde tutuklu olarak kaldığı iki ay boyunca askeri uygulamalara uymadı ve başladığı açlık grevinin 23'üncü gününde talepleri kabul edildi. Artık askeri uygulamalara (asker elbisesi giy-mek, içtima, vs.) uyması için zorlanmayacaktı. Bu sırada Genelkur-may Askeri Mahkemesi'nde sürmekte olan dava 29 Ocak 1997'de sonuçlandı ve Ülke, TCK 155'e muhalefetten altı ay ceza aldı.

- Koray Düzgören ve Nilüfer Akbal, vicdani retçi Osman Murat Ülke'nin askere gitmeyi reddettiğinde yaptığı basın açıklamasının metnini Düşünceye Özgürlük Kampanyası çerçevesinde kitapçık

haline getirerek yeniden yayımlayıp, kendilerini 1998 Mart ayında İstanbul DGM savcılığına ihbar ettiler. Ankara Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde yargılanan Akbal ve Düzgören, ikişer ay hapse mahkûm edildi, ancak bu ceza 3 Eylül 1999 tarihli erteleme yasasına göre ertelendi. Düzgören, karardan sonra AİHM'ye başvurdu. AİHM, Düzgören'in adil yargılanmadığına ve ifade özgürlüğünün kısıtlandığına oybirliğiyle karar verdi ve Türkiye'yi tazminata mahkûm etti.

- Düzgören ve Akbal ceza alınca müzisyen Şanar Yurdatapan ve gazeteci Nevzat Onaran aynı metni bir kez daha yayımlayarak aynı yöntemle kendilerini ihbar ettiler. Sanıklar, Ankara Genelkurmay Askeri Mahkemesi tarafından ikişer ay hapse mahkûm edildi. Onaran ve Yurdatapan'ın cezaları 3 Eylül 1999 erteleme yasasının tarih sınırının dışında kaldığı için ertelenmeyerek kesinleşti ve ikisi de cezalarını yatıp çıktı. Kararın kesinleşmesinden sonra Yurdatapan ve Onaran AİHM'ye başvurdu. AİHM, Onaran için Türkiye'yi tazminat ödemeğe mahkûm etti, Yurdatapan'ın başvurusu ise henüz sonuçlanmadı.

- Düşünceye Özgürlük - 2000 kitabı yayıncıları Cengiz Bektaş, Yılmaz Ensaroğlu, Siyami Erdem, Vahdettin Karabay, Ömer Madra, Etyen Mahcupyan, Lale Mansur, Atilla Maraş, Prof. Ali Nesin, Zuhâl Olcay, Hüsnü Öndül, Yavuz Önen, Erdal Öz, Salim Uslu, Şanar Yurdatapan'a kitapta yer alan, biri ÖDP 2. Başkanı Saruhan Oluç'un, öteki vicdani retçi Osman Murat Ülke'nin yazıları nedeniyle, TCK 155'ten dava açıldı. Normalde herkese ikişer ay, Yurdatapan'a -aynı suçtu bir daha işlediği için- en az dört ay hapis cezası verilmesi gerekirken, tüm sanıklar için beraat kararı çıktı. Sanıklar, bu kararı "Adil Yargı ilkesinin ters yönden çiğnenmesi" olarak temyiz ettilerse de bu istek Askeri Yargıtay'ca reddedildi.

Yeni TCK 318. maddesinin

yürürlüğe girmesinden sonraki uygulamalar:

- İHD İstanbul Şubesi Vicdani Ret Komisyonu aktivisti Doğan Özkan, “İnsan Hakları Haftası” etkinlikleri kapsamında 12 Aralık 2004 tarihinde Selimiye Kışlası önünde İHD adına yaptığı basın açıklaması nedeniyle ‘Halkı askerlikten soğuttuğu’ iddiasıyla yargılandı. Üsküdar 1. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından, 20 Eylül 2006’da görülen karar duruşmasında beş ay hapis cezasına çarptırıldı. Ceza, mahkemece 3 bin YTL tutarında para cezasına çevrildi.

- Yazar Perihan Mağden hakkında, haftalık Yeni Aktüel dergisinde 27 Aralık 2005’te yayımlanan “Vicdani Ret Bir İnsan Hakkıdır” başlıklı yazısında “halkı askerlikten soğuttuğu” iddiasıyla, üç yıl hapis istemiyle dava açıldı. Genelkurmay’ın suç duyurusuyla açılan bu davanın ilk duruşmasında Mağden, İstanbul Adalet Sarayı’nın üçüncü katında ağır hakaretlere uğradı. Şehit yakınları ile gazilerden oluşan grup Mağden’e “Cariye”, “Maşa”, “İsrail’egit”, “PKK’lı” diye bağardı. 27 Temmuz 2006’da görülen ikinci duruşmada davayı karara bağlayan hâkim, Mağden’in eyleminin düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin kullanımı kapsamında kaldığını belirterek, beraat kararı verdi.

- Gündem Gazetesi muhabiri Birgül Özbarış hakkında 2005 ve 2006 yılındaki “Ne askerlik, ne savaş” yazı dizisi, “Türkiye Rolünü Oynarsa” yazısı, “Savaş karşıtı buluşma” haberi, “Retçilerden AB’ye mesaj var” başlıklı söyleşisi, “Vicdani retçiler AB müzakereleri süresince zorunlu askerliğin tartışılmasını istedi” haberi, “Kardeşlerinize Silah Çekmeyin” ile “Vicdani Retçi Savda: Askere Gitmeyin” başlıklı haberi gerekçe gösterilerek TCK 318’den yedi dava açıldı. Özbarış toplam 21 yıl hapis istemiyle yargılanıyor.

- Vicdani retçi Erkan Bolot ile yapılan ve 10 Ekim 2005 tarihinde yayımlanan “Savaşların İnsan Kaynağını Kurutalım” başlıklı söyleşi nedeniyle Birgün Gazetesi Pazar Eki editörü Gökhan Gençay ile sorumlu Yazı İşleri Müdürü İbrahim Çeşmecioğlu'na Beyoğlu 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde dava açıldı. Asliye mahkemesi, görevsizlik kararı vererek dosyayı DGM'lerin yerine kurulmuş olan Özel Yetkili İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk etti. Son olarak, Ağır Ceza Mahkemesi de görevsizlik kararı verdi.

- Halil Savda, 18.11.2004 tarihinde “örgüt üyesi olmak” suçlamasıyla yattığı cezaevinden tahliye edildi ve vicdani reddini açıkladı. Bu tarihten itibaren “hizmetten kısmen veya tamamen kurtulmak kastı ile emre itaatsizlik” suçlamalarıyla askeri mahkeme ve birlik arasında gidip gelen Savda'ya 2006'da bir de TCK 318. maddeden dava açıldı. “Lübnan'da sivillere zarar veren operasyonlarda görev almak istemiyorum” diyen ve 28 gün hapis cezası alan İsrail askerleri Amir Paster ve Itzik Shabbat'ı desteklemek için yapılan basın açıklamasını okuyan Savda, vicdani ret eyleminin yanı sıra bir de bu suçtan yargılanıyor.

- Vicdani ret hakkının tanınması ve vicdani retçi Halil Savda'nın koşulsuz serbest bırakılması talebini içeren basın açıklamasını, İnsan Hakları Anıtı önünde 12 Nisan 2007 tarihinde okuyan Vicdani Ret Çalışma Grubu'ndan Serpil Köksal ile “Asker Olma” pankartını taşıdığı iddia edilen İbrahim Kızırtıcı ve Şevket Murat gözaltına alındı. Daha sonra, Ankara Emniyet Güvenlik Şube Müdürlüğü'nün şikâyetiyle, haklarında “halkı askerlikten soğutukları” iddiasıyla dava açıldı.

TCK 318. madde zorunlu askerlik hizmetinin, vicdani ret hakkının tartışılmasını engellemekte olup, ifade özgürlüğü önündeki

en önemli barikatlardan birini oluşturmaktadır. Her türlü eleştiri teşvik veya telkin olarak değerlendirilebilmektedir. İfade özgürlüğünü ortadan kaldıran bu maddenin TCK'dan çıkarılması gerekmektedir.

Sonuç olarak Türkiye profesyonel orduya geçinceye kadar vicdani ret itirazına alternatif sivil hizmetler seçeneği getirerek yanıt vermek zorundadır. Vicdani ret itirazını sadece siyasi, dini, felsefi inanç gereği askerlik yükümlülüğünü yerine getirmemek şeklinde anlamak doğru değildir. Vicdani ret itirazı silahsız ve savaşırsız bir dünyaya ulaşmaya yönelik ve militarizme karşı bir dünyanın da ifadesidir. Ancak savaş teknolojisinin geliştiğı ve profesyonel ordulara geçildiğı bu çağda savaş hizmetinden kaçınmanın tek başına savaşları önlemeye yetecek bir araç olmadığı açıktır. Artık savaşlar en saldırgan biçimde gönüllü ya da özel güvenlik şirketlerinin çalıştırdığı profesyonellerden oluşan teknolojik seçkin birliklerce gerçekleştirilmektedir. Savaş karşıtlarının, askerlik karşıtlığını savaşa karşı olmanın kitlece politikleştirilmesinin ve aktifleştirilmesinin aracına dönüştürölmesini sağlamaları gerekir.

Askerin siyaset yapması nasıl engellenir?

Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında gerginliğe neden olan durum askeri bürokrasinin her üç erki baskılamasıdır. Bu baskılama hem sorunların çözümünü bloke etmekte, hem de erklerin çatışmasına yol açmaktadır. Yürütmenin başı olarak darbeleri postmodern darbeye önlemeye çalışan veya askerin hassasiyetlerini ön plana alan önemli yetkilerle donatılmış cumhurbaşkanları yürütmenin diğer başı olan bakanlar kurulu ve başbakanla gerilim yaşamaktadırlar. Askerin baskılaması özellikle yüksek yargı organlarının tarafsızlıklarını hatta meclisin denetim faaliyetini etkilemektedir. Bu durumda üç erk arasındaki uyum ve düzen bozulmakta, gerilim çıkmakta, bu gerilim toplumu da tedirgin etmektedir. Hukuku siyasetin aleti durumuna getirmek hukukun felsefesine aykırıdır. Hukukun amacı adaletin ve özgürlüğün sağlanmasıdır. Hukukun siyasallaştığı bir yerde bu iki değer de yitirilir. Bu yaklaşım yüksek mahkemelerin tarafsızlıkları ve güvenilirlikleri konusunda kuşku yaratır.

Erkler arası gerginliğin nedeni üç başlı yürütme ve çift başlı yargı düzenlemesini yapan anayasa ile birlikte darbeler geleneğinin pratiğidir. Ordu İmparatorluk döneminde zaman zaman iktidar değişikliklerinde önemli roller oynamıştır. Modernleştirilmeye çalışılan ordu 1905'ten itibaren yarı askeri bir güç olan İttihat ve Terakki aracılığıyla siyasileşmeye ve iktidar değişikliklerinde rol oynamaya başlamıştır. Anti-demokratik, komplocu, baskıcı yöntemler kullanan İttihat ve Terakki ideolojik üstünlüğünü meşrutiyetin arkasındaki güç oluşundan ve 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılmasında oynadığı rolden alıyordu. 9 yıl süren sıkıyönetim ve askeri yargı süreci İttihat ve Terakki'nin baskı araçları olmuştu. Ordu, İttihat ve Terakki üzerinden siyasete karışıyor veya karıştırılıyordu. Askeri güç siyasi ihtirasların tatmininde araç olarak kullanılıyordu.

İttihatçıların orduyu siyasete sokmaları kendi karşıtlarının da ordu içinde örgütlenmelerine yol açmıştır.(Halaskar Zabitan Grubu)

Siyaset yapan, siyasete karışan ordu Balkan hezimetini gibi bir başarısızlık yaşamıştır. Askeri gücün siyasi işlere karışmasından doğan ve doğabilecek sakıncaları görenler olmuştur. Sadrazam Mehmet Kamil Paşa bu durumu önlemeye çalışırken İttihatçılar tarafından görevden uzaklaştırılmıştır. Yine Halaskar Zabitan Grubu tarafından yayınlanan bildiride ordunun tarafsız kalması ve yalnız askeri işlerle ilgilenmesi zorunluluğuna işaret edilmiştir. Ayrıca Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi Meclis'te okunan programında askerlerin siyasetle uğraşmalarının önleneyeğini açıklamış ve bunun yasaklanmasına ilişkin olarak Askeri Ceza Kanunu'na ek bir kanun Meclis'te kabul edilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen askerin siyaset yapması engellenememiş, askeri güç, imparatorluğu bir düdükle savaşa sokarak sonunu hızlandırmıştır. Bugün yaşananların tarihin modern araçlarla bir tekrarı olarak yaşanmaktadır.

İşlenen suçlar

27 Nisan 2007 tarihinde internet yoluyla verilen muhtırayla asker tam anlamıyla demokratik rejime müdahale etmiştir. Muhtırayı veren asker kişiler zor tehdidiyle T.B.M.M'nin görevlerini kısmen veya tamamen yapmasını engellemeye teşebbüs etme suçunu işlemişlerdir. Bu suçun cezası ağırlaştırılmış müebbet hapidir.(TCK 311/1) Bu kişilerin eylemi ayrıca zor tehdidiyle anayasanın öngördüğü düzenin uygulanmasını önlemeye teşebbüs suçunu da oluşturabilir. Bu suçun cezası da aynıdır.(TCK 309) Ayrıca bu muhtıra cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda karar verme aşamasında olan Anayasa Mahkemesi'ni de etkileme amacını taşımaktaydı. Bunun sonucu muhtırayı verenler açısından yargı görevini yapanları hukuka aykırı olarak etkilemeye teşebbüs suçu oluşmuştu.(2-4 yıl hapis

- TCK. 277) Yine muhtırayı verenler “Ne Mutlu Türküm Diyene” demeyen herkesi düşman ilan ettiklerinden halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek suçunu işlemişlerdi.(1-3 yıl hapis - TCK. 216/1)

Muhtırayı verenler bu suçları işlemelerine rağmen neden yargılanamadılar? Çünkü asker kişiler bu suçları askeri mahalde işlemektedirler. Bu nedenle de sivil siyasi suçlar işlemelerine rağmen ancak askeri mahkemede yargılanabilmektedirler. Generaller sadece Genelkurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi’nde yargılanabildiklerinden muhtırayı veren Genelkurmay Başkanı’nın kendisi hakkında sicil verdiği askeri savcıya soruşturma emri vermesi beklenemeyeceği gibi askeri savcının da kendiliğinden soruşturmaya başlaması beklenemez. Tikanıklık burada yaşanmaktadır. Bunun için Anayasanın 145. maddesinin kaldırılması gerekmektedir. Bu madde askeri mahkemelerin görev alanını, kuruluş ve işleyiş esaslarını düzenlemektedir.

Askerler sivil yargıda yargılanabilir mi?

Bu maddede askeri mahkemelerin, asker kişilerin askeri olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmaları öngörülmüştür. (1961 Anayasasının 138. maddesindeki düzenlemenin aynı) Bu görev tanımı aynen 353 sayılı askeri ceza usul kanununa alınmıştır.(md.9) Bu geniş görev tanımı asker kişilerin sivil yargıda yargılanmalarını engellemektedir. Şemdinli davasına ilişkin Yargıtay’ın bozma gerekçesi bunu doğrulamaktadır. Bu anayasa maddesinin kaldırılması ve 353 sayılı kanunun yeniden sadece askeri disiplini ilgilendiren suçları kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak bu değişiklik yapıldığı takdirde muhtırayı veren asker kişiler sivil yargıda yargılanabileceklerdir. Yine bu değişiklik yapıldığı takdirde askeri disiplinin sağlanmasına

yönelik askeri suçları dışında asker kişiler sivil suçları bakımından sivil hâkimler önünde yargılanacaklardır. Böylece askerler açısından da adil yargılanma hakkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca Anayasanın Askeri Yargıtay'ı düzenleyen 156. maddesi, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ni düzenleyen 157. maddesi, Milli Güvenlik Kurulu'nu düzenleyen 118. maddesi kaldırılmalıdır. 117. madde değiştirilerek Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanı'na bağlanmalıdır. 125. madde değiştirilerek Yüksek Askeri Şura kararları yargı denetimine alınmalıdır.

Bunların dışında asker kişilerin işledikleri ve TCK.'da düzenlenen bazı siyasi suçlar Askeri Ceza Kanunu'na alınarak askeri suç haline getirilmişlerdir. Devletin egemenlik alametlerini aşağılama (TCK. 300), devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozma (TCK. 302), temel milli yararlar karşı hareket (TCK. 305), devlet güvenliğine ve siyasal yararlarına ilişkin bilgileri açıklama (TCK. 329), gizli kalması gereken belgeleri açıklama (TCK. 330), devlet sırlarından yararlanma, devlet hizmetlerine sadakatsizlik (TCK. 333), yasaklanan bilgileri temin etme (TCK. 334), yasaklanan bilgileri açıklama (TCK. 336), devlet güvenliği ile ilgili belgeleri elinde bulundurma (TCK. 339) suçları Askeri Ceza Kanunu'nun 54. maddesine alınarak askeri suç haline getirilmişlerdir. Askeri yasak bölgelere girme suçu da (TCK. 332) Askeri Ceza Kanunu'nun 57. maddesine alınarak askeri suç haline getirilmiştir. Yine askerleri itaatsizliğe teşvik etme suçu da (TCK. 319) Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesine alınarak askeri suç haline getirilmiştir. Bu suçları işleyen asker kişiler askeri bir suç işlemiş sayıldıklarından askeri yargının görev alanına girmektedirler. Üstelik 353 sayılı askeri usul kanununun 12. maddesi uyarınca asker kişi bu askeri suç haline getirilmiş sivil siyasi suçu bir sivil ile birlikte işlerse sivil kişi de askeri mahkemede yargılanmaktadır. Bu durumun önlenmesi için

Askeri Ceza Kanunu'nun 54,57 ve 58. maddelerinin kaldırılması gerekmektedir.

Neler değiştirilmeli?

Suç oluşturan muhtırada da ima edilen ve her askeri darbenin gerekçesi olan İç Hizmet Kanunu'nun 2. ve 35. maddeleri değiştirilmelidir. 211 sayılı İç Hizmet Kanunu'nun 2. maddesindeki "Askerlik Türk vatanını, istiklal ve cumhuriyetini korumak için harp sanatını öğretmek ve yapmak mükellefiyetidir" düzenlemesi şöyle olmalıdır: "Askerlik ulusal sınırları dış tehdit ve tehlikelere karşı korumak için harp sanatını öğretmek ve yapmak yükümlülüğüdür." Aynı kanunun 35. maddesindeki "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır" düzenlemesi şöyle olmalıdır: "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi ulusal sınırları dış tehdit ve tehlikelere karşı korumaktır."

Yine asker kişilerin siyasi demeç vermelerini, siyasi telkinde bulunmalarını, siyasi yazı yazmalarını ve siyasi nutuk vermelerini cezalandıran (1 ay - 5 yıl hapis) Askeri Ceza Kanunu'nun 148.maddesine aşağıdaki fıkra eklenmelidir:

"Bu suçların işlenmesi sonucu olarak askeri hizmetler ya da ülkenin siyasi, toplumsal ve ekonomik düzeni zarar görmüş olursa ceza 10 yıldan az olmamak üzere haptir."

Yukarıda belirtilen anayasal ve yasal değişikliklerin yanı sıra yüzde 10'luk seçim barajı düşürülerek gerçek temsili sağlayan yeni bir parlamento oluşturulmalı ve söz konusu parlamento kurucu meclis gibi çalışarak toplumsal bir sözleşme olmaktan çıkmış 1982 Anayasası yerine askeri vesayetten arınmış demokratik yeni bir anayasa yapmalıdır. Yeni anayasada tarihsel birikime dayanan parlamenter

sistem korunmalı, cumhurbaşkanının yetkileri azaltılarak, sembolik ve tarafsız bir konuma getirilmeli, bakanlar kurulu ve başbakan güçlendirilmelidir. MGK kaldırılarak, askeri bürokrasi genel idare içine alınmalıdır. Askeri bürokrasi sadece dış güvenlikle ilgili görev sınırları içine çekilerek, genelkurmay başkanı milli savunma bakanına bağlanmalıdır. Jandarma teşkilatı kaldırılmalı, yerel yönetimlere bağlı kır polisi örgütlenmesi oluşturularak iç güvenlik sivilleştirilmelidir. Askeri mahkemeler, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılarak yargılama birliği sağlanmalı, doğal yargıç ilkesi anayasal bir ilke haline getirilmelidir. Tek bir yargıç statüsü ile yargıçların bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını sağlayacak yeni yapılanmalara gidilmelidir. Hâkimler Yüksek Kurulu'nun başkanı İtalya'da olduğu gibi tarafsız ve sembolik cumhurbaşkanı olmalıdır. Savcıların ve avukatların güvence ve pozisyonları eşitlenmelidir. Yeni anayasa Kürt sorununu da çözecek bir yaklaşımı da sağlamalı, hak ve özgürlükleri hukuki güvenceye alarak özgür, yaratıcı, hukuka saygılı, barışçı ve uzlaşmacı bir toplumun yolunu açmalıdır.

Çift başlı yargının yarattığı sorunlar

Darbe teşebbüslerinin soruşturulmasında ortaya çıkan karmaşa, çekingenlik ve bulanıklığın en önemli nedeni askeri yargının sivil yargı aleyhine tabii hâkim ve yargılama birliği ilkelerini ortadan kaldıracak şekilde genişlemesidir. Darbe teşebbüsü soruşturmasında görev konusundaki bulanıklığın nedenlerinden biri yargıda çift başlılık olmakla birlikte, diğer neden Ferhat Sarıkaya olayından ürken sivil savcılarının askerle ilgili işlere bulaşmama refleksidir. Somut olaydaki suç ETCK 146, YTCK 309. maddedeki suçtur. Bu suç anayasal düzene yönelik bir suç olduğundan Askeri Ceza Kanunu'na alınmamış ve askeri bir suç haline getirilmemiştir. Suçu işleyen asker kişiler bu suçu askeri mahalde işlemiş olmalarına rağmen, emekli olduklarından askeri yargı ile olan bağlantıları kesilmiştir. 353 sayılı askeri usul kanununun 17. maddesi bu hususu öngörmektedir. Askeri mahkemede yargılanmayı gerektiren ilginin kesilmesi daha önce işlenen suçlara ait davalara bu mahkemelerin bakma görevini değiştirmez. Ancak suçun askeri bir suç olmaması, askeri bir suça bağlı bulunmaması halinde askeri mahkemenin görevi sona erer. Bu nedenle emekli olmuş asker kişiler hakkında soruşturma yapmaya Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı yetkilidir.

Aslında Şemdinli olayında da yaşanan yargıdaki çift başlılık sorunuuydu. Suçu işleyenlerin asker kişi olmaları nedeniyle Şemdinli'nin gerisine gidilemedi. "Tabii hâkim" ilkesi uyarınca asker kişiler sırf askeri suçları (fırar, emre itaatsizlik, askeri malzemeyi hasara uğratmak gibi) dışında Türk Ceza Kanunu'na giren suçları nedeniyle sivil yargıda yargılanabilselerdi bir mesafe alınabilirdi. Dosya Genelkurmay'a gitti ve olayın gerisine gidilemedi. Aslında Şemdinli önemli bir kırılma noktasıydı. Hükümet bu fırsatı kaçırdı. Bize bir yol açan ve önemli bir görev yapan savcıya sahip çıkmadı.

Üstelik bu kararın anayasal engel nedeniyle hukuki denetimi de yapılamadı.

Öncelikle demokratik bir hukuk devletinde askeri vesayet olmaz. Mevcut rejimin demokratik olmadığı ve devletin de hukuk devleti olmadığı açık. Bu fiili durumu yani rejimi bu anlamda korumaya çalışanların neyi koruduklarını tekrar düşünmelerinde yarar var. Demokratik bir hukuk devletinde ordu siyaset yapamaz, sivil siyasetin emrinde sadece yurt savunmasından sorumludur. Ordunun darbe yapması tasavvur edilemez, askerin böyle bir kültürü, eğitimi ve anlayışı yoktur. Bizde bunun tam tersi bir durum olduğu için darbe teşebbüslerini dahi soruşturamıyoruz. Bu tabloda hukuk ve demokrasi yoktur. Gücün ve baskının egemenliği vardır. Millettin iradesi yoktur.

Tabii hâkim ilkesi ve çift başlılık

Tabii hâkim ilkesi, ceza usulünün genel teorisi ile ancak bu ilkeye belirgin ve gerçekçi bir anlam verilmesiyle korunabilmektedir. O halde geniş anlamda ve günümüzde kabul gören tabii hâkim, bağımsız bir yargı organizasyonu içinde görev yapan, usul hukuku düzenlemeleri ile gerçek anlamda tabii yargı alanına sahip kılınmış, tarafsız, güvenceli, bağımsız hâkimdir. Kuşkusuz tabii hâkim ilkesi istisnai ya da olağanüstü mahkemeler kurma yasağını da içerir. Ancak olağanüstü mahkeme kurulmadan da tabii hâkim ilkesi çiğnenebilir. Normal hukuk düzeni içinde de, olağan yargı yerleri arasındaki görev ve yetki paylaşımına uymayan uygulamalar da, bu ilkenin ihlali anlamına gelir. Askeri suç tanımının genişletilerek askeri yargının yetki alanının genişlemesi bu ilkeyi ihlal etmektedir. Söz konusu ilkenin bu şekilde ihlali devleti polis-devlet yapar. Tabii hâkim ilkesi yoksa hâkim bağımsızlığından da, hukuk devletinden de söz edilmez. Nitekim bir davayı belli bir biçimde

sonuçlandırmanın en etkili yolu genel yetki-görev kuralına göre davaya bakması gereken yargılama yerlerini devre dışı bırakacak düzenlemeler yapmaktır. Bu nedenle tabii hâkim ilkesine aykırı olan askeri mahkemelerin görev alanlarının sadece sırf askeri suçları kapsayacak şekilde daraltılması gerekmektedir. Sonuç olarak tabii hâkim ilkesi önceden kurulmayı, bakacakları dava ve suçların yerel, görevsel ve kişisel olarak görev karmaşasına yol açmayacak biçimde kesinleşmesini, yargıçların izleyecekleri yargılama usulünün suçtan önce yasa yoluyla saptanmasını ve birey-yurttaşlar bakımından farklı usuller uygulanmasının engellenmesini kapsar. Kuşkusuz tabii hâkim aynı zamanda bağımsızlık ve tarafsızlık güvencesi sunan hâkimdir. Bu nedenle bu iki ilkenin birleştiği söylenebilir. Hukuk devletinin gerekleri olan hâkim bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkeleri tabii hâkim ilkesinin uygulamaya sokulmasıyla somutlaşmaktadır.

1961 Anayasası ile ilk kez askeri yargı ve Askeri Yargıtay anayasa içine alınıp, anayasa kurumu haline getirilmiştir. Askeri yargının askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütüleceği 138. maddede düzenlenmiştir. Maddenin 1. fıkrasında askeri mahkemelerin asker kişilerin askeri olan suçları dışında, bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara bakacakları belirtilmiştir. Bu geniş görev tanımıyla asker kişiler tabii hâkimlerinden ayrılmışlardır. Ayrıca Askeri Yargıtay 141. madde ile askeri mahkemelerden verilen kararların temyiz incelemesini yapan yüksek bir mahkeme olarak düzenlenmiştir. Böylece ceza yargılaması alanında Yargıtay'ın yanına Askeri Yargıtay konularak yargılama birliği ilkesine aykırı olarak çift başlı bir ceza yargılaması yaratılmıştır. Bu anayasal düzenleme 1982 Anayasası'yla da devam ettirilmiştir.

Orduların görevi, yurt savunması ve buna bağılı olarak askeri hizmetlerin aksamadan ve düzenli yürütölmesidir. Bunu sağılayacak ise hazır olma ve itaat ilkeleri yani sonuç olarak askeri disiplindir. İşte askeri ceza hukuku ve onu uygulayan askeri yargının varlık nedeni de ordu disiplindir. Bu ölçüt çerçevesinde asker kişilerin söz konusu ilkelere aykırı eylemlerinin askeri mahkemelerde veya disiplin mahkemelerinde görölmesini anlamak olanaklıdır. Ancak asker kişileri bu suçların dışındaki suçlar bakımından askeri yargılamaya bağılı kılmak doğru değildir.

Yoruma açık ölçüt olur mu?

Anayasada askeri yargının görev alanını belirleyen ölçütler belirsiz ve yoruma açıktır. Asker kişilerin askeri yargıda yargılanacakları suç tipleri açıklıkla ortaya konmamıştır. Adil yargılanma hakkının kullanımı ancak görev alanlarının kesin olarak belirlendiğı alanlarda söz konusudur. Tabii hâkim ilkesi de ancak görev alanları kesin olarak belirlenmişse vardır. Askeri mahkemelerin kuruluş amaç ve gerekleri askeri disiplin olduğuna göre neden asker kişiler disiplinle ilgili olmayan suçları nedeniyle tabii yargı yerlerinden koparılarak askeri yargılamaya bağılı kılınmışlardır? Bunun yanıtını hukuken vermek olanaklı değildir. Bu tablo hukuk bilimine, evrensel hukuka, adil yargılanma hakkına ve tabii hâkim ilkesine aykırıdır.

353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluş Yargılama ve Usul Yasası'nın 9. maddesi Anayasanın 145. maddesini aynen yansıtarak askeri mahkemelerin askerler bakımından görev alanını belirlemiştir. Askeri mahkemeler asker kişilerin askeri suçlarının yanı sıra, asker kişiler aleyhine işledikleri suçlar ile askeri mahallerde yahut askeri hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara da bakarlar.

Askeri suçun tanımı

Askeri suçun Askeri Ceza Kanunu'nda bir tanımı bulunmamaktadır. Oysa bu suçun tanımı çok önemlidir. Sivil yargı alanı bu tanıma göre belirlenmektedir. Askeri suç tanımının önemine ilişkin olarak Askeri Ceza Kanunu'nun 54. maddesini örnek olarak gösterebiliriz. Bu madde ile eski Türk Ceza Kanunu'nun 125 ile 145. maddeleri arasındaki maddeler ve bu maddelerin yeni Türk Ceza Kanunu'ndaki karşılıkları askeri suç haline getirilmişlerdir. Siyasi suç niteliğindeki bu suçların askeri suç haline getirilmesi çok sakıncalıdır. Bu yapay askeri suç genişlemesi asker kişileri tabii hâkimlerinden ayırdığı gibi, askerlerle birlikte bu suçları işleyen sivilleri de askeri yargı alanına alarak tabii hâkimlerinden ayırmaktadır. Bu olağanüstü yapay bir askeri suç genişlemesidir. Askeri Ceza Kanunu'nun varlık gerekçesi ve askeri mahkemelerin kuruluş amaçları ile de bir ilgisi bulunmamaktadır. Ayrıca asker kişilerin askeri mahallerde gerçekleştirdikleri genel suçları nedeniyle askeri yargı yerine tabi tutulmaları tabii hâkim ilkesine tamamen aykırıdır. Salt suçun askeri mahal sayılan yerde gerçekleştirilmiş olması nedeni ile asker kişileri tabii yargı yerlerinden ve tabii hâkimlerinden koparılmış olmaktadırlar. Mesela darbe teşebbüsü hazırlıklarının kışla ve karargâhlarda yapılması nedeniyle asker kişilerin askeri yargıya tabi olması gibi.

Askeri mahkemelerin görev alanlarının belirlenmesinde kullanılan görev ölçütleri çok sayıdadır. Bir kısmı yasada yer alan, büyük çoğunluğu ise yargı organlarının kararlarından yorum yoluyla çıkan bu ölçütler belirsizlik içeren kavramlardır. Nitekim yargı organları arasında, bu kavramların farklı yorumu nedeniyle uyuşmazlıklar çıkmaktadır. Uyuşmazlık Mahkemesi Ceza Bölümünün konuyla ilgili kararlarının çokluğu askeri yargı ile adli yargı arasındaki uyuşmazlığın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Askeri

mahkemelerin görev alanları, mevcut düzenlemelerle büyük ölçüde genişlemiştir. Askeri mahkemeler; asker şahısların ve asker şahıs sayılanların, askeri suçlarına bakmalarının ötesinde onların genel suçlarına da bakar hale getirilmişlerdir. Bu durum onların kuruluş nedenlerine terstir. Böylece askeri mahkemeler, askerlerin tek yargı yeri haline gelmiştir. Bu onların tabii yargı yerlerinden koparılmaları demektir. Çünkü unutulmamalıdır ki onlar da yurttaş olarak genel yargıya tabidirler.

Askeri yargının işleyişindeki özel usuller, cezaların kişiselleştirilmesindeki özellikler, yargıların konumları, atanmaları, sicil alma biçimleri, askeri mahkemelerin yapıları ve kuruluş şekilleri, verilen cezaların doğurduğu farklı sonuçlar, askeri mahkemelerin teşkilatında kuruldukları komutanla ilişkileri göz önüne alındığında askeri yargının kuruluş, işleyiş, cezalandırma aşamalarıyla bir bütün olarak ayrı bir teşkilatlanma içinde olduğu görülmektedir. Yerel askeri mahkemeler vardır. Onların üzerinde ayrı bir merci olan Askeri Yargıtay vardır. Böyle ayrı bir organizasyona sahip olan askeri yargının görev alanının son derece hassas ve kesin hatlarla belirlenmesi gereği açıktır. Çünkü asker kişiler genel suçları nedeniyle, bu yargının görev alanına alınmakla sadece tabii hâkimlerinden koparılmamakta, aynı zamanda tamamen farklı bir yargı sisteminin faaliyet alanına dâhil edilmektedirler. Geline aşama, askeri yargının, görev alanı düzenlemeleri ve işleyişiyle yargı birliğine ters düşen bir yapılanmaya ulaştığını göstermektedir.

Jandarma, EMASYA ve hukuk

Toplumun rızasına ve uzlaşmaya veya zor kullanmaya dayalı iç güvenlik politikaları irdelenirken Türkiye açısından jandarmanın yapısına değinmek gerekmektedir. Jandarma, ordu yapılanması ve hiyerarşisi içinde bulunan, askeri disipline tabi, askeri bir iç güvenlik teşkilatıdır. Askeri okullardan mezun olmuş personelden seçilenler Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı jandarma teşkilatındaki okullarda mesleki eğitime tabi tutularak jandarma teşkilatında subay ve astsubay olarak istihdam edilirler. Jandarma teşkilatında görevli personel sayısı 280 bin civarında olup, bu sayının yüzde 20 kadarı subay ve astsubaylardan, yüzde 80 i ise profesyonel meslek mensubu olmayan zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren er ve erbaşlardan oluşmaktadır. Jandarma teşkilatı bu nedenle profesyonel bir güç değildir. İtalya ve Fransa'da askeri polis güçlerinin (jandarmanın) askeri bir işlevi olmayıp, sadece iç güvenlikten sorumlu olmalarına karşılık, Türkiye'de jandarma teşkilatı bir taraftan İçişleri Bakanlığı'na diğer taraftan Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olup, bu gücün hem askeri hem de iç güvenlik görevleri vardır. Ancak anlayış olarak askeri işlevi, polislik işlevinden daha önemli görülür. Jandarmanın güvenliğini sağlamakla görevli olduğu yerel halk ile ilişkileri polisinki kadar gelişmemiştir. Polis her ne kadar zor kullanmaya dayalı bir iç güvenlik politikası izliyorsa da jandarmaya göre halkın rızasını almanın öneminin farkındadır. "Jandarma ve "Sahil Güvenlik Güçleri" doğrudan militer bir yapılanmaya sahip olup, ne yerel ne de ulusal düzeyde kurumlaşmış sivil katılım ve sivil denetim mekanizmalarına sahip değildir. Yaşadığımız toprakların yüzde 94'ü jandarmanın görev alanı içerisindedir. Örneğin Belçika jandarma teşkilatını kaldırarak, bu görevi polise devretmiştir. Fransa ve İspanya'da jandarma teşkilatları bulunmakla birlikte bunlar militer yapıya sahip olmayıp, sivil yönetimin

kontrol ve denetimi altındadırlar. (İbrahim Cerrah'ın İç Güvenlik Sektörünün Zihinsel Modernizasyonu adlı yayınlanmamış makale) Jandarmanın dışında görev alanı daraltılan polis de iç güvenlik hizmetini yarı militer bir yapılanma ve anlayış içinde şeffaflık ve hesap verebilirlikten uzak bir şekilde yerine getirmektedir.

Yetki paylaşımı sorunu

Ayrıca Türkiye'de jandarma teşkilatıyla, polis arasında yetki paylaşımı sorunu vardır. 2803 sayılı yasanın 10. maddesiyle jandarmanın görev alanı kırsal kesim olarak belirlenmiş olmasına rağmen jandarma zaman zaman polis görev bölgesi içinde faaliyette bulunarak denetimsiz bir güç olduğunu göstermektedir. Şemdinli olayında sanık iki astsubayın polis görev bölgesinde görevlendirilmiş olmaları bu duruma örnektir. Ayrıca zamanında kırsal bölge sayılan yerlerin, kentlerin gelişmesi nedeniyle belediye sınırları içinde kalması sonucu polis yetkisi içinde olması gereken bölgeler jandarmanın fiilen yetki alanı içinde tutulmaktadır. Örneğin Ortadoğu Teknik Üniversitesi kurulduğu yıllarda şehir merkezinden uzakta olduğu için jandarma bölgesi olmuştur, şehir nüfusunun gelişmesi sonucu üniversite şehir içinde kalmasına rağmen hâlâ jandarma koruması altındadır.

Zaman zaman EMASYA!

İl İdaresi Kanunu bölgenin hangi kolluk kuvvetine ait olduğunun tespiti yetkisini vali veya kaymakama vermiş olmakla birlikte, bu tespitin geçerli olması için Jandarma Genel Komutanı'nın izni gerekmektedir. (Lale Sariibrahimoğlu - Jandarma Genel Komutanlığı, TESEV Almanak 2005, Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim) Uygulamada JGK izin vermediği için ODTÜ jandarma bölgesi olarak kalmaya devam etmektedir. Böylece JGK kendi çıkarttığı bir iç genelgeyle kanunu aşmakta ve normlar hiyerarşisini

alaşığı etmektedir. Seçilmiş siyasi otoriteler tarafından tıpkı şemsiye kurum Türk Silahlı Kuvvetleri gibi denetlenemez bir kurum olan JGK dışında diğer önemli sorun TSK'nın zaman zaman kamu düzenini sağlama işlevi üstlenmesidir. Türk Silahlı Kuvvetleri sadece yasal olarak belirlenen acil durumlarda ve iç güvenlik güçlerinin yetersiz kaldığı zamanlarda değil, gerekli gördüğü her zaman polislik işlevini üstlenmektedir. 1960'lı yıllardan beri varlığını sürdüren Emniyet Asayiş Yardımlaşma Birlikleri (EMASYA), İl İdaresi Kanunu uyarınca iç güvenlik örgütlerinin önlemede yetersiz kaldığı karışıklıklarda, mülki amirin göreve çağırdığı, her ilin garnizonunda göreve hazır tutulan askeri birliklerden oluşuyordu. 28 Şubat sürecinden sonra TSK'nın iç güvenlik alanının tümünü denetlemek istemesi üzerine İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında yapılan bir protokolle mülki amirin talep etmemesi durumunda dahi, askere gerekli gördüğü durumlarda toplumsal olaylara kendiliğinden müdahale etme yetkisi verildi. Bu aslında kanuna aykırı bir protokol olup, Türkiye'nin hukuk devleti olmasının ötesinde kanun devleti dahi olmadığını göstermektedir. Ali Bayramoğlu EMASYA birliklerinin yaptığı fişlemelerle ilgili uygulamaları değerlendirirken çok önemli bir tespit yapmaktadır: "Bu protokol, aslında bu fişlemelere yasal dayanak sağladı. Kara Kuvvetleri'ne bağlı EMASYA birlikleri, bu protokolün verdiği yetkilerle, istihbarat toplayan, valiliklerden bilgi talep eden, neredeyse valilikleri yönlendirebilecek birimler haline dönüştü. En son fişleme de işte bu zemin üzerine oturdu. Çünkü bu protokolle, valiliğin, kaymakamlığın ve emniyetin etki alanı bir anlamda askere terk edildi. EMASYA birlikleri herhangi birlikler değil. Türkiye'nin her ilinde garnizonlardaki örgütlenmeler bunlar. Bütün toplumu takip etmek yetkisine sahipler. Böyle bir yetki olmaz, bu çılgın, korkunç bir şey. Denetimsiz bir faaliyet bu. Yargı, hukuk devrede değil." (Ali Bayramoğlu - Radikal, 12.04.2004, Neşe Düzel ile söyleşi)

Askeri güçlerin kullanılması

İngiliz polisi tarafından 1980 yılında sunulan bir raporda baskıya dayalı polislik politikasının terörizm ve siyasal kargaşalarda işe yaramayacağı, dolayısıyla Türkiye için aşırı zor kullanmaya dayalı polisçilikten kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak bu raporda belirtilen diğer bir önemli konu askeri güçlerin kullanılmasıyla ilgilidir. Raporda iç güvenlik ve kamu düzeni tehlike altındayken askeri güçlerin de kullanılabileceği, ancak bu durumda askeri güçlerin ellerindeki tüm silahları kullanmamaları, polisin denetiminde olmaları ve rollerini ikinci derecede kabul etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu rapor askeri güçlerin kullanılmasını, polisin komuta ve denetimi altında sivil otoritenin emrinde olmak kaydıyla kısa süreli bir tedbir olarak öngörmüştür. (Ahmet Hamdi Aydın - Meşruiyet ve Polis) Ancak Türkiye’de bunun böyle olmadığı EMASYA uygulamalarıyla ortadadır. Aksine askerin, polis görevini de askerleştirmesi sonucu jandarma ile birlikte iç güvenlik alanı askerleştirilmiştir. TSK’nın böyle bir durumda polis teşkilatının veya siyasal otoritenin denetimine girmeyi kabul etmesi olanaklı olmayıp, silahları, yetkileri ve askeri teknikleri hukukun dışında kullandığı, zora, güce ve şiddete dayalı bir polis gücü olarak davrandığı açıktır. Bu tablo demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün bulunmadığını, modernleşmenin sonucu askeri güç olmaktan çıkarılan ve siyasal otoriteye bağlı ve toplumsal rızayı arayan polisin iç güvenlik alanında ikincil bir duruma düşürüldüğünü göstermektedir. TSK gerekli gördüğü her zaman polislik işlevi üstlenebilmektedir. Ayrıca jandarmanın durumu da TSK’ya iç güvenlik işine karışması konusunda zemin yaratmaktadır. TSK’nın ve jandarmanın polisliğe karışması, polislikte toplumsal uzlaşmaya dayalı polisliğin yerine zor kullanmaya dayalı polisliğin gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu durum polisliğin meşruiyetinin zor kullanmaya dayanmasında en büyük etken olduğu gibi, polisliğin meşruiyetini de zayıflatmaktadır.

Hukuken yok hükmünde olan protokol

EMASYA birliklerinin toplumsal olaylara mülki amirin isteği olmadan doğrudan müdahalesi kanuna aykırı, hukukun dışında fiili (de facto) bir durumdur. Sivil siyasi otoritenin protokolle böyle bir yetki devri yapması mümkün değildir. Bu protokol hukuken yok hükmündedir ve uygulanamaz. Ayrıca askere polislik yaptırmak, modern dönem öncesinde kalmış bir anlayıştır. Bu nedenle doğrudan iç güvenlik alanına yapılan her türlü müdahale, bu müdahale emrini verenleri ve bu emre uyanları hukuk önünde sorumlu kılar. Hükümetin ivedilikle bu protokolün yasaya aykırı olduğunu, hukuken geçerli olmadığını açıklaması gerekmektedir. Bu düzenleme ve uygulaması hukuk devletinin ve demokrasinin yerle bir edildiğinin bir göstergesidir. Bu protokole dayanılarak halen yapılmakta olan uygulamalardan (istihbarat ve fişleme faaliyetleri gibi) veya herhangi bir toplumsal olayda askerin doğrudan müdahalesi sonucu meydana gelebilecek olumsuz sonuçlardan hükümet hem hukuken hem siyasi olarak sorumlu olacaktır.

‘İyi’ polis, ‘kötü’ polis!

Uluslararası alanda evrensel değerler ve ilkeler açısından bir ülkenin değerlendirilmesinde en önemli ölçüt polisin uygulamalarıdır. İnsan haklarının, hukukun üstünlüğü ilkesinin, özellikle adil yargılama hakkının ve demokrasinin yaşama geçirilmesi bakımından, polis teşkilatları ve polislerin niteliği ve uygulamaları üzerinde araştırmalar ve yayınlar yapılması ve bu güvenlik kurumunun derinlemesine analiz edilmesi zorunludur. ABD ve İngiltere gibi ülkelerde bu gibi araştırmalar özendirilmekte ve desteklenmektedir. Bireyin ve toplumun güvenliğini sağlama hizmetiyle yükümlü olan polisin suçun önlenmesinden, suç işlendikten sonra kanıtların toplanması ve suçluların yakalanmasına yönelik hizmetlerine, zihinsel modernizasyonundan, yönetim anlayışına, halkla ilişkilerinden, eğitimine kadar birçok bakımdan irdelenmesi, düzeltilmesi ve yapılandırılması gerekmektedir. Polisin konum ve işlevi ülkelerindeki yönetim anlayışına göre değişir. Otoriter veya totaliter anlayışla yönetilen ülkelerde polis toplumun yönlendirilip denetlenmesinde, bireyin gözaltında tutulmasında en önemli araçtır. Bu nedenle bir ülkenin hukukunun üstünlüğüne ve insan haklarına dayalı bir demokrasiyle yönetilmesinde polisin konumu, işlevi ve anlayışı en önemli etkindir.

Toplumlarda kolluk görevini yerine getiren kurum ve birimler insanlık tarihi kadar eskidir. İki yüzyıl öncesine kadar toplumda asayişin sağlanması görevi genel olarak askeri birimlerin işiydi. Ancak modernleşme süreci ile birlikte, toplumda huzur ve güvenliğin sağlanması görevi “polis” adı ile örgütlenen kamu kurumlarına verilmiştir. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler sanayi devriminin gerçekleşmesiyle birlikte modern polis örgütlerini kurmuşlardır. Modern polisin başlangıcı olarak kabul edilen Londra Metropol-

ran Polisi 1829 yılında Londra'da askeri niteliğinden arındırılarak, sivil otoritenin emrinde bir iç güvenlik örgütü olarak kurulmuştur. Ancak İngiliz polisinin çağdaş anlamda demokratikleşmesi ve " kamu hizmeti" yaklaşımının benimsenmesi 1890'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu yaklaşım diğer Avrupa ülkelerinde de benzeri şekilde gerçekleşmektedir. Modern polis örgütlerinin giderek daha çok sivil denetime açılıp, demokratikleşmesi bir süreç olarak devam etmektedir.(İbrahim Cerrah - Polis, TESEV Almanak 2005, Güvenlik Sektörü Ve Demokratik Gözetim)

Türkiye'de polisin tarihçesi

Türkiye'de polis örgütü modernleşme hareketlerinin başlamasıyla birlikte 160 yıllık bir geçmişe sahiptir. Osmanlı'da ilk polis teşkilatının kuruluş tarihi 1845'dir.Osmanlılarda emniyet ve asayiş teşkilatı daha önceki Türk ve Müslüman devletlerinde olduğu gibi askeri teşkilat kadrosu içinde yer almıştır. İlk dönemlerde subaşları bu görevi yürütmüşlerdir. Başkent olan İstanbul'un güvenliğinin sağlanmasından Yeniçeri örgütünün gelişmesiyle birlikte Yeniçeri Ağası sorumlu olmaya başlamıştır. Yeniçeri Ağası sefere çıktığı zaman kendisine Sekbanbaşı vekâlet etmekteydi. İstanbul'da şehrin emniyet ve asayişini karakullukçular adı verilen yeniçeriler sağlamaktaydı. Karakullukçular kendilerine ayrılan kulluklarda (karakulhaneler) kalmaktaydılar. Karakol kelimesinin aslı da budur.(Mustafa Çufalı - "Türk Polis Tarihi" Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis) Semtlerin asayiş ve güvenliğinden ise semtlere göre Cebeciler, Kaptanpaşalar, Topçular, Bostancılar sorumluydu.

Taşrada ise sancak merkezlerinde Sancakbeyleri kadılar ile işbirliği içinde bulundukları şehirlerin emniyet ve asayişinden sorumluydular. Fethedilen yerlere kadı ile beraber tayin edilen subaşlar diğer görevlerinin yanında emniyet ve asayiş görevine de bakarlardı.

Taşraya ayrıca bu görevler için tecrübeli yeniçerilerden “Yasakçı” tayin edilirdi.(Çufalı - a.g.e)

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra emniyet ve asayiş hizmetleri İstanbul ve taşra için farklı örgütlerce yürütülmüş, bu durum da emir ve komutada birlik sağlanamadığından karışıklık yaratmıştır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak amacıyla Abdülmecit zamanında ilk teşkilat düzenlemesi olan 17 maddelik Polis Nizamı 20 Mart 1845 tarihinde çıkarılmıştır. “Paris Emniyet Müdürünün Görevlerini Düzenleyen Kararname” adlı düzenleme esas alınarak hazırlanan bir nizamname ile “polis” kelimesi ilk kez resmi olarak dile giriyordu. 15 Şubat 1846'da zabıta hizmetlerini tek elde toplamak ve askeri otoriteden ayırmak amacıyla Seraskerlikten bağımsız Zaptiye Müşiriyeti kurulmuş, daha sonra adı 1851 yılında Zaptiye Kaymakamlığı olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 1846 yılında asayişle ilgili kararlar alma yetkisine sahip Zaptiye Meclisi kurulmuştur.(İlhan Akbulut - Emniyet Teşkilatı Ve Görevleri) 1879 yılında Zaptiye Nezareti sadece İstanbul'un güvenlik hizmetlerinden sorumlu tutulmuş, daha sonra taşra polis kuruluşlarını da yönetmeye başlamış, 1894 yılında 15 vilayette polis teşkilatı kurulmuş ve bunların başına Serkomiserler getirilmiştir. 1907 yılında polisin idari, mülki, adli görev ve yetkilerini, örgütlenmesini, özlük haklarını, asker ve jandarmayla ilişkilerini düzenleyen bir Polis Nizamnamesi yayınlanmış, yine aynı yıl Selanik'te bir polis okulu açılmıştır.(Çufalı - a.g.e)

4 Ağustos 1909'da “İstanbul Vilayeti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Teşkilatına Dair Kanun” ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuş ve 1913'te Dahiliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Aynı yıl II. Meşrutiyet devrinin koşullarına ve günün ihtiyaçlarına uygun yeni bir Polis Nizamnamesi çıkarılmıştır.(Zafer Toprak

- Tanzimattan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri) Cumhuriyet döneminde 1907 ve 1913 Polis Nizamnameleri uzun bir süre yürürlükte kalmıştır. 1932 yılında 2049 sayılı Polis Teşkilatı Kanunu ile yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Avrupa'nın polis örgütleri incelemesi 1937 yılında 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun zaman içinde yapılan bazı değişikliklerle halen yürürlükte bulunmaktadır.

Sonuç olarak iç güvenlik görevi tarih boyunca askeri birimlerce yerine getirilmiş, modernleşme ile birlikte bu görev sivil-siyasi otoritenin emrinde görev yapan polise geçmiştir. Bugün polis demokratik devletlerin elinde huzur ve güvenliğin, özgürlüklerin ve hakların kullanımında güvence sağlayan en önemli meşru güçtür. Türkiye'de askeri bir birim olan jandarmanın ülke coğrafyasının yüzde 94'lük bölümünde polis görevi yapması modernleşmeye aykırı bir uygulamadır. Avrupa'daki uygulamalar ve genel eğilim ülke coğrafyasının tamamında polisin görev yapmasıdır.

Türkiye'de polisin kurumsal yapılanması

Türk polis teşkilatı merkezi bir yapılanmaya sahip olan mülki idari sistemin içinde yer almaktadır. Bu yapılanma Batılı merkezi yönetim modelleri ile kıyaslandığında aşırı merkeziyetçidir. Merkezde Emniyet Genel Müdürlüğü olarak İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan polis teşkilatı, taşrada il ve ilçelerde idari yapılanma içinde vali ve kaymakama bağlıdır. Türkiye'de polis teşkilatı mülki idari sistemin bir parçası olup, güvenlikten birinci derecede sorumlu olanlar mülki idari amirlerdir. İç güvenlik teşkilatı genel ve özel kolluk olmak üzere ikili bir yapı içinde bulunmakta olup, genel kolluk "polis," "jandarma" ve "sahil güvenlik" olarak üç resmi kurumdan oluşmaktadır. "Jandarma" ve "Sahil Güvenlik" teşkilatları, askeri nitelikte kurumlar olup, bir yandan Türk Silahlı Kuvvetleri

yapılanması içinde yer alırlarken, diğer yandan görevleri bakımından İçişleri Bakanlığı'na bağlıdırlar. Polis teşkilatı ise hiyerarşik bir örgütlenme ve Emniyet Genel Müdürlüğü yapılanmasıyla İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Türkiye'deki bürokratik yönetim geleneği ve buyurgan otoriter devletin özellikleri bütün kamu kurumlarına yansımış olup, bundan en çok etkilenen kurumların başında polis teşkilatı gelmektedir. 160 yıl önce kurulan bu teşkilat o tarihten bugüne kadar merkezi anlayışla örgütlenmiş hiyerarşik yapısını korumaktadır. Bu merkezîyetçi yapı ve işleyişin verimli ve başarılı olmadığı ortadadır.(Hasan Hüseyin Çevik – “Devlet ve Polis”, Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis) Modern yapılarda polisin temel meşruiyeti, toplumdan aldığı güçle devlet adına kamu düzeninin sağlanmasına ve yasaların uygulanmasını hukukun üstünlüğüne bağlı olarak gerçekleştirilmesine dayanmaktadır.

Polisin meşruiyeti

Polislik eğer haklı ve doğru kurallar içinde ve toplumsal uzlaşmaya dikkat edilerek yapılıyorsa geçerli ve meşrudur. Ancak polisin meşruiyeti, meşru otoritenin farklı temellerine göre farklı şekiller alabilir. Polisin meşruiyeti toplumsal uzlaşmaya dayanabileceği gibi zor kullanmaya da dayanabilir.(Ahmet Hamdi Aydın - “Meşruiyet ve Polis”, Türkiye’de Devlet Toplum ve Polis) Polisin meşruiyeti zor kullanmaya dayanıyorsa düzensizlik ve çatışma sistemin uygunsuz veya zayıf olduğunu gösterir. Bu durumda devlet ve polis düzensizlik ve çatışmalara karşı geliştireceği uzlaşma stratejisini izlemelidir. Kamu düzeninin bozulmasına neden olan sosyal çatışma alanlarından (kimlik, yurttaşlık, mülkiyet gibi) doğan düzensizlik ve güvensizlikleri aşmak siyasi yollarla sağlanacağına, zorla bastırıldığı takdirde bu yaklaşım devletin ve polisin meşruiyetini zayıflatır. Aydın, David Bayley'den polisin meşruiyeti ile ilgili aşağıdaki değerlendirmeyi aktarmaktadır:

“Uygulanan fiziksel sınırlandırmalar halk tarafından meşru olarak kabul edildiği zaman polis ortaya çıkar. Dolayısıyla, polis meşruiyetini yitirdiği veya toplum tarafından hiçbir şekilde kabul edilmediği zaman belirli sorunlar meydana çıkar. Bu durumlarda bir toplumun kabul edilmez, gayrimeşru ve hatta illegal polisinin olabileceğini söylemek yanlış olmaz.”

‘İyi polis’ olmak nasıl mümkün?

Bu değerlendirme başarılı polisliğin, halkın özgürce rıza göstermesi yoluyla mümkün olabileceğini göstermektedir. Kuşkusuz bu “zora-ki rıza gösterme” (forced consent) olmamalıdır. Devlet baskıcı bir aygıt olduğundan özgür ve aktif bir rıza gerekir. Ayrıca geleneksel olan polis uygulamalarına hedef olan azınlıkların rıza göstermeleri önemlidir. Polis uygulamalarının rızaya ya da zora dayalı olmasında tarihsel perspektif çok önemlidir. Türkiye’de bu gelenek zor kullanmaya dayalı olduğu halde İngiltere’de gerçek bir uzlaşmaya dayanır. İngiliz geleneği “uzlaşmacı polislik” veya “rızaya dayalı polislik” (policing by consent) olarak bir kavramlaştırma yaratmış olup, bu durum polis ile toplum arasındaki ilişkileri geliştirme çabalarına dayanır. İngiltere’de polis örgütü genelde hukukun üstünlüğüne dayanarak kendisini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Tam demokratik toplumlarda polis otoritesinin meşruiyet kaynağı yasal-ussal, yönetim sistemi yerinden yönetim olup sistem uzlaşmaya dayalıdır. Tam demokratik olmayan toplumlarda ise polisin otoritesinin meşruiyet kaynağı geleneksel, yönetim sistemi merkeziyetçi, sistem ise zor kullanmaya dayalıdır.(Ayдын - a.g.e)

Uzlaşmacı polisliğe rağmen İngiltere’de özellikle kent merkezlerindeki polis uygulamaları uzlaşmacı polislikten, zor kullanmaya dayalı polisliğe doğru kayma yönünde eğilimler göstermiştir. Ancak yine de İngiltere’de polisliğe halkın katılımını artırmak

yönünde çabalar olmuştur. Yaya Devriyeler (Foot Patrols), Komşu Gözetleme Planları (Community Watch Schemes), Danışma Kurulları (Consultative Committees) gibi...

Türkiye’de devletin merkezîyetçi ve otoriter özelliği ve zor kullanmaya dayalı polis uygulaması halkın polis uygulamalarına rıza göstermemesinin ana nedenidir. Polis örgütü zor kullanmaya dayalı ve otoriter bir devletin organıdır. Polisin siyasal kargaşalar ve terör olaylarıyla baş edemediği eleştirisi vardır. Oysa polis halkın desteğini ve rızasını alabilirse ve meşruiyetini hukukun üstünlüğüne dayandırırsa hem demokrasiyi koruyacak hem de kamu düzenini sağlayacaktır. Cumhuriyet yeni kurulan siyasal ve ekonomik düzeni korumak üzere otoriter bir polis örgütü kurmuştur. Polis ve jandarmaya resmi ideolojinin istediği şekilde hareket etme görevi verilmiştir.(Hüseyin Ece - Transition Between The Ottoman Empire And New Turkish Police)

Türkiye her ne kadar demokratikleşme yönünde adımlar atsa da polis bu yönde bir gelişme sağlayamamıştır. Aksine Türkiye’de terörle mücadele amacıyla asker tipi anti-terör polis birimleri ve ağır silahlar ve zırhlı araçlarla donatılmış polis birlikleri oluşturulmuş, Terörle Mücadele ve Özel Harekât Daireleri kurulmuş, aşırı zor kullanmaya dayalı polislik yönünde adımlar atılmıştır.

Polis davranışının yönetim anlayışıyla ilgisi

Türk kamu yönetiminde merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşları arasındaki ilişki bağlamında düzen idari vesayet denetimi ile sağlanmaktadır. Ayrıca her kamu kuruluşu, kendi içindeki düzenini ast-üst ilişkisine dayanan hiyerarşik denetim ile sağlar. (Bilal Eryılmaz - Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme) Osmanlı bürokrasisi özellikle son dönemlerde devleti içine düştüğü zor durumdan

kurtarmak için önemli roller üstlenmiş, bu durum bürokratik idare geleneğinin doğmasına yol açmıştır. Cumhuriyet bu geleneği tevarüs etmiş özellikle kültürel devrimlerin yürütülmesinde önemli bir rol oynamıştır.(Metin Heper - Modernleşme ve Demokrasi) Devlet, toplumdaki dönüşümün bir aracı olarak öngörülürken, bürokrasi devletle özdeşleşerek, halk değiştirilmesi gereken öteki olarak görülmeye başlanmıştır.

Tanzimatla başlayıp Cumhuriyetle devam eden süreçte devleti ve toplumu devlete ve topluma rağmen dönüştürme çabaları asker-sivil bürokrasiyi devleti sahiplenme noktasına götürmüştür. Bu anlayış ayrıca merkez-çevre gerginliğinin de nedeni olmuştur. Bürokrasiyle halk arasındaki kopukluk, halkın öteki olarak algılanması asker başta olmak üzere poliste de belirgin olarak görülmektedir.(Türkut Göksu - “Türkiye’de Yönetim Anlayışı ve Polis Davranışı”, Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis) Göksu’nun belirttiği gibi “toplumu dönüştürme projesi,” bir anlamda” toplumu adam etme”projesidir. Polis de toplumu “adam edilmesi gerekenler” olarak görmektedir. Cumhuriyet’in Osmanlı’dan tevarüs ettiği gelenek, anlayış ve alışkanlıklar, topluma egemen olmak ve onu değiştirmek, merkezîyetçilik, bürokrasi - halk gerginliği, memuriyetin güvenilir ve saygın bir meslek olması ve kayırmacılık olmuştur. (Türkut Göksu -Yönetimde Osmanlı’dan Cumhuriyete Devreden Miras)

Kamu yönetiminin polisin davranışlarını etkilemesi kaçınılmazdır. Ancak polis davranışı üzerinde bunun yanı sıra birçok faktör olmaktadır. Kamu yönetiminin katı bir üniter devlet anlayışına dayanması, merkezîyetçi bir örgütlenme, idari yargı gibi yargılama sistemine sahip olma, “geleneksel” ve “hukuki-rasyonel” özelliklerini bir arada bulundurma, gizlilik esasına göre örgütlenme,

sosyal köken itibarıyla orta sınıfa ait olma, sert davranma gereğine inanma gibi. (Göksü - a.g.e, 1. referans) Örneğin merkeziyetçi yönetim polisin amirlerine dolayısıyla devlete karşı sorumlu olması sonucunu doğurmaktadır. Oysa asıl olan polisin güvenlik hizmeti sunduğu halka karşı sorumlu olmasıdır. Yerel yönetimler, halkın polisin göreve gelmesinde ve denetlenmesinde rolü olacak şekilde güçlendirilmelidir. Anglo-Sakson geleneğine sahip ABD, İngiltere gibi ülkelerdeki halkın polisin üst düzey yöneticilerini seçmesi uygulaması önemli bir örnektir.(Ahmet Hamdi Aydın - Polisin Organizasyon Yapısı ve Yönetim Sisteminde Postmodern Değişim)

Polis etiği

Polis meslek etiği olarak kullanılan bu kavram sadece polis teşkilatını değil, aynı zamanda jandarma, sahil güvenlik ve özel güvenlik teşkilatlarını da kapsamaktadır. Bu nedenle İbrahim Cerrah'ın önerdiği şekilde polis etiğine tüm iç güvenlik birimlerini içerecek anlamda “kolluk etiği” (law enforcement ethics) demek uygun olur. (İbrahim Cerrah - T.C Güvenlik Personelinde Sosyalleşme ve Avrupa Polis Etiği Kuralları) Avrupa Konseyi bünyesinde konulan Avrupa Polis Etiği Kuralları (APEK) sadece polisleri değil, Avrupa ülkelerinde iç güvenlik hizmeti veren jandarma teşkilatlarını da kapsamaktadır. Avrupa ülkelerinin bir kısmında bulunan jandarma teşkilatları (Fransa, İspanya, İtalya gibi) bizde olduğu gibi askeri (military) bir yapılanma içinde yer almamaktadırlar. Bu nedenle bu hizmetler söz konusu ülkelerde polislik (policing) olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de ise jandarma ve sahil güvenlik tamamen askeri bir yapılanma içinde yer almaktadır. Polis ise gerek yapılanma gerek anlayış olarak kısmen militer bir yapı göstermektedir. (İbrahim Cerrah - a.g.e 3. referans) Ancak tüm bu kurumlar iç güvenlik hizmeti verdiklerinden polis etiğine dâhildirler.

Kolluk gücünün davranışlarını kontrol etmede sadece yasal düzenlemeler yeterli değildir. Türkiye’de toplumsal soyutlanma ve yabancılaşma sadece kolluk güçlerinin değil başta asker olmak üzere tüm kamu görevlilerinin yaşadığı bir durumdur. Kolluk güçlerinde yaşanan yoğun mesleki sosyalleşme etik sorunları da beraberinde getirmektedir. İbrahim Cerrah’in aşağıdaki saptamaları tamamen yerindedir:

Polis ne kadar sivil?

“Polis ve jandarma teşkilatı mensuplarının görev ve özel yaşamlarının tamamına yakını meslek ortamı ve havasında geçmektedir. Bunun doğal sonucu olarak meslek mensupları toplumdan uzaklaşarak yabancılaşmakta ve kendilerine ait bir dünya içerisinde yaşamaktadırlar. Oysa çağdaş toplumlarda kolluk kuvvetleri mensuplarının bu oranda sivil toplumdan soyutlanmadıkları görülmektedir. Tam aksine kolluk mensupları günlük yaşamlarını mümkün olduğunca hizmet ettikleri toplum içinde sürdürürler. Bu da sadece fiziki mekân olarak değil, sosyal ilişkiler olarak da iç içe olmayı gerektirir. Yoksa polis ve jandarma karakollarının şehir merkezinde yer alması sivil toplum içinde yer almak olarak tanımlanamaz. Askeri tesis ve lojmanların şehir merkezinde olması da böyledir. Bu tesisler her ne kadar şehir içinde yer alsalar da içindeki militer yaşam ortamı onları sivil toplum ortamından izole etmektedir. Bu mekânlardaki günlük yaşam sivil toplum üyelerinin çok sınırlı olarak girip çıkabildiği ve militer ilişkilerin sürdürüldüğü yerlerdir. Kamu kurumlarıyla toplumun temasının arasındaki engellerin kaldırılması ve sosyal barışın sağlanması için halka hizmet veren kamu görevlileri ile halkın mümkün olduğu kadar beraber yaşaması ve aynı ortam ve mekânları paylaşmasının gereği açıktır. Çağdaş ülkelerdeki uygulamalar da bu yöndedir. Örneğin, batılı ülkelerde özel koruma altında tutulan devlet personeli sayısı çok sınırlıdır ve

koruma da silahlı nöbetçiler şeklinde açık olarak yapılmamaktadır. Lojman, makam aracı ve ulaşım için servis aracı kullanılması gibi uygulamalar da yok denecek kadar azdır. Devletin kamu personeline sağlamış olduğu sözde sosyal imkânların olumsuz etkileri sadece güvenlik personeli için geçerli değildir. Halkın içine girmeyen özellikle yüksek derecedeki kamu personelinin halktan uzaklaşması ve onların sorunlarını yakından görerek anlaması zor olacaktır. Bu durum sadece güvenlik personeli için değil birçok kurumun üst düzey yöneticileri için geçerlidir. Bu tür sözde sosyal imkânların toplumda bir kutuplaşmayı beraberinde getirmesi ve sosyal barışı zedelemesi kaçınılmazdır.” (İbrahim Cerrah - a.g.e, 3. referans)

Yaşanan paranoyalar!

Mesleki sosyalleşmenin yarattığı en önemli etik sorunlardan biri kişisel ve kurumsal düzeyde yaşanan paranoyadır. Güvenlik birimlerinin tüm insanlara eşit hizmet götürebilmeleri toplumun tüm kesimleriyle fiziki ve sosyal yakın ilişki içinde olmalarıyla mümkündür. Görevlerini halkın yardımıyla yerine getirmek isteyen kolluk görevlileri sosyal gerçeklere yakın ortamlarda halka açık olacak şekilde eğitilmelidirler.(Avrupa Polis Etiği Yönetmeliği md.27) Polisin eğitimi akademisyenler, avukatlar ve sivil toplum örgütleri temsilcileriyle desteklenmelidir.

Kurum içi yoğun sosyalleşme meslek mensupları arasında mesleki dayanışma ve birlik duygusu geliştirerek, meslek dışındaki herkesi bir tehlike ve düşman olarak görme durumuna getirmektedir. Polis alt kültürüne ilişkin bilimsel araştırmalar genel olarak kolluk mensuplarının sivillere potansiyel suçlu olarak görme eğiliminde olduklarını göstermektedir. (Kurumsal paranoya - institutional paranoia, İbrahim Cerrah - a.g.e, 3. referans) Bu paranoyanın söz

konusu soyutlanma ile ilgili olduğu açıktır. Oysa hizmet eden ile bu hizmetten yararlanan arasında karşılıklı güven önemlidir. İşlevlerini çağın gereklerine uygun hukukun üstünlüğüne ve toplumsal uzlaşma ve rızaya dayalı olarak yerine getirmeyen güvenlik teşkilatlarının (kolluk ve ordu), kendilerine güvenlerini yitirip, topluma da güvenmeyip onu bir tehdit olarak algılamaları kaçınılmazdır.

Diğer yandan güvenlik kurumlarının kendilerine rejimin tek güvencesi olarak görmeleri, toplumu ve kendi dışındaki kurumları bir tehdit olarak algılamaları sonucunu doğurmaktadır. Bu algılamaların demokrasi ile bağdaşmadığı açıktır. Oysa bu kurumların işlevleri bir güç (force) uygulaması değil, hizmet (service) sunumudur. (Cerrah - a.g.e, 3. referans) Bir güvenlik mensubunun veya kurumunun hizmet etmekle görevli bulunduğu toplumu tehdit olarak algılaması çok önemli bir etik sorunun varlığına işaret etmektedir.

Mavi sessizlik duvarı!

Mesleki sosyalleşmenin doğurduğu mesleki dayanışmanın yarattığı diğer etik bir sorun ise güvenlik güçlerinin “devletin ve milletin yüksek menfaatleri,” “milli çıkarlar” ve “güvenlik” gibi gerekçelerle yasal olmayan hukuk dışı uygulamalar yapmalarıdır. Göz yumulan bu ihlallerin topluma, demokrasiye ve insan haklarına nasıl zarar verdiği yaşanarak görülmüştür. Hiçbir uygulamanın, bir topluma devletin yasaları ve hukuku çiğnemesinden daha çok zarar vermesi mümkün değildir. Bu alanda en çok görülen güvenlik mensuplarının kendilerine göresuçlu olduklarına inandıkları bazı kişilere ceza verilmesini sağlamak üzere hukuk dışı yollardan kanıt elde etme ya da üretme uygulamalarıdır. Güvenlik mensuplarının mızrağın çuvala sığmadığı durumlar dışında birbirlerini koruma ve kollama konusunda adeta bir tür yazısız anlaşma (unwritten agreement) içerisinde oldukları, bu durumun Amerikan polis literatüründe,

üniformanın rengi nedeniyle “mavi sessizlik duvarı” (blue wall of silence) olarak tanımlandığı, söz konusu yasal ve etik kural ihlallerinin Türkiye’deki güvenlik teşkilatlarında yoğun olarak yaşandığı ve bu tür bir anlaşmanın yaygın bir şekilde bulunduğu belirtilmektedir. (Cerrah - a.g.e, 3. referans)

Sonuç olarak yasal olmayan veya etik dışı olan uygulamaların üzerlerinin örtülmesi kamu vicdanında ve toplumda polise karşı hoşnutsuzluk oluşturmakta ve hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik toplumlarda önemli olan kurumsal meşruiyeti de zayıflatmaktadır.

Bekçileri kim bekleyecek?

“Bekçileri kim bekleyecek?” sorusu ilk kez milattan 150 yıl sonra yaşamış şair Juvenal tarafından sorulmuştur. (Cerrah-a.g.e 3.referans) İktidarın bozucu, gücün yozlaştırıcı etkisi tarihsel olarak yaşanan bir gerçektir. Bu nedenle asker ve polis gibi silahlı kuvvetlerin sahip oldukları gücün denetlenmemesi durumunda bu gücün siyasi alanı ve tüm toplumu etkilemeye uzanacağı açıktır. Önemi ve rolü ne olursa olsun hiçbir hizmet alanı sivil demokratik denetim dışında tutulamaz. Polis teşkilatının da askeri bir güç olmasına rağmen polislik görevi yapan jandarma teşkilatının da sivil siyasi denetim altında olmaları hukuka dayalı demokrasinin gereğidir.

APEK’de belirtildiği gibi iç güvenlik hizmetleri sivil hizmet alanında yer almaktadırlar. Tarihten gelen nedenlerle bu sivil hizmetin önemli bir bölümünün militer bir kurum tarafından yerine getirilmekte olması bu hizmeti askeri görev durumuna getirmez. Aksine militer yapının sivilleştirilmesi gerekir. Türkiye’de militer bir güç olan jandarma teşkilatının APEK’de belirtilen kriterlere göre görev yapması ve bu kriterlere uyması mümkün değildir.

APEK 5.1'e göre iç güvenlik görevleri bir hizmettir. 12.maddeye göre "Polis, hukukun toplumda hâkim olması için gelişen ve halka hizmet sunan bir meslek grubu ve halkın saygısını kazanmak amacı olan bir kurum olarak yapılandırılmalıdır." 13. maddeye göre "Sivil toplumda, polis teşkilatı görevlerini yerine getirirken sivil yetkililerin sorumluluğu altında çalışmalıdır. APEK 5.2' ye göre İç Güvenlik Sektörü (polis – jandarma) sivil toplumun katılım ve denetimine açık olmalıdır. 18.maddeye göre "Polis teşkilatı, polis – halk ilişkilerini geliştirecek, diğer kurum ve mahalli topluluklarla, sivil toplum kuruluşlarıyla ve halkı temsil eden diğer kurumlarla etkili işbirliği kuracak ve geliştirecek şekilde organize edilmelidir." APEK 5.3 'e göre İç Güvenlik Sektörünün eğitimi demokratik değerler içermeli ve topluma açık olmalıdır.26.maddeye göre "Çağdaş demokrasinin temel değerleri, hukuk devleti ve insan haklarının korunması prensiplerine dayanan polis eğitimi, polisin amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik bir program uygulanmalıdır." 27. maddeye göre "Polis eğitimi olabildiğince halka açık olmalıdır." APEK 5.4'e göre "İç Güvenlik Sektörü hesap verebilir olmalıdır. 58.maddeye göre "Polis devlete, yurttaşa ve onların temsilcilerine karşı sorumlu olmalıdır." 59.maddeye göre "Devletin polis üzerindeki denetimi yasama, yürütme, yargı güçleri arasında bölüştürülmelidir." Bu kriterlerin polis teşkilatına uygulanmasının direnişlerle karşılaşacağı açık olup, çok önemli zihniyet modernizasyonu gerektirmektedir. Hele askeri bir güç olan jandarma teşkilatının bu kriterlere uyabileceği hiç düşünülemez. Bu nedenle Belçika'nın yaptığı gibi jandarma teşkilatının Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na katılarak, boşalacak görev alanının polise devredilmesi gerekir. Bir ikinci seçenek ise jandarma teşkilatının askeri yapının dışına çıkartılarak, "kır polisi" adı altında şeffaf ve denetime açık bir kolluk gücüne dönüştürülmesidir. (Cerrah – a.g.e, 3.referans)

İç güvenlik sektörünün fiziksel modernizasyonu yanında zihinsel modernizasyona tabi tutulmaması durumunda hizmetin kalitesinde olumlu bir değişme olmayacaktır. Bu nedenle kurum içi şeffaflaşma ve hesap verilebilir olma hususları çok önemlidir. Türkiye’de öncelikle asker, jandarma ve sahil güvenlik gibi kolluk görevi yapan askeri güçlerin polislik hizmet alanından çıkartılması ve bundan sonra tek bir polis teşkilatının hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına dayalı, toplumun rızası ve uzlaşma bağlamında hareket eden bir yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir. Ayrıca yerel idarelere polislik hizmeti sunma yetkisi verilmelidir. Polis teşkilatı ulusal ve yerel düzeyde sivil katılım ve denetime açık bir yapılanmaya kavuşturulmalıdır. İç güvenlikteki tek başlılık sağlandıktan sonra polis mensuplarının eğitiminde sivil ve demokratik değerler öncelik almalıdır. Polisin mesleki sosyalleşme sonucu yabancılaştığı toplumla ilişkilerini ve sosyalleşme olanaklarını artırıcı tedbirler alınmalıdır. Polisin görev yaptığı ve yaşadığı yerlerin bu yönde yapılandırılması sağlanmalıdır.

Ordu dahil tüm dış ve iç güvenlik güçlerinin işlevleri huzur ve güven kaynağı olmaktır. Bunu sağlayacak hizmetlerin kalitesi ve niteliği sadece hizmet veren kurumlarca belirlenemez. Bu hizmetlerin toplumun beklenti ve ihtiyaçları dikkate alınarak, toplumun katılım ve eleştirisine açık bir şekilde yerine getirilmesi gerekir. Toplumun rızasını sağlayamayan, korku unsuru olup korku yayan, katılımı ve denetimi ret eden, toplumu huzursuz ve tedirgin kılan güvenlik önlemlerini uygulayan bir güvenlik teşkilatı toplumun huzur ve güvenini sağlayamayacağı gibi, toplumsal dayanışma ve barış içinde yaşamayı engeller ve hatta şiddetin üreyip, genişlemesine neden olur. İnsan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasında güvence olması gereken polisin demokratik toplum düzeninin sürdürülmesine ve hukukun üstünlüğüne dayalı uygulamalarla barışın

sağlanmasına katkıda bulunması önemlidir. Bunun için de bireylerin ve toplumun polisin ürettiği tüm hizmetlere katılması ve bu hizmetleri etkilemesi, denetlemesi ve yönlendirmesi gerekmektedir. (Cerrah - a.g.e, 3.referans)

Polis devletten hukuk devletine

Devletin hukuka bağılılığının ya da devleti yönetenlerin hukukla sınırlanmasının aşamaları bulunmaktadır. Orta Çağ'da feodal sistemin geçerli olduğu dönemde mülk-devlet anlayışı geçerliydi. Derebeylerin yetkileri bir görevden doğmuyor, toprağa malik olmaya dayanıyordu. Bu yetkiler kişilere bağlı, patrimonial bir hak niteliğindeydi. En büyük derebeyi olan kralın yetkileri de aynı esasa dayanıyor ve kral da derebeylerin yetkilerini sınırlayabiliyordu.¹⁵. yüzyılın sonlarına doğru kurulan imparatorluk mahkemelerinin prensler üzerinde kazai yetkileri bulunmaktaydı. Her ne kadar kazanılmış hakkına tecavüz edilen kişi dava açabilse de, bu mahkemeler tabii hukuk teorisiyle prensin yetkilerini arttırıyorlardı. Bir şeyin gerekli ve yararlı olduğunun takdiri prensin yetkileri içinde olduğundan prens kendisine yeni haklar ve yetkiler tanıyabiliyordu. Bunun sonucu olarak prens te'ba' üzerine yeni sınırlamalar koyabiliyordu. İmparatorluk mahkemesi prensin yetkilerini genişletirken, bu yetkileri yine tabii hukukla sınırlamaya çalışıyordu. Prense tanınan bütün yetkiler kamunun yarar ve iyiliği için tanındığından, yetki bu gaye dışında kullanıldığında, tasarruf hukuka aykırı bir hareket olarak kabul edilmekteydi. Bunun dışında kişinin kazanılmış hakları da prensin hak ve yetkilerini sınırlamaktaydı. Ancak bu sınırlama da mutlak değildi. Olağanüstü durumlarda hikmet-i hükümet gereği prens kazanılmış hakları çiğneyebiliyordu. (jus eminens potestas)

Merkezin zayıflaması ve polis-devlet düşüncesinin gelişmesiyle mülk-devlet anlayışından, devleti yönetenleri her türlü denetimin dışına çıkaran polis-devlet anlayışına geçildi. Polis-devlet anlayışında hükümdarın yetkileri şahsi haklarından doğmaz, temsil ettiği kişilikten yani devletten doğar ve devlet namına kullanılır. Po-

lis-devlet anlayışının en önemli niteliği devleti yönetenlerin hiçbir hukuk kuralıyla bağlı olmamaları, güç ve yetkilerinin tamamen takdiri olması ve tasarruflarının hiçbir yargısal denetime tabi olmayışıdır. Kanımızca bu tanıma yeni unsurlar eklenmelidir. Eğer devleti yönetenler parlamenter bir sistemde çıkardıkları kanunlarla hukukun temel evrensel ilkelerinin dışına çıkıyorlarsa, yaptıkları düzenlemelerle keyfi uygulamaların yolunu açıyorlarsa, polis-devlet anlayışı doğrultusunda hareket ediyorlar demektir. De facto (fiili) uygulamalarla hukuk kurallarının dışına taşan, olağanüstü hukuk normlarını olağanlaştıran, bunun sonucu hukukun denetimini dışlayan kökleşmiş bir anlayışın olduğu yerde hukuk devletinden söz edilemez. Keyfiliğe yolaçabilecek, uygulayıcıların takdirine bırakılmış kanun düzenlemeleri hukuka aykırı olduklarından ancak polis-devlet sisteminde uygulanabilirler. Hukuk devletinde kanunlar keyfiliğe, şahsiliğe, hikmet-i hükümete yol açacak düzenlemeleri içeremezler. Bir hukuk devletinde böyle bir düzenleme yapılırsa bile yargısal denetim mekanizmaları işletilerek ortadan kaldırılır.

AKP hükümetinin seçime giderken 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nda 02.06.2007 tarih ve 5681 sayılı kanunla polis-devlet anlayışıyla yaptığı değişiklikler hukuk güvenliğini yok edecek faşizan uygulamalara yol açmıştır. Kamuoyunda ve hukukçular arasında hiçbir tartışmaya meydan vermeden polisin yetkileri, yurttaşın hukuk güvenliğini ve kişilik haklarını yok edecek şekilde genişletilmiştir. 5681 sayılı kanunla 2559 sayılı kanunun 4. maddesine getirilen 4/A ek maddesiyle polise hiçbir karar ve izin aranmadan durdurma ve kimlik sorma yetkisi tanınmıştır. Daha önceki kanunda bulunmayan böyle bir düzenlemeyle polise çok rahat keyfiliğe kaçabilecek bir yetki verilmiştir. Oysa zaten kanunun 9. maddesinde belirli durumlarda ve yerlerde hâkim kararıyla veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amirin vereceği

emirle hiçbir suç işlenmediği durumlarda dahi polise önleyici arama yetkisi verilmiştir. 9. madde varken ek 4/A maddeyle polise hiçbir karara ve izne bağlamadan kişileri ve araçları durdurup, araçta ve kişinin üzerinde arama yapma ve kimlik sorma yetkisinin verilmesi önleyici polislikte geri ve anti demokratik bir anlayışı sergilemektedir. Bu maddeye göre polis, önleyici polislik görevi olarak istediği zaman ve yerde kişileri veya araçları durdurabilecek, bunu takdir ederken de kanuna göre tecrübesine ve içinde bulunulan durumdan edindiği izlenime göre makul bir nedene dayanacaktır. Polis aracı durdurduktan sonra durdurma sebebini bildirip, buna ilişkin sorular sorabilecek, kimlik ve bulundurulması gerekli belgelerin ibrazını isteyebilecektir. Keyfilige, hukuksuzluğa, indilige kolayca kaçabilecek bu düzenleme hukuk alanında bir geriye gidişi göstermektedir.

Yine 5681 sayılı kanunun 5. maddesi polisin kimlerin parmak izlerini alarak ve fotoğraflarını çekerek kayda almaya yetkili olduğunu gösteren bir düzenlemedir. Değişiklikten önceki düzenlemede polisin bu yetkisi bazı önemli suçların yanında, fuhuşla ilgili suçları işleyenleri, kaçak durumda olan yabancıları ve kimliğini ispat edemeyenleri, yargı organlarınca bir meselenin soruşturulması bakımından zorunlu olanları kapsamaktaydı. Bu eski düzenleme de hukuk açısından eleştirilecek bir yetkiyi içermekteydi. Bu düzenlemede polis, yakaladığı kişilerin tekrar tanınmalarını sağlamak üzere kişinin vücut bütünlüğüne müdahale etmektedir. Kuşkusuz bu müdahale ancak bir suç isnadıyla başlayabilir ve ceza yargılamaya hukukunu ilgilendirir. Mağdur veya tanık kişiyi resminden tanıyacaksa, parmak izleri olay yerindeki izlerle karşılaştırılacaksa bu işlemler bir tedbir olarak suçların aydınlatılmasında bir araç olarak kullanılır. Bu şekilde elde edilen bilgiler ceza davası dosyasına girmektedir. Ancak bir suç nedeniyle kişinin fotoğraf-

larının çekilmesi ve parmak izinin alınması için o kişinin şüpheli (hakkında soruşturmaya başlanmış, ancak iddianameyle kamu davası açılmamış kişi) olmaktan çıkıp, sanık (hakkında iddianameyle kamu davası açılmış kişi) olması gerekmektedir. Alman Ceza Yargılaması Kanunu'nun 163b maddesine göre parmak izi alınması ve fotoğraf çekilmesi işlemleri sanık statüsüne girmemiş şüphelilere karşı ancak kimliklerinin saptanması amacıyla yapılabilir. Bunun dışında bu işlemlerin yapılabilmesi şüphelinin sanık statüsüne girmesiyle olanaklıdır. Yine bu işlemlerden sonra elde edilen bilgiler ancak davada gerekli olduğunda olayın aydınlatılması amacıyla kullanılabilir (Nur Centel-Hamide Zafer - Ceza Muhakemesi Hukuku) Yine Alman hukukundaki ölçüye göre kişiyi ileride tekrar tanımaya yarayan bu tedbirlere başvurulurken meşru amaçla orantı göz önünde tutulmakta, hafif suçlarda bu tedbirler uygulanmamaktadır. Polisin önleme görevi içerisinde bu tedbirleri alması suçun ağırlığı ve işleniş bakımından kriminal bir özellik bulunması veya sanığın tekrar benzer bir suç işleyeceğine ilişkin verilerin olması halinde mümkün bulunmaktadır. (Centel-Zafer - a.g.e) Ülkemizde ise değiştirilen 5. madde eski haliyle belli suçlarda sanık statüsü aranmadan şüpheli olan her kişiye uygulanmaktaydı. İktidar yeni düzenlemeyle toplumun bütün bireylerinin parmak izlerinin alınıp, fotoğraflarının çekilmesini öngörerek, onları sanık durumuna düşürmüştür. Beklenen Alman hukukunda olduğu gibi kişinin hukuk güvenliğine ve özgürlüğünün güvence altına alınmasına yani demokratikleşmeye doğru bir adım iken yeni düzenleme dudakları uçuklatacak derecede kâbuslu bir geleceği işaret etmektedir. 5. madde artık aşağıdaki gibidir.

“Polis; a)Gönüllü, b)Her çeşit silah ruhsatı, sürücü belgesi, pasaport veya pasaport yerine geçen belge almak için başvuruda bulunan, c)Başta polis olmak üzere, genel veya özel kolluk görevlisi

ya da özel güvenlik görevlisi olarak istihdam edilen, ç)Türk vatandaşlığına başvuruda bulunan, d)Sığınma talebinde bulunan veya gerekli görülmesi halinde ülkeye giriş yapan sair yabancı, e)Gözaltına alınan, kişilerin parmak izini alır.”

Maddenin 5. fıkrasında gönüllü olanlar hariç diğer kişilerin fotoğraflarının da çekilip, sisteme kaydedilmesi öngörülmüştür. Şimdi emniyetin pasaport ve ehliyet sahibi yurttaşları çağırarak parmak izlerini alacağı belirtilmektedir. Bu vahim, hukuk dışı, keyfi, haksız bir uygulamadır. Tüm yurttaşlara potansiyel suçlu muamelesi yapmaktır. Hukuku ve hukukçuları dışlayarak, polisin etkisi altına giren bu iktidarın bu uygulamayı da yapacağı anlaşılmaktadır.

Türkiye’de yargının geleceği

Türkiye’de nasıl bir yargı yapılanması ve işleyişi olacağı Türkiye’nin bugünden gideceği yöne bağlı bulunmaktadır. Türkiye AB ile müzakerelere başlamasına rağmen, geldiği noktada hangi yöne savrulacağı belirsiz bir aşamada bulunmaktadır. Bu durumda ABD’nin etkisinde kalacak olan Türkiye’nin ABD’nin Ortadoğu’ya ilişkin politikaları ile bağlantılı olarak nasıl bir rol alacağı, nasıl bir misyon yükleneceği önemli olacaktır. ABD dış dinamiğinin etkisiyle ve onun çıkarlarıyla bağlantılı bir gelişmenin Türkiye’yi AB’den uzaklaştıracağı dolayısıyla demokrasinin siyasi ve hukuki kriterlerinin nasıl yaşam bulacağı sorusu ortadadır. Çünkü bugün Türkiye’nin kısmen iç dinamikler ama daha çok AB dış dinamiğinin etkisiyle anayasal ve yasal bazı düzenlemelere gittiği açıktır. Bu değişiklikler henüz anlayış olarak sindirilemediği ve değişikliklerin altyapıları olmadığı gibi altyapıya ilişkin mali güçlükler de bulunmaktadır. Türkiye’nin AB üyeliği müzakere sürecinin devam etmesi durumunda yargı yapılanması ve işleyişinin farklı bir noktada olacağı umulabilir. Türkiye’nin yargı reformu konusunda adım atmadığı, siyasi partilerin programlarında kapsamlı bir yargı reformunun yer almadığı ortadadır. Yargı reformuna niçin ihtiyaç duyduğumuzu içselleştirebilmek için bazı kavramlara hukuk felsefesi açısından bakmakta yarar bulunmaktadır.

1. Hukuksal Pozitivizm ve Doğal Hukuk

Bireyin yüzeye çıkması (temayüzü, emerjansı) ile sosyal gelişme arasında doğru orantı bulunmaktadır. Sosyal yaşamdaki ilerleme zorunlu olarak bireyin yüzeye çıkmasına neden olur. Birey yüzeye çıktıkça hukuksal pozitivizm anlayışı gerilemekte, toplum karşısında bağımsızlığa kavuşmaya başlayan birey sosyal yaşamın ürünü olan yanlış inançlardan kurtulmakta, hukuku işlevleri açısından

kavramaya başlamaktadır. Bu sürecin en önemli yönü sekülerizasyondur (dünyasallaşma). Sosyal ilerleme ile sekülerizasyon arasında doğru orantı, sekülerizasyon ile hukuksal pozitivizm arasında ise ters orantı vardır. Sosyal ilerleme arttıkça dinsel açıklama yerini dünyasal açıklamaya bırakmakta, dünyasal (laik) açıklama arttıkça hukuksal pozitivizm anlayışı gerilemektedir. Sosyal ilerleme ve bunun sonucu olan sekülerizasyon yönetenlerin iradesini sınırlamakta teolojik açıklama biçimleri yerlerini rasyonel açıklamalara bırakmaktadır. Rönesansla başlayan sekülerizasyon Batı'da kültürel ve teknik gelişmelerin üzerinde kurulduğu temel olmuştur. Doğu'nun sekülerizasyonu algılayamamış olması kültürel ve teknolojik yönden geri kalmasına neden olmuştur.

Rönesans ve onu izleyen Aydınlanma Çağında teleolojik (ereksel) anlayışın gelişmesiyle doğal hukuk yazarları pozitif hukuk kurallarını kritik edebilmişlerdir. Böylece sosyal olguların incelenmeye başlamasıyla birlikte sosyoloji ve hukuk sosyolojisi disiplinleri ortaya çıkmış, bilim adamlarının hukuku siyasi iradeden bağımsız olarak inceleme olanağı doğmuştur.

Hukukun yasa koyucunun iradesine ve keyfi eğilimlerine bağlı bulunmadığı, diğer bir deyişle hukukun tepeden inme ve dıştan gelen bir şey olmadığı, yasa koyucunun belirli ve objektif birtakım esaslara göre yasa koymakla yükümlü olduğu anlayışı ilk çağdan beri üzerinde durulan bir düşünce olmuştur. İnsanın hukuku herhangi bir şekilde ruhunda taşıdığı, hukukun evrensel insani bir niteliği olması nedeniyle insanın doğasının içinde bulunduğu düşüncesi insanları meşgul etmiştir. Tüm bu düşünce ve çabaların kaynağında doğal hukuk görüşü yer almaktadır.

Doğal hukuk olan hukukun adalete uygun olup, olmadığını an-

lamak üzere ölçüldüğü bir değer ölçüsü olarak kabul edilmek gerekir. Bu nedenle doğal hukuk olan hukuk için bir ölçü hukukudur. Doğal hukuk insanın tinsel kişiliğinden ya da Kant'ın ifade ettiği gibi "ahlaki akıl"dan çıkar. Doğal hukuk olan hukuku ayarlayıcı ve değerlendirci şekli bir ilkedir. Doğal hukuk (adalet) denilen ölçü ahlaken özgür insanların vicdanlarında, insan ruhunun metafizik derinliklerindedir.

Kant doğal hukukun dayanacağı son ilkeyi şöyle açıklamaktadır: "Öyle davran ki eylemine esas olan anlayış daima aynı zamanda genel bir yasanın ilkesi olarak yürürlükte olabilsin." veya "Gerek kendi şahsında gerek diğer insanların her birinin şahsında ortaya çıkan insanlığın onuruna daima saygı gösterecek ve insandan asla salt araç olarak değil, aksine daima aynı zamanda amaç olarak yararlanacak şekilde davran."

Olan hukukun gerçekliği ne denli önemli ise, doğal hukukun gerçekliği de o denli hatta daha çok önemlidir. Doğal hukukun yardımından mahrum bir olan hukuk yanlış sonuçlara götürür. Hukuk biliminin doğru sonuçlara ulaşabilmesi, uygulamaya olumlu etkiler yapabilmesi hukuk felsefesiyle, dolayısıyla doğal hukukla birlikte yürümesine bağlıdır.

2-Adil (Doğru ve Güvenli) Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılama Yapma Görevi

Adil yargılanma hakkı önceleri "sağlıklı adalet yönetimi isteme hakkı" olarak ifade edilmiş, daha sonraki aşamada ise adil yargılanma (hakkaniyete uygun=dürüst yargılanma) deyimini ile anlatılır olmuştur. Demokratik toplumlarda önemli bir yer tutan adil yargılanma hakkı Divan kararlarında açıkça belirtildiği gibi demokratik sistemin temel unsurlarından biri olan hukukun üstünlüğü ilkesini de içermektedir. Bu hak adli sistemin işleyişinin yanı sıra

organizasyonunu da kapsamaktadır. Adil yargılanma sözcüklerinden “adil” kelimesi doğru ve güvenli olarak somutlaştırılmıştır. Doğru ve güvenli yargılanma hakkı ülkemizde yeni ve üzerinde düşünülmemiş bir kavramdır. Anayasa ve yasalarda açıkça kişilerin doğru ve güvenli yargılanma hakkı olduğu yer almamaktadır. Her ne kadar anayasa ve yasalarda bu hakkı güvenceye alan kurallar bulunmakta ise de bu dolaylı bir anlatımdır. Oysa birey yurttaşlarda hak bilinci oluşturmak, yargılamanın doğru ve güvenli yapılabileceği inancını vermek, hâkimlerde karşılarında hak sahibi güçlü kişilerin bulunduğu yolunda sorumluluk bilinci yaratmak için Anayasada birey-yurttaşların “doğru ve güvenli yargılanma hakkı” olduğu düzenlenmelidir. Doğru ve güvenli yargılanma hakkının işlerlik kazandığının en önemli göstergesi yargıya duyulan güvenin inanç olarak ortaya çıkmasıdır.

1982 Anayasası’nda “Adil Yargılanma Hakkını” ve “Adil Yargılanma Yapma Görevi”ni düzenleyen doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Bu saptama 1924 ve 1961 Anayasaları için de geçerlidir. Söz konusu hak ve görev anlamlarıyla birlikte anayasada yer almalıdır. Birey – yurttaşların adil yargılanma haklarının varlığı, insanlığın ortak aklının ve değerlerinin ve evrensel nitelikteki temel hukuk ilkelerinin bir gereğidir. Bu nedenle bu hak anayasada yer almasa da isteme bağlı olmaksızın hakkı düzenleyen sözleşme maddeleri ve sözleşmenin uygulanmasına yönelik Divan kararları başka bir hukuk işlemine gerek kalmaksızın esasa ya da usule ilişkin olarak her konuda ve her aşamada uygulanacaklardır. Adil yargılanma hakkı içinde ana unsur yargılama organıdır. Bu nedenle adil yargılanma hakkını daha net olarak tarafların eşit koşullarda olduğu, savunma hakkının üstün bir değer olarak kabul edildiği yargılama ortamında, evrensel insan haklarını ölçüt alan tarafsız, bağımsız, güvenceli olma niteliklerini tam anlamıyla bünyesinde

barındıran tabii hâkim tarafından makul sürede, aleni biçimde yargılanma olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımdan hareket ettiğimizde Türkiye’de adil yargılanma hakkının anayasal, yasal ve fiziksel altyapısının bulunmadığı açıktır. Çünkü hâkimler bağımsız ve güvenceli olmayıp, taraflar eşit koşullarda değildirler. Toplumsal iddia makamı savunmaya göre daha ağırlıklı durumda olup, mahkemeyi etkileme olanağına sahiptir. Mahkeme salonunda savunmanın eşiti olarak aynı düzeyde durmamakta, kürsüde yargıca en yakın noktada bulunmaktadır. Savcının kanıt toplamaktaki olanakları ile savunmanın olanakları aynı değildir. Tabii hâkim ilkesi yasal düzenlemelerde yer almamaktadır. Yargılamalar çok uzamakta makul sürede bitirilememektedir. Uygulamada evrensel insan hakları ölçüt olarak alınmamaktadır.

a. Hâkim bağımsızlığı kavramı

Hâkimlerin bağımsızlığından anlaşılması gereken, karar verirken özgür olmaları, hiçbir baskı ve etki altında bulunmamalarıdır. Hâkimler önce taraflar karşısında bağımsız olmalıdırlar. Buna hâkimin maddi veya ekonomik bağımsızlığı da denebilir. Ekonomik endişelerden kurtarılmamış, belli bir refah düzeyine ulaştırılmamış, bu nedenle tarafların her türlü ödül ve çıkar önerilerine açık bırakılmış hâkimin tam bir huzur içerisinde adalet dağıtmasına olanak bulunmamaktadır. Hâkimlerin bu alandaki bağımsızlıklarının sağlanması doğrudan doğruya ekonomik durumlarının düzeltilmesine bağlı bulunmaktadır.

Hâkimler ayrıca yasama organına karşı da bağımsız olmalıdırlar. Yasama organının hâkimlerin kararlarına hiçbir şekilde karışmaması, bu kararları söz konusu etmemesi, bunların infazına engel olmaması gerekir. Hâkimlerin yasama organı karşısında bağımsızlıklarını sağlamak üzere anayasalara kurallar konulmuştur.

Hâkimlerin bağımsızlığı açısından asıl önemli olan hâkimlerin yürütme organı karşısında bağımsızlıklarının sağlanmasıdır. Hâkimlerin bağımsızlığına karşı en büyük tehdit daima yürütme organından gelmiştir. Hukuk devleti anlayışının gelişmediği ve yasalarda yer almadığı dönemlerde yürütme gücünün hâkimler üzerindeki baskısını önleyebilecek bir engel yoktu. Hâkimin bağımsız olmasının güvencesi ya yürütme gücünün başında bulunan kimse- nin adalet severliğine veya hâkimin cesaretine bağlı idi. Bugün ise hâkim bağımsızlığı “Hâkim güvencesi” adı altında toplanan kurumlarla korunmaktadır. Ancak bu güvence, hâkimlere tanınan bir ayrıcalık değil, halk için kabul edilmiş bir güvencedir. Hâkimin yüksek ahlak ve erdem sahibi olması kuşkusuz zorunludur. Ancak bu nitelikler hâkimin yürütme gücü karşısında bağımsızlığını sağlamaya yeterli değildir. Çünkü hâkim de bir insandır ve yürütme gücü hâkimin özlük işleri üzerinde dilediği gibi oynama yetkisine sahip olduğu sürece onun bağımsızlığından söz etmeye olanak yoktur. Bu nedenle hâkimin gerçekten özgür ve bağımsız olması için kendisine güvence tanınması zorunludur. Hâkim güvencesi ilkesini yazılı bir yasa içerisinde ilk kez olarak 1701 yılında İngiltere’de görmekteyiz. İngiliz’lerin Tudor ve Stuart hanedanlarına karşı giriştikleri özgürlük mücadelesi sonucu 1701 tarihli Act Off Settlement’ e konan kurala göre hâkimler iyi durumları devam ettiği sürece yerlerini koruyacaklardır. Bu kural bugün de İngiliz hâkimlerin yürütme gücü karşısında bağımsızlıklarını sağlamaya yetmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nin 1789 tarihli Federal Anayasası’nın III. maddesinde hâkimlerin iyi durumları devam ettiği sürece görevlerinde kalacakları ve bu süre içinde tazminatlarının azaltılamayacağı belirtilmiştir.

Hâkim güvencesi dar anlamda yargıçların görevlerinden ayrıl- mamalarıdır. Geniş anlamda ise bununla birlikte yasada gösterilen

durum ve yöntemler dışında görevlerinden geçici de olsa alınmaları, rızaları olmaksızın yerlerinin değiştirilmemesi, emekliye sevk edilmemeleri, aylıklarından yoksun edilmemeleri, yükselmelerinin ve atanmalarının idareye bağlı olmaması gibi güvenceleri de içerir. Özetle güvence hâkimin yürütme gücü karşısında tam bir güven duymasını ve kararlarını her türlü korku ve endişeden uzak verebilmesini sağlar. Bu durumda ancak hâkim bağımsız sayılabilir. Adaletin de tam olarak gerçekleşebilmesi, hâkimlere tanınacak güvencenin genişliğine bağlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu güvence halk için kabul edilmiş bir güvencedir.

Toplumlar uzun mücadelelerden sonra hâkim bağımsızlığının kendi özgürlüklerinin ve haklarının garantisi olduğunu anlamışlar ve bu bağımsızlığı hâkim güvencesi adını verdiğimiz kurumlarla sağlamışlardır. Görülmektedir ki hâkim bağımsızlığı ilkesi, hâkim güvencesi ilkesi ile tamamlanmakta; bu güvencenin geniş anlamda tanınmadığı yerlerde ise hâkim bağımsızlığı ilkesi kâğıt üzerinde kalmakta, yaşama geçirilememektedir.

Aşağıda geniş anlamda hâkim güvencesi kurumları ile hâkim bağımsızlığı ilkesi arasındaki ilişkiyi ana çizgilerle incelemeye çalışacağız.

b. Hâkimlerin atanmaları

Hâkimlerin atanmalarında uygulanacak sistem ile hâkim bağımsızlığı ilkesi arasında sıkı bir ilgi bulunmaktadır. Avrupa'nın birçok ülkesinde bu yetki yürütme organına bırakılmamış, ya İsviçre'de olduğu gibi halk tarafından atama sistemi ya da Fransa, İtalya ve Türkiye'de olduğu gibi içinde hâkimlerin de bulunduğu karma kurullar tarafından atama sistemi kabul edilmiştir. Anglosaxon sisteminin uygulandığı İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri federal

devlette ise bu yetki sınırsız olarak yürütme organına bırakılmıştır. Yürütme organınca atama sisteminin İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde dahi politik tercihlerin ağır bastığı savı ile eleştirildiği düşünülürse, ülkemizde bu sistemin uygulanmasının hâkim bağımsızlığı açısından tehlikeli olacağı açıktır. Bu nedenlerle yargının kendi kendisini yönetmesi sistemi hâkim bağımsızlığının en etkin aracı olarak görülmektedir. İtalya'da olduğu gibi Yargıtay Başkanı ve Başsavcısının yasal üye olduğu, diğer üyelerin bir kısmının hâkimler arasından kendileri tarafından, bir kısmının ise hukuk profesörleri ve 15 yıl fiilen avukatlık yapmış avukatlar arasından yasama organınca seçildiği bir kurulun oluşturulmasının uygun olacağı kanısındayım. İtalya'da kurulun başkanı cumhurbaşkanıdır. Söz konusu kurul bir dönem görev yapacak ancak kurul üyeleri bu görevi yürütürlerken başka bir görev alamayacaklardır.

c. Hâkimlerin görevden ayrılımları

1982 Anayasası'nın kabulünden sonra çıkarılan 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 62. ve 69. maddeleri uyarınca hâkimlerin meslekten ayrılımlarında Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yetkili kılınmıştır. Bu düzenleme ile 1934 tarihli Hâkimler Kanunu'nun o dönem için koymuş olduğu düzenlemeye benzer bir sisteme dönmüştür. Bugün Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun kuruluşu içinde Adalet Bakanı'nın ve bir yüksek memurunun bulunması bu kurula idari bir nitelik vermektedir. Çoğunluğun hâkimlerden oluşması önemli değildir. Söz konusu yargıçlar bu görevi ikincil bir görev olarak yapmaktadırlar. Ayrıca Adalet Bakanı yürütme organının bir temsilcisi olarak bu kurulun başkanıdır. Bu yapıdaki bir kurulun hâkim bağımsızlığı açısından en önemli bir yetkiyi kullanmasının son derece sakıncalı olduğunu belirtmek gerekir. Çoğulcu demokratik sistemle yönetilen birçok

Ülkede bu yetkinin Parlamento, Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu gibi organlara verildiğini, çok katı yöntemlere baēlandığını görmekteyiz. Hâkimlerin zlk işlerinin yukarıda oluşumunu ve işleyişini belirttiēimiz bir kurul tarafından görülmesinden yana olduēumdan bu yetkinin böyle bir kurula verilmesi gerektiēi düşüncesindeyim.

d. Hâkimlerin yükselmeleri

Ülkemizde Adalet Bakanı'nın başkanı olduēu kurul hâkimlerin hem atamalarında hem yükselmelerinde etkili bulunmaktadır. Bu düzenlemenin hâkim baēımsızlıēı ilkesi ile baēdařmadıēı açıktır. Ayrıca 2802 sayılı yasanın 23. maddesi uyarınca hâkime daha kıdemli hâkim tarafından sicil verilmesinin ve yine hâkimlere Adalet Müfettişlerince denetimler sırasında hal kâēıdı düzenlenmesinin, yükselmelerde bu sicil ve hal kâēıtlarının esas alınmasının hâkim baēımsızlıēı ilkesini zedelediēi görülmektedir. Hâkimlerin mesleēe alınmalarında yürütme organınca atama sistemi kabul edildiēi taktirde hâkimlerin yükselmelerini kabul etmemek bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Eēer hâkimlerin özlük işlerinin yukarıda oluşumunu ve işleyişini belirttiēimiz bir kurul tarafından görülmesi kabul edilirse yükselmelerin otomatik olması, hâkimler arasında sınıf ve derecelerin azaltılması, yükselmelerinin seyrekleştirilerek basamaklar arasında daha uzun bir huzur devresi saēlanması koşulu ile hâkimlerin yükselmesi sistemi uygun olabilir.

e. Hâkimlerin denetimi

1982 Anayasası'nın 144.maddesi ile hâkimlerin denetimi Adalet Bakanlıēına bırakılmıştır. 2802 sayılı yasanın 99 ve 100.maddeleri ile hâkimlerin Adalet Bakanlıēına baēlı Teftiş Kurulu müfettişlerince denetlenmelerine ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler ile 1934 tarihli Hâkimler Kanunu ile getirilmiş olan

sisteme dönülmüştür. Denetimleri yürütme organına bırakılmış hâkimlerin bağımsızlıkları daima tartışma konusu olacaktır. Yine hâkimlere Adalet Bakanının başkanı olduğu kurulca disiplin cezası verilebilmesi hâkim bağımsızlığı ile bağdaşmamaktadır. Hele bu kurulca verilen disiplin cezalarının yargı denetimine tabi olmayışı durumun olumsuzluğunu artırmaktadır.

3. Tabii Hâkim İlkesi

Bu ilkenin dar ve geniş olarak iki ayrı tanımını yapmak olanaklıdır. Yasanın suçtan önce gösterdiği hâkim dar anlamda tabii hâkimdir. Bu tanıma göre suçun işlenmesinden önce, önceden bakılacak davalar düşünülmeksizin gösterilen hâkim tabii hâkimdir.. Bu tanım yeterli bir tanım olmayıp, ilkenin özüne inmemektedir. Oysa tabii hâkim ilkesinin zaman kavramı dışında bir öz anlamı vardır. Bu ilkenin dar anlamda ele alınarak sadece suçtan önce kurulmuş, hatta yasayla kurulmuş mahkeme hâkimleri kabulü ile özdeşleştirilmesi ilkenin sadece şekilden ibaret kalmasına yol açar. Bu ilkenin şeklin üstünde bir öz anlamı olması gereği sadece anayasa hukuku ile açıklanamaz. Bu ilke ceza usulünün genel teorisi ile ancak tabii hâkim ilkesine belirgin ve gerçekçi bir anlam verilmesiyle korunabilmektedir. O halde geniş anlamda ve günümüzde kabul gören tabii hâkim, bağımsız bir yargı organizasyonu içinde görev yapan, usul hukuku düzenlemeleri ile gerçek anlamda tabii yargı alanına sahip kılınmış, tarafsız, güvenceli, bağımsız hâkimdir. Kuşkusuz tabii hâkim ilkesi istisnai ya da olağanüstü mahkemeler kurma yasasını da içerir. Ancak olağanüstü mahkeme kurulmadan da tabii hâkim ilkesi çiğnenebilir. Normal hukuk düzeni içinde de, olağan yargı yerleri arasındaki görev ve yetki bölüşümüne uymayan uygulamalar da bu ilkenin ihlali anlamına gelir. Örnek vermek gerekirse askeri suç tanımının genişletilerek askeri yargının yetki alanının genişlemesi bu ilkeyi ihlal etmektedir. Söz konusu ilkenin bu şekil-

de ihlali devleti polis-devlet yapar. Tabii hâkim ilkesi yoksa hâkim bağımsızlığından da, hukuk devletinden de söz edilemez. Nitekim bir davayı belli bir biçimde sonuçlandırmanın en etkili yolu genel yetki-görev kurallarına göre davaya bakması gereken yargılama yerlerini devre dışı bırakacak düzenlemeler yapmaktır. Bu nedenle tabii hâkim ilkesine aykırı olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılması yerinde olmuştur. Ancak bu mahkemelerin baktıkları davaların devredildiği ağır ceza mahkemelerinde görülen davalar için CMK'ya özel kurallar konması bu ilkenin ihlal edildiğini göstermektedir. DGM'ler kaldırılmış gözükse de aslında bu mahkemeler sadece tabela değiştirmiştir. Sonuç olarak tabii hâkim ilkesi önceden kurulmayı, bakacakları dava ve suçların yerel, görevsel ve kişisel olarak görev karmaşasına yol açmayacak biçimde kesinleşmesini, yargıçların izleyecekleri yargılama usulünün suçtan önce yasa yoluyla saptanmasını ve birey-yurttaşlar bakımından farklı usuller uygulanmasının engellenmesini kapsar. Kuşkusuz tabii hâkim aynı zamanda bağımsızlık ve tarafsızlık güvencesi sunan hâkimdir. Bu nedenle bu iki ilkenin birleştiği söylenebilir. Hukuk devletinin gerekleri olan hâkim bağımsızlığı ve güvencesi ilkeleri tabii hâkim ilkesinin uygulamaya sokulmasıyla somutlaşmaktadır. Burada esas olan tabii mahkemeden çok süje olan tabii hâkimdir. Hâkime ilişkin her türlü güvencenin olması gereken şekilde varlığı bu ilkenin sağlıklı varoluşu açısından önemlidir.

4. Yargılama Birliği Kavramı ve Askeri Yargılama

Yargılama, devletin ulusun egemenliğine dayanarak yaptığı bir eylemdir. Yargılamanın egemenlik gibi tek olması bir zorunluluktur. Bir devlet içinde birden çok yasama erki, birden çok yürütme erki olmayacağı gibi, yargılama erki de tek olmalıdır. Elinde güç olanların özel bir yargılama gücüne egemen olmak istemeleri durumunda ulusun egemenliği kuralı zedelenmiş olur. Bunun anlamı ulusun

egemenliğinin ve dolayısıyla yargılama erkinin bölünmesi demektir. Ayrı bir yargılama isteği elinde bir güç olmayanlardan gelmeyip, belli bir gücü elinde tutanlardan gelir. Eskiden derebeylerin, kiliselerin, kabile ve aşiretlerin kendilerine özgü mahkemeleri vardı. Bugün ise bazı güçlü baskı grupları kendileri için yurttaşların gittiği mahkemelerden ayrı mahkemeler kurulmasını sağlamaktadırlar. Oysa yargılama birliği kuralı, elinde güç bulunduranların kendilerine ayrı mahkeme istemelerine ve böylece niteliği aynı olan uyuşmazlıkların bir kısmının adliye, bir kısmının ise adliye dışı yargılama makamlarında çözülmesine engeldir. Örneğin bir eylemin suç olup olmadığı sorununun çözümü bakımından hem adliye mahkemeleri, hem askeri mahkemeler yetkili olursa yargılama birliğinden sapılmış olunur.

Gerçekten yasama ve yürütme organlarına karşı bağımsız olması gereken yargılama erkinin tek olması egemenliğin tek olmasının mantıki sonucudur. Daha önemlisi parçalanmış bir yargı organizasyonunda hâkimlerin bağımsızlığını sağlamak çok zordur. Kaldı ki adliye dışı mahkemeleri tabii hâkim ilkesi bakımından da açıklamak olanaksızdır. Sonuç olarak hâkim bağımsızlığı ve tabii hâkim ilkeleriyle yargılama birliği ilkesi birleşmektedir. Bu nedenle askeri mahkemelerin bir uzmanlık mahkemesi olarak (asker mahkemesi) iş mahkemesi, ticaret mahkemesi gibi adliye içinde düzenlenmesi gerekir. Bu durumda sivilleşme de yani askerlerin tabii hâkimleri olan sivil hâkimler önünde yargılanmaları sağlanmış olacaktır. Ayrıca sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmaları sorunu da ortadan kalkacaktır.

Askeri mahkemelerin sanığın silah arkadaşları tarafından kurulması fikri kuşku yoktur ki orta çağda egemen olmuş bir anlayışın ve feodalite döneminden arta kalmış bir izin ürünüdür. Çünkü

orta çağda insanlar ayrıcalıklı zümreler arasında bir bölünmeye ve sınıflandırmaya uğramaktaydılar. Ayrıca bu ayrıcalıklı zümreler arasında da bir derecelendirme vardı. Bu nedenle her yargılanacak kişi bağlı olduğu zümrenin adamları tarafından yargılanıyordu. Bugün ise var olan anayasal kurallara göre ayrıcalıklı zümre ve sınıf yoktur. Demek ki yukarıda açıklanan orta çağ anlayışı hem kaynağında hem uygulamada değişmiştir.

Yine denilebilir ki ceza yargılamasının amacı maddi gerçeği bulmaktır. Belirli bir kültür düzeyine ulaşmış, belirli bir ulusta izlenen yargılama usulü gerçeğe ulaşmanın en iyi usulü olarak görülmüş ve kabul edilmiştir. Bu nedenle o ulusun kültür düzeyi orduda ve sivil yaşamda ayrı olamayacağından, sivil yaşam için izlenen yargılama usulünü ordu için değiştirmenin inandırıcı bir gerekçesi bulunmamaktadır.

Bunların dışında askeri hâkimler cüppeli de olsalar subay üniforması içinde görev yapmaktadırlar. Kendisinden rütbece daha kıdemsiz bir askeri hâkim tarafından yargılanmak, yargılanan rütbeli asker kişide ve özellikle sivillerde psikolojik bir eziklik ve güvensizlik yaratmaktadır. Oysa sivil mahkemede sivil hâkim önünde yargılanırken rütbe ve üniforma sözkonusu olamayacağından yargılanan rütbeli asker kişi bakımından psikolojik rahatlık ve güven duygusu sağlanmış olacaktır. Ayrıca asker kişinin de güvenceli ve bağımsız tabii hâkimi önünde yargılanmak hakkı vardır. Yine askeri mahkemeler sivilleri askerlerle birlikte işledikleri önemli suçları nedeniyle yargılamakta, böylece yetkileri genişlemektedir. Bu yetki genişlemesi insan haklarını tehlikeye sokmaktadır. Çünkü askeri hâkimler askeri hiyerarşi içindedirler. Tüm belirttiğimiz nedenlerle askeri mahkemeler yargılama birliği ilkesine aykırılık oluşturmaktadırlar. Ayrıca yargılama birliği ilkesi, hâkim bağımsızlığı, tarafsızlığı,

güvencesi ve tabii hâkim ilkeleriyle birleştikinden, bu ilkeler de adil yargılanma hakkının unsurlarını oluşturduğundan bu anlamda hukuk güvenliği sağlayamayan askeri mahkemelerin kaldırılması gerekmektedir. Bu nedenle asker kişilerin işledikleri askeri disiplini ilgilendiren suçları dışındaki tüm suçlarına adli yargılama düzeni içinde yer alan ve sivil hâkimlerden oluşan mahkemeler bakmalıdır. Bu düzenleme ile barış zamanında askeri mahkemelerde yargılanan asker ve sivil kişiler bakımından tabii hâkim ilkesine dönüşmüş olacaktır. Temyiz yeri olarak içtihat farklılıklarını önlemek ve yargılama birliğini sağlamak için birçok ülkede olduğu gibi tek bir Yargıtay yeterlidir. Sivil Yargıtay'ın bir dairesi askeri davaların temyiz incelemesini yapabilir. İngiltere, Kanada, Belçika, Hollanda, Fransa, Yunanistan, Rusya, Tunus ve Cezayir'de Askeri Yargıtay bulunmamaktadır.

Çoğulcu demokratik sistemle yönetilen ülkelerden Almanya, İsveç ve Danimarka'da barışta, Avusturya'da ise barışta ve savaşta askeri mahkemeler bulunmamaktadır. Afrika'da Gine askeri yargıyı kaldırmıştır. Diğer çoğulcu demokratik sistemle yönetilen ülkelerin büyük bir kısmında (Fransa, İspanya, Hollanda, Belçika, İsviçre) ve Afrika'da (Cezayir, Fas, Tunus, Fildişi Sahili, Madagaskar) askeri mahkemelerin işleyişine sivil hâkimler katılmaktadır. Bu sivilleştirme eğiliminin sonuç olarak yargılama birliği ilkesi uyarınca bizim önerdiğimiz ve dünyada örnekleri görüldüğü gibi askeri mahkemelerin kaldırılması eğilimine dönüşeceği görüşünü taşıyorum. Adil yargılanma hakkının uygulanabilirliği ancak böyle olanaklı olacaktır.

5. Genel Değerlendirme

Türkiye'nin demokratikleşmesinde kurulacak anayasal çatının önemi bulunmaktadır. Yeni yapılacak anayasada MGK gibi yarı askeri

bir kurum, askeri mahkemeler, disiplin mahkemeleri, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi gibi askeri kurumlar yer almalıdır. Kısa ve öz olarak yazılacak böyle bir anayasa askerin yürütme erkine ortak olmasını ve kendisine ait cezai ve idari yargı alanları yaratmasını önlemiş olacaktır. Böylece öncelikle askerin siyaset kurumu üzerindeki vesayeti ve kendisine hukuk alanı yaratması sonucu oluşan hukukun zemin yitirmesi önlenmiş olacaktır. Siyasetin askerileşmesi sonucu oluşan tıkanıklıklar giderilecek, siyaset çözüm üreten bir kurum durumuna gelecektir. Siyaset alanının sivilleşmesiyle birlikte toplumsal alanın da sivilleşmesi kolaylaşacaktır. Yeni anayasada temel hak ve özgürlükler tarif edilmeli, bu hak ve özgürlüklerin ancak demokratik bir toplumda gereklilik ve meşru amaçla orantılılık ölçütlerine göre yasayla sınırlanabileceği özellikle belirtilmelidir. Bu anayasada yasal hâkim ilkesi değil, tabii hâkim ilkesi açıkça düzenlenmelidir. Yeni anayasada cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler, YAŞ ve HSYK gibi organların aldıkları tüm kararlar dâhil hiçbir organın işlem ve eylemlerinin yargı denetimi dışında kalmayacağı öngörülmelidir. Böylece hukukla sınırlanmış bir siyaset ve bürokrasi çerçevesi çizilmiş olacaktır. Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünün temelleri belirlenecektir. Hak arama özgürlüğünün kullanılmasını zorlaştıran unsurlardan biri memur güvencesidir. 1329 tarihli Kanunu Muvakkat kaldırılmış olmakla birlikte, yerine konan 4483 sayılı yasa sorunu gidermemiştir. İşkence ve eziyet suçlarından soruşturma yapılmasında yetkili idari merciden izin alınması zorunluluğunun kaldırılması olumlu olmakla birlikte, memurların işlediği iddia edilen diğer suçlara ilişkin sorunlar ortada durmaktadır. Bunun için Anayasa'nın 129. maddesinin son fıkrasının kaldırılması gerekmektedir.

Özellikle hukuk güvenliğinin temeli olan adil yargılanma hakkının gerçekleşmesi yargılama organizasyonunun tek çatı altında

toplanmasıyla sağlanacaktır. Tek bir yargıç statüsü, tek çatı olarak Yargıtay altında toplanmış, uzmanlık dalları olan yargı organizasyonu, tek bir ceza usul yöntemi hem yargılama birliğini hem de hukuk güvenliğini sağlayacaktır. Güvenceli savcılara bağlı, hukuk eğitiminden geçmiş, teknolojik bakımdan donanımlı adli kolluk örgütü kurulması, kaliteli hukuk eğitimi, iyi seçilmiş hâkim, savcı, avukat ve adli personel kadrosunun sağlanması önemlidir. Çok şikâyet edilen hâkim tarafsızlığı konusu yukarıda belirtilen tüm ilkelerle bağlantılı olduğu gibi hukukçuların bilgi ve vicdan sahibi olmalarıyla da yakından ilgilidir. Türkiye’de askeri vesayet ve devlet ideolojisi hâkim tarafsızlığını etkilemektedir. Her türlü silahlı güç, ideoloji ve iktidar karşısında hâkimin bağımsızlığını ve tarafsızlığını koruması kolay değildir. Tarafsız hâkim için hâkimin bilgili, donanımlı, ahlaklı, vicdanlı ve güvenceli olması gerekmektedir. Almanya’da hukuk öğrenimi 7 dönem sürer ve bu dönemin sonunda diploma verilmez. Kişi 1. yeterlik sınavına giriş hakkını kazanır. Bu sınavda iki hak tanınmış olduğundan kendisini hazır hissetmeyen sınava girmez. Sınavı kazanan devletin ücret verdiği, 2,5 yıl süren staja başlama hakkını kazanır. Stajın sonunda yapılan 2. yeterlik sınavını kazanan tam hukukçu “ Assessor” unvanını alır. Assessor, hâkimlik mesleğini yapabilecek tarzda yetiştirildiğinden diğer meslek gruplarına (avukatlık, noterlik, savcılık, şirket avukatlığı) kolayca uyum gösterir. Yine hukuk fakültesi mezunu olmayanların hâkim olmaları önlenmelidir. Hukuk nosyonu olmayan, hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi altyapısı bulunmayan meslek sahiplerine hâkimlik yaptırmak hukukun temel ilkelerine aykırıdır. İdari yargıda bu şekilde görevlendirme yapılmaktadır. Bu uygulamanın kaldırılması zorunludur. Yine Anayasa Mahkemesi üyeleri arasında da bu şekilde hâkimlik kariyeri yapmış üyeler bulunmaktadır. Bu mahkemenin aynı zamanda yüce divan olarak ceza yargılaması yaptığı düşünüldüğünde böyle bir yapılanmanın

sakıncaları ortaya çıkmaktadır. Bu mahkemeye hâkimlik, avukatlık, akademisyenlik alanında belli bir düzeye gelmiş olanlar arasından üye seçimi yapılmalı, bu mahkemeye parlamento üye seçebilmeli ve yurttaşlara bireysel başvuru hakkı tanınmalıdır. Bunların dışında Adalet Bakanlığı'nın bütçeden aldığı payın artırılıp han ve apartmanlardan bozma yerlerde adalet dağıtılmasına son verilerek yargının işlevine ve prestijine uygun bir altyapıya kavuşturulması zorunludur. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda yapılan son değişiklikler faşist uygulamaların yolunu açacak niteliktedir. Bu değişikliklerle birlikte devletin polis – devlet niteliği ön plana çıkmıştır. Böylece rejim askeri vesayete dayalı polis-devlet (çelikten devlet) olarak demokrasi ve hukuk dışılığı savrulmuştur.

Ceza hukukunun evrensel ilkelerini zedeleyen ve çifte standartlı bir ceza uygulamasına neden olan Terörle Mücadele Yasası'nın kaldırılarak, Türk Ceza Kanunu'nda ifade özgürlüğü ile birlikte basın özgürlüğünü güvenceye alacak değişiklikler yapılması gerekmektedir. Özellikle 301 ve 318. maddelerin varlığı demokrasinin, basın ve ifade özgürlüğünün önünü tıkamaktadır. Kuşkusuz çatılacak bu çatıdan sonra Türkiye demokratikleşme yolunu ancak açabilecektir. Demokratikleşme konusundaki samimiyet yasalarda görünüşte değişiklik yapılarak ölçülemez. Yukarıda belirttiğimiz çatıyı çatabilecek bir siyasi kadro ancak demokratikleşmenin yolunu açabilecektir. Bu bir eğitim, kültür, anlayış ve irade sorunudur. Ancak tüm bu önceliklerin yanında demokratik cumhuriyeti kurabilmek ve yaşatabilmek için birey-yurttaş yetiştirebilecek eğitim ve kültür politikalarını planlayıp, uygulamak da önemlidir.

Yargının demokratikleşmesinin rejimin demokratikleşmesi açısından yaşamsal önemde olduğu ortadadır. Türkiye'nin geleceği yargının demokratikleştirilmesiyle yakından ilgilidir.

Vicdanın hapsedildiği yerde insan yoktur

Dağlıca'da kritik bir noktada bir askeri birlik. Silahlı bir örgütün üyeleri sınırı geçip, askeri birliğe saldırıyorlar. Saatlerce silahlı çatışma oluyor, bu çatışmalar sırasında askeri birliğe hiçbir yardım gelmiyor, haberleşme işlemiyor. Kıt'a komutanları birliklerinin başında değiller. İstihbarat ya çok zayıf, ya da istihbarat bilgisi değerlendirilmiyor. Müthiş bir zafiyet. Bu zafiyet içinde 13 asker baskında öldürülüyor, sekiz asker ise örgüt üyeleri tarafından esir alınıp, götürülüyor. Siyasette de bürokraside de yapılan ya da yapılmayan her şeyden yönetenler sorumludur. Askerlikte de bu böyledir. Yapılan ya da yapılmayan her şeyden komutan sorumludur. Dağlıca baskını gibi çok önemli bir olayda er ve erbaşların sorumluluğuyla yetinilmemeli, yukarıya doğru sıralı komutanların sorumlulukları ve kusurları soruşturulup, ortaya çıkarılmalıydı. Bu olayın en vahim boyutu sekiz askerin geri verilmesinden sonra yaşanan gelişmelerdir. Sekiz askerin olayın biricik sorumluları gibi soruşturulup, tutuklanmaları ve haklarında önemli suçlardan dava açılması cumhuriyetin eşit yurttaşlar temeline dayanmadığını göstermiştir. Dağlıca olayı tüm vecheleriyle Şemdinli olayından sonra ikinci bir kırılma noktasıdır. Bir somut olay bir devlet organizasyonunu ancak bu kadar deşifre edebilir. Bir devlet organizasyonu ancak bu kadar kendini ve toplumunu aşağılatabilir. Sorunları çözme beceri ve kapasitesinden yoksun, her sorunu şiddetin dili ve yöntemiyle bastırıp, yok etmeye çalışan, şiddetin aracı olarak kullandığı insanların kendi aczini örtmek için harcaayabilen bir devlet organizasyonu. Bu olaydaki baş sorumlu hükümettir. AKP hükümeti demokrasiyi genişletme ve temel sorunları çözme kapasitesi ve anlayışına sahip bulunmadığından, militarizme teslim olmuştur. Militarizmle uzlaşan bir hükümet iradesini ve iktidarını yitirir. Kendisine tabi olması gereken askeri bürokrasiyi demokratik ve hukuki gözetim

ve denetim altına alıp şeffaflaştıramayan, yapılan hataların, işlenen suçların hesabını soramayan bir hükümet aldığı oy oranı ne olursa olsun vicdani, insani ve ahlaki değerler alanının dışına çıkarak adaletini yitirir. Eğer demokratik bir hukuk devletinde yaşıyor olsaydık hükümet bu zafiyetin tüm yaratıcıları hakkında meydana gelen sonuçlarla ilgili olarak soruşturma başlatırdı. Militarizmin ideolojik aygıtı işlevi görmeyen bir muhalefet partisi olayı parlamentoya taşırdı. Eğer sosyal bir hukuk devletinde yaşasaydık teslim edilen askerlerin geçirdikleri ruhsal travma göz önüne alınarak derhal psikolojik tedaviyle birlikte topluma uyumları sağlanmaya çalışılırdı.

Rejimin hiç değişmeyen anlayışı ve uygulaması var sayılan tehlikelere karşı hukuk dışına çıkarak sorunlu milliyetçilik anlayışı üzerinden çete yöntemleriyle mücadele etmektir. Bu anlayış ve uygulama komplocu, çeteci ve hukuk dışı yöntemleri kullanan İttihat ve Terakki geleneğidir ve aynen tevarüs edilmiştir. Bu nedenle Susurluk ve Şemdinli olaylarından sonuç alınamamıştır. Bu nedenle Hrant Dink'in kalleşçe öldürülmesi olayının bir aşama yukarısına gidilememektedir. Cinayetin azmettirici aracı olarak kullanılan ve devletin hukuk kuralları içine çekilmesinin önündeki en büyük engel olan 301. madde kaldırılmamıştır. Hükümet başta vali olmak üzere, vali muavini, emniyet müdürü ve MİT görevlilerini görevden alıp, haklarında soruşturma başlatamamıştır. İstifa etme basireti göstermeyen ve aslında siyasi hayatlarının sona ermesi gereken Adalet ve İçişleri bakanları görevden alınmamıştır. Hükümet bu olayda muktedir olmadığını, halktan aldığı desteği hiç de hak etmediğini, demokrasiyi ve hukuku içselleştirmedeğini, samimi olmadığını ve demokrasi, hukuk gibi değerleri dönemsel olarak çıkarına ve yararına kullandığını göstermiştir. Yine Hristiyan din adamlarının ve misyonerlerin hunharca öldürülmelerinin

azmettiricilerine ve söz konusu çeteci anlayışın doruklarına gidilmemiş, polisin suç oluşturan delil karartmalarına göz yumulmuştur.

Tüm bu olayların tek bir zihniyetten kaynaklandığı açıktır. Siyaset, bürokrasi ve medya toplumun bilincini ve vicdanını köreltmıştır. Siyasi iktidar, muhalefet partileri, askeri ve sivil bürokrasi ve medya imtiyazlarıyla ve çıkarlarıyla rejimin çürümüşlüğü üzerinde örtü işlevi görmektedirler. Medya toplumu militarize etmekte, sansürlere araç olmaktadır. Saptanması gereken husus şudur. Türkiye Cumhuriyeti laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti değildir. Temel sorun devlet nasıl laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti haline getirilecektir? Demokrasiyi ve hukuku dönemsel olarak siyasi yarar sınırları içinde savunmaya çalışan, askeri bürokrasiyle militarizm temelinde uzlaşan, polis bürokrasisine teslim olan, ilkesiz ve tutarsız bir siyasi anlayışın ülkeyi götüreceği yer açıktır. Daha kötüsü hiçbir demokratik, özgürlükçü ve sosyal açılımı olmayan, kısır konular üzerinden eleştiri yapıp, çözüm üretmeyen ve bu nedenle seçenek oluşturamayan bir ana muhalefet partisinin demokrasinin sürekliliği açısından bir tehlike oluşturmaktadır. Gerçek bir muhalefetle denetlenemeyen AKP'nin rejimi demokratikleştirme olanağı yoktur. Medya ise sansürlerle gerçeklerin üstünü örterek toplumun vicdanının uyanmasını engellemektedir.

Askeri vesayetle ve polis-devlet anlayışıyla yönetilen, denetlenemeyen, baskıcı, otoriter, çelikten, tartışılmaz bir devlet organizasyonu karş karşıyayız. Vicdan sahibi herkesi bu tabloya karşı toplumun bilincini uyandırmaya ve toplumsal vicdanı açığa çıkarmaya çağırıyorum. Vicdanların hapsedildiği yerde insan yoktur.

Kürt sorunu demokrasinin anahtarı

Bağımsızlık ve özgürlük mücadelesiyle sınırları çizilen Türkiye coğrafyasında yaşayan çeşitli dinsel, etnik ve kültürel farklılıklara sahip yurttaşlar tarihten gelen barış içinde özgürce bir arada yaşama arzu ve iradesini her türlü kışkırtmaya rağmen devam ettirmektedirler. Bu toplumsal mutabakat, doğuştan var olan insan hak ve özgürlüklerini, sosyal adaleti, her koşulda farklılıkları korumak ve farklılıklarla birlikte bir arada barış içinde çoğulcu, katılımcı ve şeffaf bir toplumda yaşamak isteğini gerçekleştirmek iradesini ve devletin, bireyin ve toplumun hak ve özgürlüklerini korumak ve kullanılmasını sağlamak, bireyin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmek ve yoksulluğu aşmak için hukuk içinde hareket etmek üzere oluşturulmuş, ideolojisi bulunmayan bir aygıt olduğu düşüncesinin varlığına işaret etmektedir. Bu düşüncenin temel noktası çoğunluk ta olsa herhangi bir başat etnik kimliğe vurgu yapmaksızın Türkiye coğrafyasında yaşayan herkesin din, dil ırk ve kültür farkı olmaksızın Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmasıdır. Korkuya ve milliyetçi militarizme dayalı güvenlik istemi demokrasiyi ve özgürlükleri dışlamakta, nihai hedefi adaletin sağlanması ve özgürlüğün güvence altına alınması olan hukuku devletin bir ideolojik aygıtı haline getirmektedir. 84 yıldan beri şiddet, baskı, manipülasyon ve tahakküm gibi militarist yöntemlerle çözülmeye çalışılan Kürt sorunu bugün de aynı yöntemlerle çözülmeye çalışılmakta, medya fütursuzca yayınlar yaparak militarizmi beslemektedir. İktidar Şemdinli Davası ve 27 Nisan askeri müdahalesi karşısındaki edilgenliği sonucu milliyetçi militarist dalga önünde sürüklenmekte, muhalefet partileri ise militarizmin taşıyıcılığını yapmakta olup, anti-militarist olması gereken bir sol partinin bulunmayışı da faşizan eğilimleri kabartmaktadır. Kendi sınırları içindeki soruna bırakın çözüm üretmeyi, bu sorunu özgürce dahi tartışamayan Türkiye'nin başka

bir ülkeye girerek sorununu şiddetle    zmeye kalkı ması tarihten de ders alınmadığını g  stermektedir. G  venlik anlayışını   n plana alan şiddete dayalı militarist yaklaşımlar siyasi birliği sağlamaz, aksine parçalar. Siyasi birliği ancak siyasi, hukuki, insani, vicdani, ekonomik ve psikolojik yaklaşımlar sa lar. Türkiye bu sorunu muhatabıyla yani başta DTP olmak üzere Kürtleri temsil eden birey ve örgütlerle birlikte ortak projeler üreterek siyasi araç ve yöntemlerle    zme yoluna sokmalıdır. AKP ve DTP'nin bölge halkından en çok oy alan partiler olmaları bu sorumluluğun her iki partiye verilmiş olduğunu g  stermektedir. Bunun sağlanabilmesi ise askeri vesayetin tamamen sona erdirilmesine, militarist yöntemlerden vazgeçilmesine ve özellikle ifade özgürlüğünün tam olarak gerçekleştirilmesine bağlıdır. T rkl    a a ılamanın suç olduğu bir rejimde hiçbir sorunu tartışma imk nı bulunmamaktadır. Bu nedenlerle aşağıda belirtilen tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmiştir.

1-) TCK 301. madde Türklük ve Cumhuriyet gibi soyut kavramlar üzerinden yarattığı suçlar nedeniyle ifade özgürlüğünü yok etmektedir. Toplumda   nc  rolleri olan aydın, yazar ve bilim insanlarının bu rollerini yerine getirmelerinin yolları tıkanmakta, bu nedenle de Kürt sorunu gibi önemli sorunların tartışılması imk nı ortadan kaldırılmaktadır. Yine aynı maddede silahlı g   leri a a ılamanın suç olarak düzenlenmesi bu kurumların ele tirilmesini ve şeffaf bir hale getirilmesini ve barışın savunulmasını engellemektedir. Oysa demokrasilerde silahlı bürokrasinin parlamento ve kamuoyunca denetlenmesi önemlidir. Maddede "Türklük" yerine "Türk Ulusu"  eklinde yapılacak bir değişiklik g  z boyama olacak, uygulamada herhangi bir değişiklik yaratmayacaktır. Bu nedenle 301. maddenin ivedilikle kaldırılması gerekmektedir.

2-) TCK 318. maddede halkı askerlikten soğutmaya teşvik veya

telkinde bulunmak veya propaganda yapmak suç olarak düzenlendiğinden vicdani ret itirazını savunan yazarlar ve kişiler bu suç nedeniyle yargılanmaktadırlar. Ayrıca bu düzenleme nedeniyle savaşa karşı çıkmak ve barışı savunmak imkanı kalmamaktadır. Bu nedenle bu maddenin de ivedilikle kaldırılması gerekmektedir.

3-) Yeni anayasada mevcut anayasanın 17 inci maddesinin öldürme fiillerini meşrulaştıran, devlete adeta öldürme yetkisi veren son fıkrası bulunmamalıdır. Ceza yargılamasında eşitlik ilkesine aykırı farklı uygulamalar yaratan ve adil yargılanma hakkını ihlal eden Terörle Mücadele Kanunu kaldırılmalı, son değişikliklerle faşizan uygulamalara neden olan Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu demokratikleştirilmelidir.

4-) Yeni anayasada bölgesel özerklikler tanınmalı, merkezin ve bölgenin yetkileri açıkça belirtilerek, bölge yönetimlerine yeni bir örgütlenme şemasıyla yasama ve yürütme yetkileri tanınarak, yönetimin merkezden yerele ve bölgelere kaydırılması sağlanmalı, yüzde 10'luk seçim barajı kaldırılarak temsilde adalet gerçekleştirilmelidir. (İtalya örneği)

5-) 1980'den bu yana bölgede yaşanan olaylarla yüzleşmeden ve toplumsal vicdanı uyandırmadan kalıcı bir barışı ve gerçek bir demokratikleşmeyi sağlamak mümkün bulunmadığından parlamentoda bu dönemi tüm ayrıntılarıyla araştırıp, soruşturacak özel bir komisyon kurulmalı, ayrıca yargı içinde de özel komisyonlar oluşturularak soruşturmalar başlatılmalıdır. Medya ve aydınlar toplumsal vicdanı uyandırma görevini yerine getirmelidirler.

6-) Bölgenin ekonomik yönden kalkınması için savunma harcamaları kısılarak bölgenin temsilcileriyle ortak projeler üretecek ve

bölgenin modernleşmesi bakımından yapılması gerekenleri saptayacak ve uygulayacak bir organizasyon oluşturularak, bunları koordine edecek özel bir bakanlık kurulmalıdır. Üniversitelerde Kürt Dili ve Edebiyatı kürsüleri oluşturulmalı, eğitimde Kürt dilinin seçimlik olarak öğretilmesi sağlanmalıdır.

7-) MGK anayasal olmaktan çıkarılmalı, kanunla Dış Güvenlik Kurulu oluşturulmalıdır. Askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri anayasal organ olmaktan çıkarılarak askeri yargı sadece askeri disiplinle ilgili suçlara bakar duruma getirilmelidir. Askeri Yargıtay kaldırılarak görevi Yargıtay'a, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılarak görevi idari yargıya devredilmelidir. 211 sayılı İç Hizmet Kanunu'nun 2.ve 35, maddeleri bir askeri darbenin hukuki gerekçeleri olmayacak şekilde değiştirilmelidir.

8-) TSK, Polis, Jandarma, MİT gibi güvenlik sektörü kurumlarının şeffaflaşmalarına yönelik denetim mekanizmaları açıkça düzenlenmelidir. Bu sektörün ve savunma harcamalarının yurttaşlar, parlamento ve medya tarafından denetlenmesi demokrasi, hak ve özgürlükler ve sosyal refah açısından yaşamsal önemdedir.

9-) Milli Güvenlik Siyaset Belgesi hazırlanma, kabul edilme, denetlenme usul ve mekanizmaları düzenlenmelidir. Kamuoyunca tartışılması, parlamentoda tartışılıp karara bağlanması ve parlamentoca ve hükümet dışı örgütlerce de denetlenmesi gereken bu belgenin demokrasi ve insan hakları açısından önemi açıktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
DEMOKRASİ VE
ANAYASACILIK

Devlet, demokrasi ve sol

Osmanlı-Türk aydınları 19. yüzyıl süresince Avrupa'da gelişen sol fikirlere ilgi duymamışlardır. Yeni Osmanlı ve Jön Türk aydınları için önemli olan monarşinin mutlakıyetten, meşrutiyete doğru değişmesiydi. Yenilenme (teceddüt) modeli içinde sol bir anlayış olmamıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkan sol fikirler 1925 yılına kadar küçük ve önemsiz hareketler olarak kalmıştır. Küçük bir aydın çevrede, halktan kopuk gelişen bu fikirler solcu bir etkinlikten çok genel özgürlük mücadelesine katılma yönünde gelişmiştir. Osmanlı Sosyalist Fırkası 1910 yılında kurulmuş, İttihat ve Terakki'nin baskıcı yönetimi karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'yla birlikte muhalif cephede yer almıştır. Bu dönemde İttihat ve Terakki baskıcı ve komplocu yöntemlerle meclisi ve kamuoyunu baskı altında tutuyor, kendisini Türklüğün tek koruyucusu sayarak her türlü muhalefeti vatana ihanet sayıyordu. Ayrıca seçimler ve siyasi yaşam üzerindeki baskıların bir nedeni de İttihat ve Terakki'nin taşranın egemen sınıflarına duyduğu tepkiydi. Geri kalmış bir feodal yapının varlığı, demokrasi kültürünün olmayışı ve çatışma-gerilim geleneği bu anti-demokratik tutumu besliyordu.

Mütareke dönemi

Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne kalan coğrafyada iktidar boşluğu (interregnum) bulunuyordu. Meclis-i Mebusan feshedilmiş olup, saray hükümetleri teslimiyetçi bir durumdaydılar. İşte bu dönemde Anadolu ve Trakya'daki iktidar boşluğunu önce 20 den çok yerel kongre iktidarları, sonra bunları birleştirip bünyesinde eriten ulusal kongre iktidarı doldurmuştur. Fiili – demokratik bu güçler teslimiyeti yeğleyen monarşiye karşılık, krizin ancak direnme ve demokrasiyle aşılabileceğini ortaya koymuşlardır.(Bülent Tanör - Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları)1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu

(Anayasası'nı) hazırlayan Birinci Büyük Millet Meclisi sosyolojik açıdan temsil niteliği yüksek bir meclisti. İslamcısından, solcusuna kadar geniş bir siyasal görüş çeşitliliğini temsil eden ve özgürlük içinde çalışan bir kuruldu. (Mete Tunçay - Eleştirel Tarih Yazıları) 1921 Anayasası'nın 3. maddesi "Türkiye Devleti"nden söz etmektedir. Devletin adının "Türk Devleti" olmayıp, "Türkiye Devleti" olmasının bir anlamı vardır. Ulusal Kurtuluş Savaşı esas olarak Türk olan ve olmayan unsurların anti-emperyalist birliğini temsil ediyordu. "Türkiye Devleti" ibaresi etnik kökeni, dili, kültürü ne olursa olsun belli bir siyasal coğrafya (Misak-ı Milli sınırları) içinde yaşayan insanların siyasal birleşmesinin en üst noktası olan yeni devleti bütün kucaklayıcılığıyla ifade ediyordu. (Tanör - a.g.y)

Tek parti dönemi

Mustafa Kemal bir meclis grubu oluşturduktan sonra Halk Fırkası'nın kurulmasına öncülük etmiş, Halk Fırkası 11 Eylül 1923 tarihinde resmen kurulmuştur. Halk Fırkası içinde muhalif düşünceler vardır ve bu durum meclis görüşmelerine de yansımaktadır. Nitekim parti içindeki muhalif grup 17 Kasım 1924'te Terakkiper-Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Halk Fırkası da Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır. 1925 yılında çıkan Şeyh Sait Ayaklanması üzerine İsmet Paşa Hükümeti sert önlemlere yönelerek meclisten Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkartmıştır. Böylece iktidara bağımlı, hukuka aykırı İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması ile şiddet ve baskı dönemi başlatılmıştır. Bunun dışında siyasal muhalefetin örgütlü gücü olan 6,5 aylık Terakkiper-Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925 tarihinde söz konusu yasaya dayanılarak Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır. Böylece Türkiye 1925-30 yılları arasında 5 yıllık muhalefetsiz ve otoriter bir rejimin uygulandığı bir döneme giriyordu. 1930 yılında Mustafa Kemal'in izniyle kurulan Serbest Fırka 3 ay gibi kısa bir sürede kendini feshetmek zorunda

kalmıştır. Partinin kurucusu olan Fethi Okyar'ın hatıralarından ve diğer kaynaklardan anladığımıza göre Okyar'ın Ege gezisiyle Cumhuriyet Halk Fırkası'nın beklenmeyen çöküşü, halkın yeni partiye coşkulu ilgisi CHF'de büyük şaşkınlık ve kaygı yaratmıştır. CHF çevreleri tarafından ileri sürülen görüş, şeriatçıların Serbest Fırka'ya sızdıkları, Okyar'ı da aşarak şeriat lehine kargaşa yaratıp, başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyet aleyhine tertip içine girdikleridir. İrtica iddialarını mecliste Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya dile getirmiş ancak toplu gericiлик eylemleriyle, Mustafa Kemal ve Cumhuriyet aleyhine gösteriler ve tertiplerle ilgili hiçbir somut delil gösterememiştir. CHF'nin irtica isnatları süratle halkın desteğini kaybetmesinden kaynaklanan korku ve şaşkınlıktan doğuyordu. Aslında irtica iddiası siyasi bir araç olarak kullanılıyordu. Laiklik silahını siyasette silah olarak kullanan CHF aslında şeriatçı çevrelere silah hazırlıyordu. (Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu - Fethi Okyar'ın Anıları) CHF'nin ve İsmet İnönü'nün Mustafa Kemal'i Cumhuriyet'in ve laikliğin tehlikede bulunduğu, irticai hareketin kaygı verici boyutta olduğu gerekçeleriyle etkiledikleri açıktır. CHF İzmir'de örgütüyle, yayın organlarıyla, partili olan valisiyle halkın coşkusu kullanmıştır. Güvenlik güçlerinin halka ateş açması sonucu ölüm ve yaralanmalar meydana gelmiştir. CHF'yi eleştiren Fethi Okyar'a karşı CHF'liler "Gazi'ye karşı çıkıyorsunuz?" diyerek Mustafa Kemal'i istismar ediyorlardı. Sonuç olarak Serbest Fırka denemesi kısa sürede başarısızlığa uğratılmış ve tek şefli ve tek partili otoriter rejim 1945 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 1935'ten sonra parti ile devlet kaynaşarak, iç içe girmiş, parti devlet ile özdeşleşerek devletin partisi durumuna gelmiştir. 1936'da Dâhiliye Bakanı partinin genel sekreteri olurken, valiler de il başkanı yapılmıştır. Memurların parti üyeliği yasağı uygulamada kaldırılmış, 1937'de partinin 6 ilkesi anayasaya sokulmuştur. Böylece parti siyasetin yapıldığı bir yer olmaktan

çıkılmış, halkla olan ilişkisi tamamen kesilerek devletin ve hükümetin emrine girmiştir. (Tunçay - a.g.y, Bülent Tanör - Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri) Bu saptamalardan çıkan sonuca göre siyasal otorite artık partide değil devlette yani şeftedir. CHP ise bir devlet partisidir. Rejimin asıl karar merkezi “Ebedi Şef” Mustafa Kemal, daha sonra da “Milli Şef” İsmet İnönü’dür. Böylece rejim içinde Devlet Milleti, Parti Devleti, Şef de hepsini temsil etmektedir. (Taha Parla - Türkiye’nin Siyasal Rejimi) 1945’te CHP parti içinden Recep Peker ve çevresinin oluşturduğu çoğunluğa rağmen iç ve dış dinamiklerin kesişmesiyle birlikte çok partili rejime geçmeyi tartışmaya başladı. Parti meclis grubuna parti içi demokrasinin kurulması isteğini öngören ve Bayar, Menderes, Koralıtan ve Köprülü tarafından verilen “Dörtlü Takrir”in reddi üzerine gelişen olaylarla birlikte Demokrat Parti kuruldu.

Çok partili dönem

1946’da yapılan şaibeli bir erken seçimle CHP iktidarını devam ettirmiş, 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimde ise iktidarı yitirmiştir. II. Meşrutiyet’ten beri siyasetle uğraşma tekeli elinde tutan egemen bir azınlığın dışında kalan bazı toplumsal sınıf ve tabakalar DP içinde örgütlenerek politika sahnesine çıkmışlardır. (Tunçay-a.g.y) Böylece çevreyle ilişkisi olmayan bürokratik seçkinçi CHP yenilgiye uğramıştır. DP ise “Yeter söz milletindir” sloganıyla çevreyi merkeze taşıma, halkın taleplerini siyasi alana getirme işlevini görmüştür. Bu açılım demokrasi ve özgürlük taleplerini içermesine rağmen yaşanan süreç gerek 1924 Anayasası’nın demokrasi, özgürlükler ve hukuk devleti ile uyum sorunu, gerek başta fikir özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlükler üzerindeki anti-demokratik yasal kısıtlamalar gerekse çatışma-gerilim üreten tarihsel gelenek nedenleriyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu döneme kadar herhangi bir sol düşüncenin gelişemediği ortadadır. Özellikle 1940

- 1947 yılları arasında uygulanan 7 yıllık sıkıyönetim rejiminin asıl hedeflerinden biri sosyalist düşünce ile işçi kuruluşları olmuştur. Böylece çok partili yaşama geçişte gerek yasalar gerekse sıkıyönetim uygulamaları nedeniyle sol kanadı budanmış bir demokrasiye geçilmiştir. (Zafer Üskül - "Siyaset Ve Asker") Nitekim CHP ve DP anti-komünizm konusunda birbirleriyle yarışıp, birbirlerini komünistlikle suçlamışlardır.

1961 Anayasası'nın kabulünden sonra gelen özgürlükçü ortamda kurulan ve sosyalist bir parti olan TİP (Türkiye İşçi Partisi) ilk kez seçimle meclise girmiştir. TİP'in bu başarısı sol düşünce ile tarihsel olarak hiçbir ilgisi bulunmayan CHP'yi 1966'da yapılan 18.Kurultayda "ortanın solu" politikasını tartışmaya götürmüştür. İsmet İnönü TİP'in önünde bir bariyer oluşturacak politika değişikliği ile sol politikaların da devletçi gelenekten gelen CHP eliyle uygulanması gerektiğini düşünmüş ve solu merkezin hemen solunda tutma işlevini üstlenmiştir. Bu politikayı savunan Bülent Ecevit genel sekreterliğe seçilmiştir. 1971 askeri müdahalesinden sonra İsmet İnönü reform hükümetini kurması için partisinden Nihat Erim'in başbakan olarak görevlendirilmesini uygun görmüştür. CHP yine devletçi bir refleksle askerin müdahalesine meşruluk kazandıracak, halk desteği olmayan bir hükümete destek vermiştir. Buna karşı çıkan Bülent Ecevit ise genel sekreterlikten istifa etmiştir.

CHP'nin, Bülent Ecevit'in ortanın solu politikası doğrultusunda halka açılan bir partiye dönüşmesi ve bu yönde halkçı bir söylemle ve halkla iletişim kurarak ortaya bir program çıkarması seçimlerde karşılığını bulmuştur. Ancak açılan bu parantez de CHP'yi kurumsal olarak sosyal demokrat bir partiye dönüştürmemiştir. CHP'nin bugün geldiği nokta ise tarihsel işlevine denk düşmekte, ortanın solu açılımındaki kısa dönem hariç devlet partisi olma niteliğini

değiştirmemektedir. Seçkin bürokratik bir tavır, halkla ilişkilerini dar alana sıkıştıran bir atalet, milliyetçi-otoriter bir siyasi ve hukuki anlayış, gençlikle bağlantıları kopuk bir örgütlenme. II. Meşrutiyet'ten itibaren İttihat ve Terakki, Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası tarihsel çizgi ve geleneğinin hiç değişmeden devam etmesi. CHP sosyal demokrat bir parti değildir. DSP ve diğer solda olduğunu iddia eden partilerin de halkı kucaklayacak bir yapı ve programa sahip olmadıkları görülmektedir. Rejimin sürekli gerilim üretmesi, toplumun ve siyasetin kriz beklentisi içinde olmasının nedeni her kesimi kucaklayacak, sorunları uzlaşma – işbirliği ekseninde demokrasiyi ve özgürlükleri genişleterek çözecek bir sosyal demokrat partinin bulunmayışıdır. CHP'nin hiçbir soruna çözüm üretemeyişi, sadece irtica, laiklik ve milliyetçilik üzerinden slogan siyasetçiliği yaparak gerilim üretmesi, özgürlükleri genişletme teşebbüslerine karşı çıkması, otoriter –milliyetçi kesimlerle aynı anlayışta birleşmesi hem rejimi otoriter bir yöne savurmakta hem de sonuçta AKP'yi güçlendirmektedir. Yetersiz ve AB dinamiğinin iteklemesiyle olmasına rağmen demokratikleşme ve özgürlükleri genişletme konusunda umut veren tek parti AKP olmaktadır. Bu ise eleştirilmesi gereken AKP'yi de denetimsiz bırakmaktadır. O halde rejimin en önemli sorunu her kesimi kucaklayacak, kitlelere umut ve heyecan verecek bir sosyal demokrat partinin yeni bir kadro ve programla ortaya çıkmamasıdır.

Solun yanıt araması gereken sorular

İnsanı ve içinde yaşayan tüm canlılarıyla doğayı temel alan bir insani yapılanma nasıl oluşturulacaktır? Solun salt ülke temelinde değil tüm dünya için küreselleşme olgusu karşısında yanıt arayacağı soru budur. Teknolojik ilerleme tek başına çözüm olmayıp ilerlemenin etkileri tarafsız değildir. İlerlemenin etkilerini olumlu ya da olumsuz kılan tek şey siyasi kararlardır. Yoksulluk, işsizlik, iş kayıpları, çocuk iş gücünün sömürülmesi, gelir dağılımının bo-

zukluğu, savaş ve ÷lke işgalleri, ter÷r, insan hakları ihlalleri orta yerdedir. İnsanları mutlu ve üretken kılabacak bir büyümeye nasıl geçilecektir? Çalışma koşullarında, iş güvencesinde, insan haklarında ortak standartlar nasıl sağlanacaktır? İşte Türkiye’de gerçek yeni sol bu sorulara değişim programlarıyla dünya ölçeğinde ve küreselleşme bağlamında yanıtlar üretebilen nitelikli bir sol olmalıdır. O halde sol temelde nasıl bir yapılanmayı öngörmelidir? Silahlanmaya, silahların üretilmesine, savaşa, ÷lke işgallerine, askeri güce, teknolojinin insanlığın yararı dışındaki alanlarda kullanılmasına, insan emeğinin sömürölmesine, insan hakları ihlallerine karşı bir yapılanmayı öngörmelidir. “İnsanı ve doğayı temel alan bir Türkiye ve dünya bilinci,” yeni sol bilinç bunu öne çıkarmalıdır.

Yeni solun Türkiye için değişim programı

Türkiye’nin gerçekten demokratikleşmesinde kurulacak anayasal çatının önemi bulunmaktadır. Yeni sol programda yeni bir anayasa önerisi bulunmalıdır. Anayasada MGK gibi yarı askeri bir kurumun bulunmayacağı, askerlerin sadece dış güvenlikle görevli oldukları belirtilmelidir. Bu anayasada askeri mahkemeler, disiplin mahkemeleri, askeri Yargıtay, askeri yüksek idare mahkemesi gibi askeri kurumlar yer almamalıdır. Kısa ve öz olarak yazılacak böyle bir anayasa askerin yürütme erkine ortak olmasını ve kendisine ait cezai ve idari yargı alanları yaratmasını önlemiş olacaktır. Böylece askerin siyaset kurumu üzerindeki vesayeti ve kendisine hukuk alanı yaratması sonucu oluşan hukukun zemin yitirmesi önlenmiş olacaktır. Siyasetin askerileşmesi sonucu oluşan tıkanıklıklar giderilecek, siyaset çözüm üreten bir kurum durumuna gelecektir. Siyaset alanının sivilleşmesi ile birlikte toplumsal alanın da sivilleşmesi kolaylaşacaktır. Ayrıca cumhurbaşkanının parlamenter rejimle bağdaşmayan yetkileri azaltılmalıdır. Yeni anayasada temel hak ve özgürlükler tarif edilmeli ancak bu hak ve özgürlüklerin

demokratik bir toplumda gereklilik ve meşru amaçla orantılılık ölçütlerine göre yasa ile sınırlanabileceği özellikle belirtilmelidir. Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler, YAŞ ve HSYK gibi organların aldıkları tüm kararlar dâhil hiçbir organın işlem ve eylemlerinin yargı denetimi dışında kalmayacağı öngörülmelidir. Böylece hukukla sınırlanmış bir siyaset ve bürokrasi çerçevesi çizilmiş, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünün temelleri belirlenmiş olacaktır. Özellikle hukuk güvenliğinin temeli olan adil yargılanma hakkının gerçekleşmesi yargılama organizasyonunun tek çatı altında toplanması ile sağlanmış olacaktır. Bunun için de 1961 Anayasası'nda olduğu gibi tabii hâkim ilkesinin anayasada açıkça yer alması gerekmektedir. Tek bir yargıç statüsü, tek çatı olarak Yargıtay altında toplanmış uzmanlık dalları olan yargı organizasyonu, tek bir ceza usul yöntemi hem yargılama birliğini hem de hukuk güvenliğini sağlayacaktır. Güvenceli savcılara bağlı, hukuk eğitiminden geçmiş, teknolojik bakımdan donanımlı adli kolluk örgütü kurulması, kaliteli hukuk eğitimi, iyi seçilmiş yargıç, savcı, avukat ve adli personelin sağlanması, adalet binalarının yargının işlevine ve prestijine uygun bir altyapıya kavuşturulması önemlidir. Ceza hukukunun evrensel ilkelerini zedeleyen ve çifte standartlı bir ceza uygulamasına neden olan Terörle Mücadele Yasası ile Askeri Yargılama Usul Yasası'nın kaldırılarak ifade özgürlüğünü güvenceye alan bir ceza yasası çıkarılması gereklidir. Çatılacak bu çatıdan sonra Türkiye demokratikleşmenin yolunu ancak açabilecektir. Demokratikleşme konusundaki samimiyet yasalarda görünüşte değişiklik yapılarak ölçülemez. Yukarıda belirttiğimiz çatıyı çatabilecek bir siyasi kadro ancak demokratikleşmenin yolunu açabilecektir. Bu da yeni partinin misyonu olmalıdır. Ancak tüm bu önceliklerin yanında demokratik cumhuriyeti kurabilmek ve yaşatabilmek için birey-yurttaş yetiştirebilecek eğitim ve kültür politikalarını uygulayıp desteklemek de önemlidir.

Sol ideolojinin güçlü, deneyimli aydınları, politikacıları ve duyarlı bir halk tabanı bulunmaktadır. Üstelik ülkenin yaşadığı çözümlenme ve göç olayı nedeniyle halkın sol söylemle buluşması, bunun sonucu olarak tabanın genişlemesi kolaylaşmıştır. Halkın büyük bir bölümünün işsizlik sorunu, çalışanların emeğinin karşılığını alamaması nedeniyle geçinme sorunu, gelecekte endişe ettirecek derecede güvencesizlik sorunu, sağlık ve barınma sorunu, eğitimde fırsat eşitliği sorunu, insan haklarını ve özellikle adil yargılanma hakkını kullanabilme sorunu... sonuç olarak bir sosyal hukuk devletine sahip olma sorunu vardır. Diğer bir deyişle insanımızın bu coğrafyada insanca, emeğinin karşılığını alarak, güvenceli, hakkının ve hukukunun korunacağına inanarak yaşama gereksinmesi içinde olduğu açıktır. İşte solun bu nedenle her ülkeden çok halkla kucaklaşma ve tek başına iktidar olma şansı vardır. Bu program herkesin emeğinin gerçek değerinin karşılığını aldığı bir iş, geleceğinden güvenli olmasını sağlayacak sosyal güvenlik, insanca yaşayabileceği bir konutta oturmak, hukuk güvencesi, sağlık güvencesi, eğitimde fırsat eşitliği gibi halkın insanca yaşayacağı yaşamın asgari somut proje ve çözümlerini göstermelidir.

Bu programda toplumun, ekonominin, teknolojinin ve siyasetin doğayla ilişkisinin nasıl olması gerektiği belirtilmelidir. Doğanın el konulabilinen, sadece malzeme ve yağmalanacak bir kaynak olarak algılanamayacağı, canlı dünyanın kavramların egemenliğine kurban edilip, ölümcül darbeler yemesinden siyasal ve ekonomik alanda kaçınmanın gerekliliğinin tespitiyle, üretim – ihtiyaç eşgüdümünün, üretim süreçlerinin ve ürünlerinin çevrenin tahammül kapasitesiyle ilişkilerinin denetlenmesinin aşağıdan yukarıya doğru bir örgütlenmeyle gerçekleştirilebileceği öngörülmelidir.

Bu yeni program halkın tümü için ama özellikle farklılığı

nedeniyle örselenmiş ve hırpalanmış Kürt halkı için barışı, hukuk güvenliği içinde insanca yaşamayı sağlayacak somut çözümleri gösterir olmalıdır. Kimlik arayışlarının 'aynılıklar ve benzeşmeler' üzerine değil 'farklılıklar içinde bütünleşme' üzerine kurulması önemlidir. Kürt halkına yurttaş olmaları dışında alt kimliklerinin ve kültürlerinin korunup geliştirilmesi koşullarının nasıl sağlanacağı belirtilmelidir. Bu program yarı feodal yapıyı çözecek yatırımları öngörürken özgür ve demokratik örgütlenmeleri özendirecek tedbirleri göstermelidir. Bu gibi örgütlenmelerin aşiret yapısı içinde sıkışmış ve birey olamamış, demokratik kültürden uzak kalmış bölge insanının özgür ve demokrat birey olmasını sağlayacak oluşumlar olması bakımından yararlarının bulunduğu gözetilmelidir. Bölge insanının yurttaş olduğunu hissetmesinin getirdiği güven ve huzur duygusu dışında kendi kimliğini yaşayıp, geliştirerek özgür ve demokrat birey olmasına katkıda bulunacak tüm örgütlenmeler ayrıca gösterilmelidir.

Ayrıca bu program din ve vicdan özgürlüğünün toplumsal yaşamda kullanılmasının önündeki engellerin kaldırılmasının yollarını ve türban-başörtüsü gibi yapay sorunların gündemden düşürülmesinin somut çözümlerini göstermelidir. Din kültürü ve ahlak öğretiminin zorunlu olmasının kaldırılması öngörülmelidir. Bunun sonucu olarak din ile sivil toplum ilişkisinin din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde nasıl bir zemine oturtulacağı, din eğitimi ile sivil toplumun ve dini cemaatlerin ilişkisinin nasıl kurulacağı da belirtilmelidir. Tüm bunların dışında laik bir rejimde bulunmaması gereken, devletin bir dinin bir mezhebinin inancını yönlendirdiği ve desteklediği bir kurum olan ve Alevi, Hristiyan, Musevi, din tanımaz, tanrının bilinemeyeceğini savunan yurttaşların da vergileriyle finanse edilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılarak yerine özerk yapıların getirilmesi önerilmelidir.

Sonuç olarak sol dünyayı değiştirme iddiasıdır. Dünyayı ve Türkiye'yi değiştirme iddiasını ve insanı ve doğayı temel alan bir hareket noktasını esas alan bir anlayış gerçek soldur. Çünkü bu sürekli değişimi ifade eder. Muhafazakr olduğunu söyleyenlere karşı solun insanlığa söyleyeceği çok şey bulunmaktadır.

Anayasalarda resmi dil

1982 Anayasasının 3. maddesinin 1. fıkrasının 2. cümlesinde devletin dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Acaba daha önceki anayasalarımızda bu durum nasıl düzenlenmiştir.

1876 Anayasası (Kanunu Esasi) Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin hukuk-u umumiyesi başlıklı bölümün 18. maddesinde söz konusu hususu aynen "Tebaa-i Osmaniye'nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmisi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır" şeklinde düzenlemiştir. Görülmektedir ki Osmanlı İmparatorluğu 1876 Anayasasında devletin resmi dilinin Türkçe olduğunu doğrudan bir düzenleme ile dahi yapmamış, devlet hizmetinde görev alacak Osmanlı tebaasının Türkçe bilmesini şart koşan düzenlemeyi yaparken dolayısıyla Türkçenin devletin lisan-i resmisi (resmi dili) olduğunu belirtmiştir. Bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin güvencesini ifade edecek bir kuruma, bir yaptırıma yer vermeyen ve ferman niteliği ağır basan bir anayasadaki bu düzenleme tartışmasız yapılmıştır. Hatta bu maddenin taslağında imparatorlukta tüm kavimlerin kendi dillerinde öğrenim ve öğretim yapabilecekleri konusu da yer almışken daha sonra bu düzenlemeden vazgeçilmiştir.

Bir geçiş döneminin gereksinmelerini karşılamak üzere hazırlanan, bu nedenle bireye ilişkin hak ve özgürlükleri ve yargı kurumunu düzenlemeyen ayrıca Kanun-u Esasi'nin kendisi ile çelişmeyen hükümlerini hukuken geçerli sayan 1921 Anayasasında bu konuda bir düzenleme yapılmamıştır. Bu durumda yukarıda değindiğimiz Kanun-u Esasinin 18.maddesi hukuken geçerliliğini korumaktaydı. 29 Ekim 1923 ve 364 sayılı "Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun" başlıklı yasa ile 1921 Anayasasında açıklık getiren değişiklikler yapılarak yönetim şek-

li olarak Cumhuriyet kabul edilirken, bu yasanın 2. maddesi ile açıkça ve doğrudan doğruya devletin resmi dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. 1945 yılında, 1924 Anayasası Türkçeleştirilirken bu husus “Devlet dili Türkçedir” şeklinde ifade edilmiştir. Kuşkusuz devlet bir resmiliği temsillediğinden “devlet dili” ibaresinden de anlaşılan resmi dildir.

1961 Anayasasının 3. maddesinin 2. fıkrasında bu husus açıkça “Resmi dil Türkçedir” şeklinde ifade edilmiştir. Bu düzenlemeyle dil ile devlet arasında bir bağ kurulmamıştır. Salt resmi dilin Türkçe olduğu belirtilmiştir.

1982 Anayasasının 3. maddesinin 1. fıkrasının 2. cümlesinde devletin dilinin Türkçe olduğu belirtilmektedir. Kuşkusuz burada amaçlanan resmi dildir. Devlet soyut bir kavram olup, somut bir dili olamaz. Bu nedenle resmi alanda yani devletin yönetiminde devlet görevlilerinin kullanacakları dil Türkçedir. 1961 Anayasası dili soyut devlet kavramıyla ilişkilendirmeden, devletin dili gibi soyut ve anlamsız bir kavramı kullanmadan salt resmi dilin Türkçe olduğunu belirtmiştir. 1961 Anayasasının düzenlemesi yerindedir. “RESMİ DİL TÜRKÇEDİR” şeklinde bir düzenleme yeterlidir. Dili devlet konuşmaz, devlet yönetiminde görev alan insanlar devleti yönetirken dili araç olarak kullanırlar. Bu da resmi dildir. O halde bu hususun devletin resmi dili olarak değil, resmi dil olarak ifade edilmesi uygundur.

Her ne kadar 1982 Anayasasının 4. maddesi, 3. madde hükümlerinin değiştirilemeyeceğini ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceğini öngörüyorsa da öncelikle 4. maddedeki bu yasak değiştirilerek, 3.maddedeki değişikliğin yolu açılır ve 3. maddede önerilen değişiklik yapılabilir.

1876 yılından bu yana Anayasalarımızda resmi dilin Türkçe olduğu belirtilmişken, 125 yıl sonra bu değişiklikten bu denli ürkmenin sosyoloji, sosyal psikoloji, tarih ve politika bilimleri açısından da bir gerekçesi bulunmamaktadır. 1876 yılında, 1924 yılında, 1961 yılında sorun olmayanı, 1982 de sorun haline getirmek havanda su dövmek konusunda ne denli başarılı olduğumuzu göstermektedir.

Anayasacılık hareketleri ve Türkiye

Anayasaların temelinde parlamentoculuk hareketleri (demokrasi) ile hak ve özgürlük istemleri (siyasal liberalizm) yatar. (anayasa kavramı batı kökenlidir.) Hak ve özgürlük bildirilerinin ilki İngiltere’de Kral Yurtsuz Jean tarafından kabul edilen 1215 tarihli “Magna Carta Libertatum”dur. (Özgürlük Fermanı) Büyük Şart’ın 12. ve 14. maddelerine göre kral feodal beylerden ancak rızalarıyla yeni vergi alabilecekti. (Büyük Kral Konseyi’nin kararıyla) 39. maddeye göre kral özgür kişileri mahkeme kararı olmaksızın tutuklayamayacak, mallarına el koyamayacak, sürgüne gönderemeyecekti. 41. maddeye göre ise tüccarlara ticaret özgürlüğü getiriliyordu. 1628 tarihli “Petition of Rights” (Haklar Dilekçesi) ile vergi alınmasının parlamentoca çıkarılacak bir kanuna bağlanması ve kişinin tabii hâkim ilkesiyle hukuk güvenliğinin güvence altına alınması sağlanmıştır. 1679 tarihli “Habeas Corpus Act” ile İngiliz yurttaşlarının keyfi tutuklamalara karşı hukuk güvenliği sağlanmıştır. İngiliz hâkimleri bu konuda çok başarılı olmuşlardır. 1689 tarihli “Bill of Rights” (Haklar Bildirisi) ile de kral karşısında parlamentonun yetkileri arttırılmıştır. Kralın yasama yetkisi kaldırılmış, kürsü dokunulmazlığı sağlanmış ve kişilere krala dilekçe verme hakkı tanınmıştır. 1701 tarihli “Act of Settlement” (Tac-ı Tevarüs Kanunu) ile kralın parlamento üzerinde yetkileri sınırlandırılmıştır. Kral parlamentonun onayı olmadan savaş ilan edemeyecek, parlamentonun izni olmadan ülkeyi terk edemeyecek, Avam Kamarası tarafından suçlanan Kral Konseyi üyelerinin yargılanmalarına engellemeyecekti. Tüm bu belgelerin ortak amacı bir yandan parlamentonun yetkilerini genişletip, monarkın bu haklara saygı duymasını sağlayacak siyasi özgürlük alanını genişletmek diğer yandan hak ve özgürlükleri etkili bir biçimde güvence altına almaktır. Bu belgelerde bir ideoloji rastlanmaz. Somut metinlerin temel amacı İngiliz

yurttaşlarının bütün kurumlar karşısında korunmasını sağlamak-
tır. Temel düşünce garanti edilmiş bir hukuk güvenliğidir. Bu bel-
geler soyut insanın metafizik özgürlüklerini değil, İngiliz halkının
tarihi ve geleneksel özgürlüklerini güvence altına almıştır. (İlhan
Akin - Kamu Hukuku) Tüm bu belgelerin ve yargı organlarının
katkılarıyla ortaya “Common Law” denilen İngiliz ortak hukuku
çıkmıştır. Siyasi iktidarlar bu hukuka uymayı bir zorunluluk say-
mışlardır. İngiltere’de özgürlük anlayışının doğup gelişmesinde ve
korunmasında İngiliz hâkim ve avukatlarının rolü büyüktür. Av-
rupa ülkelerinde ve özellikle Fransa’da hâkimler yarı memur duru-
mundayken, İngiltere’de hâkimlik egemen bir kurumdur. Hâkimler
de avukatlar da halkın hak ve özgürlüklerini korumayı bilmişler-
dir. (Münci Kapani - İngiliz Demokrasisine Bakışlar) İngiltere’de
özgürlüklerin düzene sokulması gibi bir sorun olmayıp, söz konusu
olan bu özgürlüklerin korunmasıdır. Bu nedenle İngiltere’de öz-
gürlükler de diğer kavramlar gibi muhafazakârdırlar. (Akin - a.g.e)
İngiltere’de bunun sonucu yazılı bir anayasa oluşturulmamıştır.
Her ne kadar bugünlerde İngiltere’de yazılı bir anayasa yapılması
tartışılıyor olsa da Common Law bugüne kadar İngiliz yurttaşları-
nın hak ve özgürlüklerinin güvencesi olmuştur.

Amerika’ya ayak basanlar, özellikle İngiltere’den göç edenler pü-
riten inançlarını da birlikte götürmüşlerdir. Bunun anlamı Tanrı-
nın kendilerini doğuştan özgür varlıklar olarak yarattığına inan-
malarıydı. İngiliz belgelerinin de Amerika’da önemli etkileri ol-
muştur. Ancak Amerikan belgeleri İngiliz belgelerine göre evrensel
bir karakter taşımış ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’ni
etkilemiştir. 4 Temmuz 1776 tarihinde Jefferson tarafından kaleme
alınan Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’nin başlangıcında insanların
doğuştan bir takım hakları olduğu belirtiliyordu: “Bütün insanlar
eşit yaratılmıştır. Yaradan, her insana kimsenin elinden alamaya-

cağı bir takım haklar bağışlamıştır. Yaşamak, özgürlük, mutluluğu arama bu haklardandır. Yönetimler bu hakların korunması için insanlarca kurulmuştur.”

Bu bildiriden başka 13 eski İngiliz kolonisinin anayasalarının başına yerleştirdikleri Haklar Bildirileri vardır. Bunlardan en önemli si 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisidir. 16 maddeden oluşan bu belgede hak ve özgürlükler ile bunların nasıl korunacakları belirtiliyordu. Bu bildiri Philadelphia Anayasasına esas oluşturmuştur. Bu bildiri bir anayasada bulunması gereken ilkeleri düzenlemiştir. Bildirinin 8. maddesi kişinin hukuk güvenliği açısından adil yargılanmasının esaslarını göstermekte, 12. madde basın özgürlüğünü düzenlemekte, 13 üncü madde askeri gücün sivil iktidara bağlı ve onun gözetiminde bulunma zorunluluğunu göstermektedir. 16. madde de vicdan ve din özgürlüğünü düzenlemektedir:

“Din ya da yaradana borçlu olduğumuz görev ve bunun yerine getiriliş biçimi, zor ve şiddetle değil, ancak akıl ve inanç yoluyla sağlanır. Bu yüzden dininin gereklerini vicdanının emirlerine göre yerine getirmek hakkına eşit olarak herkes sahiptir ve birbirlerine Hristiyanlığın gerektirdiği sabır, sevgi ve merhameti göstermelidir.”

Amerikan bildirilerinin ideolojik kökü John Locke’a uzanmaktadır. “Bütün insanlar doğuştan hür ve bağımsızdır. İnsanların doğuştan bir takım hakları vardır, topluma katılmakla bunlardan yoksun kılınamazlar.” Amerikan anayasasında bütün devlet örgütü adeta iktidara karşı bir güvenlik sistemi olarak düşünülmüştür. Kişinin özgürlüğü iktidarın kurulmasından önce vardı. Eşit haklar herkese aitti ve doğa tarafından verilmişti. Bu nedenle özgürlüğe hiçbir güç engel olamazdı. Hakların özgürce kullanılması için

savaşmaktan söz açılabilirdi. Amerika'da iktidar, yurttaşların haklarını koruyan bir kurumdan başka bir şey değildir. (Akın - a.g.e)

Fransa'da 1789 döneminden önce mutlak krallık yönetimi söz konusuydu. Fransa'da İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi hak bildirileri olmadığından özgürlüklerden de söz açılamıyordu. Devrimden sonra kurucu meclis evrensel niteliği bulunan ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nden de etkilenmiş olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisini açıkladı. Fransa'da bu bildiriden sonra bir anayasa hazırlanmıştır. Bildiriye göre doğal haklar kutsal, vazgeçilemez, aktarılmaz haklardı. Meclis yaratıcı bir işlem yapmamış, var olanı açıklamakla yetinmiştir. Devletin amacı bu hakları korumaktır. Devlet kullanacağı araçlarla bu hakları çiğneyemez. Fransız anayasa hukukunda özgürlüklerin açıklanması ile bunların güvenlik altına alınması iki ayrı belgede olmuştur. Özgürlükler 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde açıklanmış, 1791 tarihli anayasa ile de güvence altına alınmıştır.

Her üç ülkede ortaya çıkan belgelerin ve anayasaların ortak yönü özgürlüğün insanın özüne bağlı, ondan ayrılamayacak bir kavram olarak ele alınmasıdır. Siyasi iktidar özgürlüğü ortadan kaldırmaz, onlara dokunamaz. Özgürlük bir iktidarın ortaya çıkmasından önce vardır. Siyasi iktidarın görevi özgürlükten yana insan haklarını düzenlemektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir insan hakları, özgürlükler öğretisi var olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda insanın önemi ancak 19 uncu yüzyıl ortalarında anlaşılmaya başlandı. Batı'da siyasi iktidarın sınırını belirlemek daha önce başlamıştı. 1789 devrimiyle hukuk önünde eşitlik, 1848 devrimiyle de ekonomik eşitlik ilkeleri yaşama geçmeye başladı. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nda

insan hakları doktrini 19 uncu yüzyılın ortalarına doğru kendini duyurmaya başladı. Batı'daki köklü dönüşümlerin gerisinde hem düşüncenin gücü (özgürlük, eşitlik, liberalizm, bireycilik, demokratik egemenlik) hem de maddenin gücü (sınıfsal ve siyasal mücadele) yatar. (Bülent Tanör - Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri) Bu kazanımlar bir mücadele süreci sonunda elde edildi. Batı'da belirleyici rolü feodal aristokratik kurumlara karşı halk sınıflarını da arkasına alan burjuvazi oynadı. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu gelişmeler Batı'da olduğu gibi olmadı. İmparatorlukta ne bir düşünce gücü vardı ne de iktidarın sınırlanmasının ve hak ve özgürlüklerin mücadelesini verecek bir burjuvazi sınıfı bulunmaktaydı. 200 yıllık siyasal – anayasal değişim sürecinde III. Selim'in tahta çıktığı tarih olan 1789'dan itibaren 1918 yılına kadar geçen dönemde temel kaygı çok uluslu İmparatorluğu sürdürmek olmuştur. Batı, Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra anayasacılığın birinci dalgasını yaşamıştır. (ABD, Fransa, İsveç, Norveç, Hollanda, Yunanistan) Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nda bireysel hak ve özgürlükler tanınmıyor, kulluk sistemi devam ediyordu. Kanun önünde eşitlik hakkı söz konusu değildi. Hukuk güvenliği, can ve mal güvenliği yoktu. Bu durumdan çıkış daha çok dış, bir ölçüde de iç etkenlere dayalı olarak 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile sağlanmak istendi. Bu belge hükümdardan gelen tek yanlı bir işlem olarak ferman niteliğindeydi. Bu belge kişi hak ve özgürlükleri bakımından eksik ama geç de olsa başlangıç olarak önemli bir liste getirmekreydi. Eksiklik liberalizmin henüz kökleşmemesinden ve burjuva sınıfının yokluğundan kaynaklanmaktaydı. Ancak kanun önünde eşitlik, kişi dokunulmazlığı ve güvenliği, can ve mal güvenliğinin sağlanması gibi kavramlar fermanında yer alıyordu. Tanzimat döneminde genel ilkeleri gösteren Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun uygulanabilmesi için başka reform fermanları çıkarıldı. Bunların en önemlisi tamamen dış etki ürünü olan Islahat Fermanı'dır. Bu

fermanın hedefi Müslüman olmayan uyruklar için eşitlik getirmektir. Bu iki önemli ferman da anayasa niteliğinde olmayıp, Amerikan ve Fransız bildirilerinin işlevini görmüşlerdir. Bu dönemde Batı 1830 ve 1848 devrimleriyle anayasacılıkta ikinci dalga dönemini yaşıyordu. (1831 Belçika, 1848 Fransa ve İtalya, 1850 Prusya) Türkiye'nin Meşrutiyet'e geçişinde Batılı devletlerin rolü olduğu kadar, Balkan Anayasacılığının da etkisi olmuştur. Romanya (Ef-lak-Boğdan Özerk Prenslikleri) 1834'te bir anayasal belgeyle seçime dayalı bir sisteme geçmiştir. Böylece kendisi bir anayasaya sahip bulunmayan Osmanlı Devleti, kendine bağlı özerk prensliklerin anayasa benzeri bir düzenlemeye geçmelerinin onaylayıcısı olmuştur. Romanya'da 1864'te plebisit yoluyla Belçika Anayasası'ndan esinlenen bir anayasa kabul edilmiştir. (Tanör - a.g.e) Sırbistan (özerk prenslik) 1869'da ilk anayasasını yaptı. Yunanistan'da anayasal yaşam genç Yunan burjuvazisinin önderliğinde 1844 Anayasası'yla başladı. 1864 Anayasası ile de parlamenter rejime geçildi. Osmanlı Devletinin ilk anayasal belgesi 1876 tarihli Kanun –i Esasi'dir. Kanun-i Esasi kişisel haklar ve hukuki güvenceler bakımından önemli yenilikler getirmiş ise de ancak temsili bir organa yer vermemiştir. Kanun-i Esasi'nin bir anayasa olup olmadığı tartışmalıdır. Münici Kapani'ye göre Kanun-i Esasi gerçek bir anayasa değil, millete bağışlanmış bir berattır. (Charte Constitutionnelle) (Münici Kapani - Kamu Hürriyetleri) 1876 Kanun-i Esasisi'nde 1909 yılında yapılan önemli değişikliklerle II. Meşrutiyete geçilmiş ve monarşi gerçekten sınırlanmıştır. Devlet aygıtının yeniden düzenlenişi ve kişi hakları açısından ilk kez parlamenter anayasal bir monarşi kurulmuştur.

1918'den sonrası ulusal devletin kurulabilmesi sorununun yaşandığı dönemdir. Bu dönemde 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (anayasa) kurtuluş mücadelesinin bir anayasa ile hukuki bir zeminde sürdürülmesi iradesinin bir ürünüdür.

1924 Teşkilat-ı Esasiye kanunu olağan bir meclis tarafından klasik anayasa anlayışına ve sistematığıne uygun olarak yapılmıştır. Hak ve özgürlüklerin felsefi kökeni ile sınırları konusunda doğal hukuka atıf yapan, özgürlükçü ve bireyci yaklaşım söz konusudur. Bu anlayış 68 inci maddede ifadesini bulmuştur. “Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına muzır olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktadır.” Maddede özgürlüklerin sınırı olarak devletin çıkarları, milli çıkarlar, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli güvenlik, kamu yararı gibi kavramlara yollamada bulunulmamıştır. Bu düzenlemede Fransız Devriminin liberal ve bireyci etkileri görülmektedir. (Bildirinin 4. maddesi) 1961 ve 1982 Anayasalarında bu liberal eğilimden kaçınılmıştır. 1924 Anayasası bu anayasalara göre daha liberal ve bireycidir. 1924 Anayasasında tartışılabilir olan husus bir takım hak ve özgürlüklerin öznesi olarak geçen “Türkler” ya da “Türk” kavramıdır. 1924 Anayasasının 88. maddesinde “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur” denilmiştir. Bu düzenlemeyle dinsel ve ırksal farklılıklar kabul edilmiş, ancak “Türklük” sıfatının dinsel ve ırksal bir anlam taşımadığı, coğrafi (Türkiye ahalisi) ve siyasi (vatandaşlık bağı) anlama geldiği vurgulanmıştır. (Tanör - a.g.e) Kanımızca yapılan vurguda her ne kadar ulusal ve dinsel bir anlam bulunmamakla beraber yine de özne başat bir etnik kimliği göstermektedir. Demokratik bir tanımda özne yurttaşdır. O halde bir etnik kimliği tanımlamak doğru değildir. Demokratik tanımın aşağıdaki gibi olmasını öneririm: “Türkiye coğrafyasında yaşayan herkes din, ırk ve kültür farkı olmaksızın Türkiye Cumhuriyeti yurttaşdır.”

1924 Anayasası yasama ve yürütme erklerinin birliği noktasından hareket etmiştir. Bu anayasa çoğulcu olmaktan çok, çoğunlukçu demokrasi anlayışına yatkındır. Bunun nedeni bu dönemdeki ana

sorunun köklü reformlarla toplumun ve devletin çağdaşlaştırılması olarak görülmesiydi. Gerek anayasa yargısını kabul etmeyişi, gerek Şura-yı Devlet'i yürütme görevi başlığı altında düzenleyişi gerekse olağanüstü mahkemelere açık kapı bırakması yeni rejimin siyasi ve ideolojik amaçlarıyla ilgilidir. Yargının yeni rejimin ve devrimlerin bekçisi olması istenmiş olup, bu dönemde yasama ve yürütme işlem ve eylemleri üzerinde etkili bir yargı denetimi istenilmemiştir. Tek parti rejimi, hak ve özgürlükler açısından anayasanın öngördüğünden farklı, baskıcı ve otoriter bir tablo yaratmıştır.

Bir askeri darbe sonucu gerçekleştirilen 1961 Anayasası'nın başlangıç metni hak ve özgürlükleri ön plana alan bir cümle ile başlasa da bu bağlantıyı etnik bir kimliğe "Türk Milleti'ne" ve "Türk Milliyetçiliği'ne" bağlamıştır. Anayasanın temel amacı demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak olarak belirtilmiştir. Bu anayasa klasik hak ve özgürlükler, sosyal ve siyasi haklar bakımından bazı Avrupa Anayasaları'ndan daha kapsamlı olup, meclisin takdir alanını hak ve özgürlükler aleyhine kullanması olanağını daraltmıştır. ("Temel hak ve hürriyetler, anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir" md. 11) 1924 Anayasası'nda hak ve özgürlüklerin öznesi "Türk," "Türkler" biçiminde belirtilmiş olmasına rağmen, 1961 Anayasasına göre bu özne "Herkes"tir. Dolayısıyla özne "insan"dır. Ancak bu anayasa ilk kez MGK gibi yarı – askeri bir kurulu anayasal organ haline getirerek, yürütme erkine ortak etmiş ilk kez askeri mahkemeleri ve Askeri Yargıtay'ı anayasal organ haline getirerek asker kişileri açısından tabii hâkim ilkesine aykırı olarak askeri yargıya geniş bir görev alanı belirlemiş, sivilleri bazı önemli suçları nedeniyle askeri yargının görev alanına sokmuştur. 1971 askeri müdahalesinden sonra MGK'nın kuruluşu ve yetkilerinde yapılan değişikliklerle TSK'nın yürütme üzerindeki ağırlığı artırılmış ve daha önemlisi asker kişi-

lerle ilgili idari işlem ve eylemlerin yargısal denetimi Danıştay'dan alınmış ve ilk kez oluşturulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verilmiştir. Ayrıca 1961 Anayasası'nda özgürlük kural, sınırlama istisna olmasına rağmen, yapılan değişiklikle bu durum tersine çevrilmeye çalışılmıştır. Hak ve özgürlükleri sınırlama nedenleri çoğaltılarak "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" gibi soyut, muğlak sınırlamalar getirilmiştir.

Bir darbe ürünü olan 1982 Anayasası ise devleti yücelten, kut-sayan, bireyi korumasız bırakan, tam bir geriye gidişi ifade eden, devlet otoritesini ve askeri vesayeti pekiştiren, hak ve özgürlükleri sınırlamalarla kullanılamaz hale getiren bir anayasa olmuştur. Aslında Batı'da görüldüğü gibi anayasalar bildirilerde yer almış hak ve özgürlükler temeline dayanmaktadır. Anayasaların felsefesi ve yapı-lış amacı kişilerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almak, on-lara hukuk güvenliğini sağlamak, devlet aygıtını bu amaca hizmet eder şekilde oluşturmak, demokratik, özgürlükçü ve barışı öngören bir toplumsal uzlaşmayı sağlayacak ilke, kurum ve kuralları düzen-lemdir. Bu amaca ve felsefeye hizmet etmeyip, tersi amaca hizmet eden metinleri anayasa olarak değerlendirmek söz konusu olamaz. Bu nedenle 1982 Anayasası'nı hem içeriği, hem yapılışı ve oylama biçimi göz önüne alındığında bir anayasa metni olarak kabul etmek zordur. 1982 Anayasası askeri vesayetin sınırlarını daha da genişlet-miştir. Bu anayasada AB ilerleme raporları doğrultusunda yapılan değişiklikler bu anayasanın felsefesinin, ruhunun, amacının değiş-mesini sağlayamamıştır. Dili, içeriği, felsefesi ve yapılış şekli bakı-mından düzeltilmesi olanaksız, kişilere ve topluma deli gömleği gibi giydirilen, demokratik, laik, sosyal hukuk devletini klişeleştiren, ilerlemenin, demokratikleşmenin, özgürleşmenin önünü tıkayan bu yükten kurtulmanın zamanı gelip geçmiştir. Ama yeni, çağdaş ve demokratik bir anayasa nasıl oluşturulmalı ve neleri içermelidir?

Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketi, yerel ve bölgesel kongrelerden başlayıp, Sivas Kongresi'nden geçerek Büyük Millet Meclisi'nin toplanması noktasına ulaşacak bir iradeyi göstermiştir. Kurtuluş Savaşı koşullarında oluşan yeni devlet ve iktidar düzenine ilişkin kuralları gösterecek yeni bir anayasa ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece meşruluk ve hukukilik niteliğine sahip çıkılarak, kurtuluş hareketi yeni bir anayasayla sürdürülmek istenilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin hazırladığı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası adını taşıyan ve genel kurula sunulan metin bazı bölümleri göz önüne alındığında bir hükümet programını andırıyordu. Bu belgenin daha çok "halkçılık programı" adıyla anılması da bunu gösteriyordu. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu, yerel kongre iktidarlarından ulusal meclise uzanan bir sürecin ürünü olup, Cumhuriyet'in kuruluşunda sivil unsurlar ön plandadır. TEK iktidarı sınırlamayı değil, ulusal birliği amaçlamakta, egemenlik ve iktidarın kaynağında köklü bir değişiklik yaparak, milletin temsilcisi olan meclisi tek ve sınırsız güç olarak öne çıkarmaktadır. 20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununu ise ikinci BMM yapmıştır. Kanun-i Esasi Encümeni, anayasa tasarısı hazırlanması konusunda bir öneri olmadan, kendiliğinden bir tasarı hazırlayarak BMM genel kuruluna sunmuştur. BMM kurucu bir meclis olmamasına rağmen, ulusun tek ve egemenlik hakkını kullanmaya tam yetkili temsilcisi sayıldığından yeni bir anayasa yapabileceği konusunda bir kuşku bulunmamaktaydı. Amaç güçlü bir devlet düzeni yaratmaktır. Ancak bu gücün toplandığı organ yürütme değil, temsili bir nitelik taşıyan BMM'dir. Yürütme erki de BMM'ye aittir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu insan hak ve özgürlükleri bakımından liberal bir dünya görüşünü yansıtıyordu. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kurtuluş mücadelesinden cumhuriyete uzanan dönemin koşullarından ortaya çıkmış, geçici bir nitelik taşıyan, nev'i şahsına münhasır bir düzenlemedir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da devrimlerin ya-

şama geçirildiği ve ulusal devletin kuruluşunun tamamlandığı bir dönemi işaret eder. Ancak çok partili rejim 1960'da kesintiye uğramış ve yeni bir anayasa ihtiyacı doğmuştur. 1961 Anayasası bir askeri darbenin ve bu darbeyi besleyen koşulların ürünüdür. Bu anayasa bir askeri rejim ortamında hazırlanmış, 37 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi ve seçkin bir karakter taşıyan Temsilciler Meclisi'nden meydana gelen kurucu meclis tarafından yapılmıştır. Türkiye'de bir anayasanın kurucu meclis tarafından oluşturulması 1961'de yaşanan ilk deneydir. Mustafa Kemal dahi 1920'de aldığı tepkiler yüzünden "meclis-i müessisan"dan vazgeçerek daha ılımlı bir formülü seçmiştir. 1961 Anayasası'nın hazırlanması ve kabulünde üç aşama vardır. Bunlar, ön tasarıların hazırlanması, tasarıların Kurucu Meclis tarafından tartışılıp kabulü ve halkoylamasıdır.

MBK ve TSK Başkumandanlığı yeni bir anayasa ön tasarısı hazırlamaları için İstanbul Hukuk Fakültesi'nden yedi öğretim üyesini görevlendirmişti. Bu bilim kurulu Ankara Üniversitesi'nden de üç üye olarak ön tasarıyı hazırlayıp, MBK'ye sundu. Bu konuda hazırlanan ikinci taslak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin hazırladığı ön tasarıdır. 1961 Anayasası kabul edilirken yaşanan bir başka ilk halkoylaması yapılmasıdır. 1961 Anayasası bir yandan hak ve özgürlükler bakımından Batı standartlarını getirmiş bir anayasa olmasına rağmen, diğer yandan askeri vesayetin ve çift başlı yargının yolunu açmıştır. 1971 askeri darbesinden sonra anayasada yapılan değişikliklerle 1961 Anayasası hak ve özgürlükler bakımından geriye gitmiş, askeri vesayet ise pekiştirilmiştir. Anayasaya ilk kez Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (Askeri Danıştay) konularak, idari yargıda da çift başlılık yaratılmıştır. Özellikle 1975'lerden sonra iç terörle ve ekonomik baskılarla istikrarsızlaştırılan çok partili rejim 12 Eylül 1980'de sert bir askeri darbeyle karşılaşmıştır. Beş orgeneralinden oluşan Milli Güvenlik Konseyi 29

Haziran 1981'de çıkardığı bir kanunla yeni bir anayasa yapmak üzere MGK ve Danışma Meclisi'nden meydana gelen bir kurucu meclis oluşturmuştur. Danışma Meclisi kendi üyeleri arasından anayasa tasarısını hazırlamak üzere 15 kişilik bir komisyon görevlendirmiştir. Tasarının hazırlık aşamasında kişi ve kuruluşlardan yazılı görüş alınmıştır. Danışma Meclisi'nde görüşülüp, kabul edilen anayasa daha sonra MGK'da kabul edilmiş, son sözü MGK söylemiştir. Bu anayasa 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulmuştur.

1921 ve 1924 Anayasaları özel dönem ve koşulların düzenlemele-ri olup, doğrudan BMM tarafından ilkelerde toplumsal mutabakat aranmadan oluşturulmuştur. 1961 ve 1982 anayasaları ise askeri darbeler sonucu, askeri darbeyi yapanlarca oluşturulan kurucu meclislere dayatmacı bir yöntemle yaptırılmıştır. Sonuç olarak bu-ğüne kadar yapılan anayasalar ilkelerde bir toplumsal mutabakat aranmadan yapılmış ve uygulamada da başarısız kalmış metinler- dir. Bugün elimizde tarihsel bir fırsat bulunmaktadır. Bu fırsat tem- el paradigması ve ilkeleri geniş bir toplumsal mutabakatla oluşturu- lacak özgürlükçü, demokratik ve sivil ruhlu bir yeni anayasanın oluşturulması imkânıdır. Anayasalar toplumsal mutabakat metin- leridir. Bu toplumsal mutabakat, geniş bir toplumsal temsil nite- liğine sahip bir kurulun anayasanın temel paradigması ve ilkeleri üzerinde mutabakata varmasıyla sağlanmalı daha sonra uzmanlar- dan oluşan bir kurul teknik çalışmayla maddeleri yazmalıdır. Bu aşamalarda çalışmalar açık ve şeffaf olmalı, toplumun ve bireylerin katkısı sağlanmalıdır.

Yeni anayasanın içeriği kadar oluşturulma sürecinde izlenen yöntem de çok önemlidir. Yeni anayasanın ilke ve amaçlarının gerçekleştirilebilmesi geniş bir toplumsal mutabakatla oluşturul- masına bağlıdır. 1787 tarihli Amerikan Anayasası ile 1978 tarihli İspanyol Anayasası buna örnektir. Yeni anayasa öyle bir yöntemle

oluşturulmalıdır ki azınlıkta olan insanlar da “bu benim anayasam” diyebilsinler. Madde yazımı teknik bir iş olup, son aşamayı ifade eder. Ayrıca teknik maddeler üzerinde mutabakat sağlamak zordur. Oysa ilkeler üzerinde mutabakat sağlamak daha kolaydır. Bu nedenle ilkeler üzerinde tartışmanın ve mutabakata varmanın kolaylığını göstermek aynı zamanda da önerilerde bulunmak üzere aşağıda bazı ilkeleri belirtmek istiyorum.

1-) Anayasa askeri vesayete olanak sağlayan kurumları barındırmaz. Askeri bürokrasi sivil otoritenin emrinde olup, ordunun görevi dış güvenliğin sağlanmasıdır.

2-) Hâkim bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi, tabii hâkim ilkesi ve yargılama birliği ilkesi adil yargılanma hakkının asli unsurlarıdır. (Böylece çift başlı yargı sorunu çözülmüş olur.)

3-) İnsanlar özgür doğarlar. İktidarın ve devlet kurumlarının görevi insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasını sağlamak ve hukuk güvenliğini garanti etmektir. Hak ve özgürlükler düzenlendikten sonra, bu hak ve özgürlükleri kullanılamaz hale getiren istisnalara ve sınırlamalara yer verilemez. Hak ve özgürlükler uluslararası sözleşmeler ve AİHM kararları ışığında yorumlanır.

4-) İfade özgürlüğü ancak şiddete teşvik ve tahrik, iftira ve hakaret oluşturma nedenleriyle sınırlandırılabilir.

5-) Anayasa Türkiye coğrafyasında yaşayan insanların ve halkların haklarını, kültürlerini, geleneklerini ve dillerini korumayı ve hukuk güvenliğini garanti eder. (Farklılıklarımızla birlikte bir arada barış ve özgürlük içinde yaşamayı sağlar.)

6-) Tek ve bölünmez bir bütün olan Cumhuriyet, yerel özerklikleri yerinden yönetimin güçlendirilmesine yönelik olarak ve idari sınırları (bölgeleri) dikkate alarak tanır ve gerçekleştirilmesini kolaylaştırır. (Kürt sorununun çözümüne açılım sağlamak açısından önemli)

7-) Devlet, bireyin ve toplumun tüm kesimlerinin hak ve özgürlüklerini korumak ve kullanılmasını sağlamak, bireyin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmek ve yoksulluğu aşmak için hukuk içinde hareket etmek üzere oluşturulmuş, ideolojisi bulunmayan bir aygıttır.

8-) Güvenlik sektörünün (ordu, polis, jandarma, MİT) güvenlik harcamaları ve faaliyetlerinin denetimi, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin hazırlanması ve denetlenmesi parlamentonun denetimi ve gözetimi altındadır.

Yukarıda belirtilen ve örnek olarak sunulan ilkeler düzeyinde bir toplumsal mutabakat sağlanması, yeni anayasanın sivil bir süreçle inşa edilmesi bu anayasanın ilke ve amaçlarının gerçekleştirilmesi ve halk tarafından sahiplenilmesi açısından önem göstermekte ve tarihi bir fırsat sunmaktadır.

'Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi

ÜMİT KARDAS

Ulus-devletin yarattığı hayal kırıklığı, tek bir kimlik üzerinden yürütülen asimilasyoncu modernleşme çabaları, kamusal alanı istila etmiş çelikten bir devlet... Ve her daim canlı tutulan korku kültürü... 'Ötekiler' için cumhuriyetin kısa tanımı bu olabilir mi?

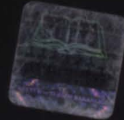
Bu kitap, otorite karşısında vicdanını hapsedmekten yorulanlar, "artık itaat etmeyeceğim" diyenler için yazıldı. Ancak bu itaatsizlik "sivil" ve şiddet barındırmıyor. Toplumun vicdanının meşru ve haklı gördüğü istemler için barışçıl yöntemle örgütlenerek şiddete başvurmadan harekete geçmeyi öngörüyor.

Bu "sivil itaatsizlik" demokrasi istiyor. Kürt sorununu çözme, dünyada sürgün yaşayanları kucaklamayı, vicdani retçileri anlamayı, 301'i kaldırmayı talep ediyor. Irkçı milliyetçiliğin 'ötekiler'i daha fazla üzmesine tahammül edemiyor, militarizmi reddediyor. "Daha az devlet, daha çok toplum" diyor.

Ümit Kardaş 'hepimiz'i bu güzel ütopyaya çağırıyor. Son sözü ise Gandhi alıyor: "Sivil itaatsizliği reddetmek vicdanı hapsedmektir."

hayykitap

12 YTL

ISBN 978-975-9059-55-2

